

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI**

**OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SON DÖNEMİNDE HALKLA
İLİŞKİLER ÖRNEĞİ OLARAK DÜNYA FUARLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Hande ENGİN KARAOĞLU

Ankara-2019

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI**

**OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SON DÖNEMİNDE HALKLA
İLİŞKİLER ÖRNEĞİ OLARAK DÜNYA FUARLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Hande ENGİN KARAOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Halise KARAASLAN ŞANLI

Ankara-2019

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI

Hande ENGİN KARAOĞLU

**OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SON DÖNEMİNDE HALKLA
İLİŞKİLER ÖRNEĞİ OLARAK DÜNYA FUARLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Halise KARAASLAN ŞANLI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı:

DOÇ. DR. HALİSE KARAASLAN ŞANLI
DOÇ. DR. BESİME PINAR ÖZDEMİR
DOÇ. DR. GİLMAN SENEM GENÇTÜRK HIZAL

İmzası:

Tez Sınav Tarihi...29.07.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

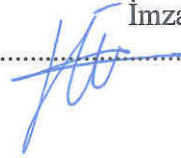
Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (29/ 07/ 2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı Soyadı

Hande ENGİN KARAOĞLU

İmzası

TEŞEKKÜR

Bu uzun soluklu tez hazırlama sürecinde desteğini eksik etmeyen, umutsuzluğa kapıldığım zamanlarda dahi beni cesaretlendiren, yazma sürecimde kaynak aşamasında kendimi yetersiz hissettiğim her noktada bana bilgi, öneri ve yönlendirmeleri ile katkı sağlayan değerli danışmanım Doç. Dr. Halise KARAASLAN ŞANLI'ya,

Eğitim ve çalışma hayatımda her zaman anlayışı ve sabrı ile destek olan, bana olan inancını hiçbir zaman kaybetmeyen sevgili eşim Serhat KARAOĞLU'na,

Hayatımın her anında emekleriyle yanımda olan, benden desteklerini, ilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, moral ve motivasyonumu daima yüksek tutan canım babam Savaş ENGİN'e ve canım annem Dilek ENGİN'e sonsuz teşekkürlerimle...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU PANAROMASI

1.1. 19. Yüzyıla Doğru Batıda Osmanlı Algısı.....	18
1.2. Siyasi, Ekonomik, Diplomatik Gelişmeler	23
1.3. 19. Yüzyıl Osmanlı Padişahları ve Saltanat Yılları	30

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA FUARLARI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

2.1. 19. Yüzyıl ve Öncesi Fuar Kavramına ve Tarihine Kısa Bir Bakış.....	40
2.2. Osmanlı İmparatorluğunun Fuarlara Katılım Amacı.....	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLININ KATILIM SAĞLADIĞI FUARLAR

3.1. 1851 Londra Fuarı	54
3.2. 1855 Paris Fuarı	58
3.3. 1863 Sergi-i Umumi-i Osmanî.....	62
3.4. 1867 Paris Fuarı	67
3.5. 1873 Viyana Fuarı	71
3.6. 1876 Philadelphia Centennial Dünya Fuarı	78
3.7. 1893 Chicago Fuarı.....	83
3.8. 1894 Dersaadet-i Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi	88
3.9. 1900 Paris Fuarı/ Sergisi.....	88
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	91
KAYNAKÇA.....	99
ÖZET	108
ABSTRACT	109

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
IPR	: The Institute of Public Relations
MEHTAP	: Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

GİRİŞ

‘Halkla ilişkiler nedir?’ sorusu ile başlanılan kavramsal değerlendirmeler ve bu soruya verilen birbirinde farklı cevaplar halkla ilişkiler alanında hep süregelen bir tartışma olmuştur. Erken dönemli halkla ilişkiler kitaplarında dahi halkla ilişkilerdeki tanım çokluğu dikkat çekici rakamlarla ifade edilmiştir. Örneğin, Rex F. Harlow 1970’lerin ortalarında 65 uzmandan elde edilen 472 farklı halka ilişkiler tanımından söz etmektedir (Harlow 1976’dan akt. Balta Peltekoğlu, 2016:3).

Halkla ilişkilerin tanımlanmasına yönelik güçlüklerin “halkla ilişkiler nedir?” sorusu kadar “Halkla ilişkiler ne zaman başlamıştır? Nasıl bir gelişim göstermiştir?” gibi sorularla alanın tarihi açısından da geçerli olduğu görülmektedir. Özellikle son yıllarda gündeme gelen halkla ilişkiler tarih yazımına yönelik değerlendirme ve öneriler, halen gelişmekte olan genç bir disiplin olarak kabul edilen halkla ilişkilerin ne zaman başladığı, nasıl geliştiği konusuna yönelmiştir.

Halkla ilişkiler alanının öncülerinden Edward Bernays’ın da söylediği gibi “Geçmişin bilgisi şimdiki ve geleceği anlamak için temeldir ve çoğu insan halkla ilişkilerin bir geçmişi olmadığına inanır, sanki o bir gece yarısı belirivermiştir” şeklinde düşünülmemelidir (Bernays, 1980:11).

Bu alanda tam bir tanım üzerinde birleşilemese de birçok uygulama halkla ilişkiler olarak tanımlanmakta ve adlandırılmaktadır. Halkla ilişkilerin Türkiye’de kurucu isimlerinden biri olan Alaeddin Asna bu durumu *Halkla İlişkiler* kitabında “‘Halkla İlişkiler’ dediğimiz çabaların, tarihin ilk yüzyıllarında bile görülür” diye ifade eder ve bununla ilgili tarihsel örnekler verir. Örneğin, Antik Roma döneminde ünlü düşünürlerin, filozofların halk önünde tartışıp kitleleri etkileme, ikna etme çabaları, onları kimi zaman halkın sesi haline getirir. Asna yine M.Ö. Büyük İskender’in birkaç uygulamasına vurgu yapmaktadır. Büyük İskender Perslere karşı kazandığı savaş sonucunda onları kazanmak adına Pers giysileri ile halkın karşısına çıkıp onlarda

samimiyet yaratarak, düşmanlıklarını azaltmıştır. M.Ö. 1800'lü yıllarda yapılmış bugün bile örneği görülen pratikler, arkeologlar tarafından dönem insanların taş tabletlere tarımda sulama, hasat gibi bilgileri içeren bültenler hazırladıkları gibi yöneticilerini tanıtan, onlar hakkında onların popüleritesini arttırmak için yazdıkları tabletlerde bulmuştur. Bu gibi uygulamaları bugün birçok ülkede hükümetler yapmaktadır. 1440'lı yıllarda Guttenberg'in matbaayı icadı ile farklı bir çehre kazanan kitle haberleşme teknikleri ve basılı yayınlar artmış, gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde 'Montaigne ve Shakespare' gibi aydınlar kendi ülkelerinde tanıtımdan, reklamdan söz ederken, 17. yüzyılda ise Amerikan devriminin önderleri halkla temas etmenin yolunu Katolik inancını yayan propaganda okulları kurmakta bulmuşlardır. 18. yüzyıl Amerika'sında artık gazeteler seçim ve siyaset hayatında büyük rol oynamaya başlamıştır. Asna bu kronolojik geçmişin "Geniş anlamda ve ilkel yollardan halkla ilişkilerin yüzlerce yıllık geçmişi olduğunu gösterdiğini" ifade etmektedir (Asna, 1979:90). İlkelerde olsa 19. yüzyıla kadar süren halkla ilişki kurma çabaları, bu yüzyılın sonlarına doğru öncelikli olarak Amerika'da oldukça gelişmişlik örneği göstermektedir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise bunca yıllık gelişime rağmen halkla ilişkiler 'yeni bir sanat' olarak yerini bulmuş hatta ve "Halkla İlişkiler yüzyılı" olduğu ileri sürülmüştür (Asna, 1979:90-93).

20. yüzyıl fenomeni olarak kabul gören modern halkla ilişkilerin tarihini konu edinen çalışmalar, uzun bir süre boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) merkezli anlatının egemenliğinde kalmıştır. Halkla ilişkilerin öncü isimlerinin (Barnum, Lee, Bernays, Creel) uygulamaları, halkla ilişkilerin meslek olarak ortaya çıkması, ilk halkla ilişkiler kitaplarının yazımı ve daha pek çok uygulamanın ABD orijinli olması, alanın tarihinin ABD'deki gelişimiyle tanımlanmasına neden olmuştur. "Halkla ilişkiler tarihinin ABD'de 1900'lerden itibaren ele alınması esasında belirli bir halkla ilişkiler kavramsallaştırmasının ürünüdür" (Aktaş Yamanoglu, Gençtürk Hızal ve Özdemir,

2013: 17). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarla halkla ilişkilerin farklı anlamları, gelişimi, iletişim teknikleri, farklı sosyo ekonomik bağlamlarda ortaya çıkışına dair araştırmalar artmış, yeni tarihsel perspektiflerle halkla ilişkiler tarihi çalışmaları açığa çıkmıştır. İngiltere, Almanya, Avustralya, Hollanda, İspanya özgün halkla ilişkiler tarihi çalışmalarının açığa çıktığı ülkeler arasındadır (Opdycke, Lamme ve Miller Russell, 2010:285-286).

Halkla ilişkilerin Türkiye’deki gelişimine bakıldığında, halkla ilişkilerin tarihsel süreci Türkiye’de farklı bağlamlarda ele alınmış ve dönemsel kategorileştirmelere öncülük eden dört farklı yaklaşım bulunmuştur. Bu yaklaşımlardan ilki, Orhun Kitabeleri’ndeki yöneten ve yönetilen ilişkilerine dair anlatıları başlangıç olarak görür (M.Ö. 8.yy.). Tarihte yöneten yönetilen ilişkileri çerçevesinde, dönem dönem devletine bağlılıkla itaat eden Türk halkı, bazı dönemlerde de kuralları tanımayarak isyana kalkışmıştır. Metin Kazancı’nında ifade ettiği gibi “Devlet-halk ilişkilerini etkileyen kimi değişiklikler ve kamusal uygulamalar Türklerin Anadolu’ya gelmelerinden önce Tonyukuk, sonra da İstanbul’un alınışıyla birlikte Fatih Sultan Mehmet zamanında yapılmıştır” (Kazancı, 2005:11). Göktürk hükümdarı Bilge Kaan özellikle halkla iletişimde olmanın yolunun onu iyi tanımaktan geçtiğine inanmıştır. Bu yüzden Kaan, Tonyukuk başta olmak üzere vezirlerini yani danışmanlarını iyi seçerek bilgili olmasına dikkat etmiş ve halkın şikayet edebilme yolunu açık tutarak iletişimini canlı tutmuştur. “Osmanlının ilk dönemlerinde yani ilk üç sultan döneminde adı halkla ilişkiler olmasa da insanlarla iletişim, sistemin doğal işleyişinin içindedir. Çünkü sistemin kendi kendine yürüyüşü boyda ya da obada yaşayanlarla ilişkiyi de beraberinde getirmektedir. Obada, boyda kararlar birlikte alınmaktadır” (Kazancı, 2005:18). Fatih döneminde ise yönetim ve yöneten-yönetilen ilişkisi haliyle değişmiştir. Devlet büyüp geliştikçe örgütlenmesi de gelişmiş ve bu yüzden hükümdara birebir şikayet aktarma durumu giderek azalmıştır (Kazancı, 2005:16-18). Diğer bir yaklaşım ise, Türkiye’de halkla

ilişkiler tarihinin, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan, planlanan ve sistematik bir şekilde yayılan reformlar sürecinin başlangıç olduğunu öne sürer. Atatürk'ün Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde siyasal, toplumsal, eğitim ve kültür alanlarında başlattığı devrim hareketleri ve bunların halka aktarılması aşamasında yapılan Anadolu gezileri, halk konuşmaları, toplantılar “Amerika'daki örneklerinden bile önce dünyada eşi görülmeeyen siyasal halkla ilişkiler faaliyetleri” olarak değerlendirilmiştir (İşler, 2007:14, 365). Üçüncü yaklaşım ise, Celal Bayar'ın 1946 hükümet programındaki polis hakkındaki hükmü başlangıç olarak ele alır (Okay & Okay'dan aktaran İşler, 2007:1). Bayar'ın hükümeti kurarken TBMM kürsüsünde hükümet programı ve müzakeresinde değindiğı polis hakkındaki sözleri “Polis teşkilâtını kazalara kadar teşmil edeceğiz. Ve şehirlerde, belediye zabıtası polisler tarafından temin edilecektir. Polis ve âmirlerinin halkla olan münasebetleri ve halka karşı vazife ve hizmetleri için hususî kurslar tertib edilecektir.” şeklindedir (Neziroğlu & Yılmaz, 2013:257). O dönemde devletin kolluk kuvvetleri halkın hizmetine sunulurken vazifesinde dışında polisin halkla münasabetlerine dikkati üzerinde durulmuştur. Bu durum Türkiye'deki halkla ilişkiler tarihi incelemesinde yaklaşımlarından bir olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, literatürde en genel tarihsel dönüm noktası olarak kabul edilen şey, 1960'larda Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması olmuştur. Türkiye'de bilimsel çerçevede 1960 yıllarında Kamu Kurumlarında başlayan halkla ilişkiler çalışmaları öncesinde Dışişleri, Genel Kurmay ve Milli Savunma Bakanlıkları ardından Basın-Yayın Genel Müdürlüğü ve Turizm-Tanıtma Bakanlığı bünyelerindeki ilgili genel müdürlükler ve daireler yurtiçinde ve yurtdışında Türkiye'yi tanıtma görevinde bulunmuştur. Ancak bu kurum ve kuruluşlar ya başlarındaki yöneticilerin geçici olmasından ya da bu işin içine tam giremediklerinden Halkla ilişkiler adına devamlılık oluşturabilecek bir başarı elde edememiştir. Asna'nın da belirttiğı gibi “çağdaş anlamda yurdumuzdaki ilk Halkla İlişkiler çalışması 1961'de

kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (D.P.T.)'nin kuruluş şemasında, Koordinasyon Dairesi içinde Yayın ve Temsil Şubesi'nin yer alması ile başlamıştır.” 1962’de D.P.T.’yi Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) takip etmiştir. Bu kurum tarafından hazırlanan Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesinde (MEHTAP) “devlet kuruluşlarının her kademesindeki çalışmalarda ve kararların alınmasında halkla yakın ilişkiler sağlamak zorunludur” politikası güdülmüş ise de çok uzun soluklu olamamıştır. Daha sonraları 1964 Nüfus Planlama yasası, 1967’de halkın şikayetlerini dinleyen İdari Danışma Merkezi gibi uygulamalarla halkla temas ve tanıtım çalışmaları yapılmaya çalışılsa da bunlarda uzun sürmemiştir. En son 1984’te Bakanlıklarda bu işten sorumlu Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirlikleri oluşturulmuştur (Asna, 1990:39-41). 1960 ve 1980 arasındaki dönem kamu kurumlarının organizasyon düzeninde yer alan ve özel sektör içinde geliştirilen akademik bir disiplin olarak yer bulmuş ve aynı zamanda bu tarihlerde ‘planlı, sistematik ve tanımlanmış’ bir şekilde ele alınmış ve bir meslek olarak kurulmuştur (Aktaş Yamanoglu, Gençtürk Hızal ve Özdemir, 2013:10).

Halkla ilişkilerin öncü isimlerinden Metin Kazancı’nın genel değerlendirmelerine göre, “Ülkemizdeki halkla ilişkiler kitaplarının önemli bir kısmı halkla ilişkiler tarihi hakkında herhangi bir bilgi içermemekte ve genellikle mevcut kitaplarda, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki halkla ilişkilerin gelişimi hakkında yazılanlar doğrudan veya yazılanlarla yetinerek yorum yapılmadan aktarılmaktadır”. Bunun yanında Kazancı’nın bir başka değerlendirilmesi de, “Türkiye’de halkla ilişkileri ayrıntılı Türk tarihiyle ilişkilendiren hiçbir çalışma olmadığı” şeklindedir. Bu yüzden Kazancı’da bu uygulamayı değiştirip büyük bir eksiklik olduğuna inandığı ve günümüz devlet-halk ilişkilerini etkileyen Osmanlı’nın halkla ilişkiler uygulamasını bir bölüm olarak *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler* kitabına eklemiştir (Kazancı, 2013:VI).

Kazancı, yazdığı makalelerle Türkiye’de halkla ilişkiler tarihi incelenirken Osmanlı topraklarında kurulmuş olması da göz önünde bulundurularak o dönemi incelemenin süreçteki dinamikleri anlamlandırmak açısından da yerinde olacağı çağrısını yapmıştır:

“Türkiye’de yazılmış halkla ilişkiler kitaplarının hemen hemen tümü halkla ilişkilerin tarihini Amerika Birleşik Devletleri’ndeki halkla ilişkiler uygulamalarının tarihi olarak alırlar. Ülkemizle ilgili tüm yazılanlar bir iki cümledir: “Kanuni halkı çok severdi, Fatih halkla sık sık bir araya gelirdi. II. Mahmut iyi bir halkla ilişkiler uzmanı idi” gibi. Oysa durum Osmanlı’da çok farklıdır. Bugünkü anlamda halkla ilişkiler yoktur ama Osmanlı’nın kendine özgü halkla ilişkileri vardı. Biz bu yazıda bu konulara olabildiğince açıklık getirmeye çalışacağız. İlk defa kağıda dökülen Osmanlı’nın halkla ilişkileri kuşkusuz daha geniş ve ayrıntılı incelemelere gereksinme göstermektedir. Sınırlı Osmanlıca bilgimle ama konuyu biraz da yayarak, bu başlangıcı ben yapıyorum. Ama bu önemli konu, yetiyecek iletişim tarihçileri tarafından ayrıntılı olarak incelenmeyi beklemektedir” (Kazancı, 2006:5).

Halkla ilişkiler alanında Osmanlı-Türkiye köprüsü kuran Metin Kazancı ve Emine Kazan, İmparatorluktaki bazı uygulamaları ele alarak bunun adımını atmışlardır. Metin Kazancı’nın *Türklerde Devletle İlişkiler Üzerine Bazı Notlar* (2005) ve *Osmanlı’da Halkla İlişkiler* (2006) makaleleri halkla ilişkiler tarihi alanına önemli perspektifler kazandırmıştır. Ayrıca Emine Kazan’ın *Eski Türkler ve Osmanlı’da Halkla İlişkiler* (2007) adlı çalışmasında tarihte eski Türk Devletleri’nin yaşamsal faaliyetlerindeki öğeler halkla ilişkiler disiplini gözünden incelenmiştir.

Kazancı’nın aktarımına göre, Osmanlıdaki padişahın ‘Cuma Selamlığı’na¹ çıkması, halkın ‘Arzuhal’² adı verilen şikayet dilekçeleri yazması, padişahların

¹ Her hafta Cuma namazını farklı bir camide kılan padişahların namaz çıkışında halkla iletişim kurmasıdır.

² Cuma Selamlığından sonra padişahın atının eyerine halkın şikayet dilekçelerini bırakmasıdır ve bunun dikkate alınmasıdır (Ortaylı, 1987: 115).

hükümünü içeren ‘Adaletnameler’³ çıkarması ve kimi zaman ‘Tebdil-i Kıyafet’⁴ gezmeleri; Osmanlıda halk ve yönetimle ilişkileri kolaylaştıracak uygulamalar olmuştur. Padişahın değiştirdiği görünümüyle halkın içinde tanınmadan tebaasının, fakir fukaranın, kadınların dertlerini dinlemesi, valileri ve vergi toplayan muhtesipleri aracılığıyla halkın sorunlarının bilincinde olması devlet halk ilişkilerine olumlu etkiler göstermiştir. Yürütme tarzı gereği, Osmanlıda siyasal açıdan yönetimde halkın önerilerinin dinlenmesi ve değerlendirilmesi mümkün olmasa da zaman zaman yukarıda bahsedildiği gibi halkın yönetimle ilişkilerini geliştirmek açısından yapılan uygulamalarda günlük işleyişe dair sorunların çözüm ve yönetim değerlendirmesi yapabilmek için halkın dinlendiği olmuştur (Kazancı, 2005:25).

Osmanlıda halkla ilişkiler terimi olmamak ile birlikte yönetenin yönetileni (padişah ve tebaası) hoşnut etme, istikrar sağlama, iyi geçinme her devlette olduğu gibi Osmanlıda da mevcuttur. İletişim araçlarının yaygınlaşmasının ve özellikle gazetelerin kullanılmasının yanında Kazancı’nın ilk olarak ortaya attı dini pratiklerin sağladığı olanaklardan da büyük ölçüde yararlanılmıştır. Özellikle vaazlar, Cuma hutbeleri ve çok dinli ve uluslu bir yapıya sahip olmanın getirdiği çeşitlilikte kiliselerde Pazar ayinleri de çoğu zaman halkı ikna amaçlı da kullanılmıştır. Kazancı bunu II. Abdülhamit Dönemi’nden verdiği bir örnekle pekiştirmiştir. Hicaz Demiryolu yapımında deve taşımacılığı yapan Araplar, trenin yapımı ile geçim kaynaklarının zarar göreceğini düşündükleri için çalışmaları sabote etmişler ve hatta can kayıplarının bile yaşanmasına sebep olmuşlardır. İstanbul Hükümeti askeri garnizonları güçlendirmenin dışında, Cuma hutbelerinde ve namaz sonrası vaazlarda imamların aracılığı ile halkı ikna ederek çalışmalarını devam ettirmiştir (Kazancı, 2005:38). Buradan da anlaşılabacağı gibi şartlar

³ Tebaadan birinin şikayetine cevaben “padişah tarafından yayınlanan, yöneticilerin halka adil ve eşit davranmalarını buyuran, olayları kurallarla ilişkilendiren padişah iradeleridir” (İnalçık, 2003:79).

⁴ Padişah kılık değiştirerek halkın içine karışır ve halkın sorunlarını gözlemler.

geliştikçe ve yıllar ilerledikçe teknikler ve yöntemler değişse bile yöneten ve yönetilen arasındaki halkla ilişkiler dinamiği yerini korumuştur. İkna, tanıtım ve imaj gibi belirli amaçlar üzerinde mutabık kalınmıştır.

Osmanlıda halkla ilişkiler konusuna İmparatorluktaki kurum ve görevliler açısından bakan Emine Kazan, Ahilik Teşkilatı'nın⁵ ve Vakıfların halkla ilişkilerde kurumsal rol oynadığına değinmektedir. Ahilik Teşkilatı sonrasında Lonca teşkilatı olarak anılan kurum, zanaatçı ve esnaf birliğine dayanan bir yapıydı. Teşkilat, meslek birliklerinin gelişimi ve aralarındaki iletişimi sağlamanın yanında hatırı sayılır misafirlerinde ağırlamasında görev alması halkla ilişkilerde 'kurum adına organizasyon yapmak' ile benzeşmektedir. Vakıflar ise, Kazan'ın da söylemi ile "günümüz belediye teşkilatının görevlerini yapan bir kurum olarak karşımıza çıkar." Halkın ihtiyaç ve isteklerine göre verdiği hizmetler ile halkla irtibat sağlanması yönünde Osmanlıda bir halkla ilişkiler örneğidir. Bu kurumların yanında Kazan, yazılı iletişim araçları olarak

⁵ Ahilik Teşkilatı: Arapça "kardeşim" manasındaki ahî kelimesinden gelen bu adın Türkçe 'deki 'akıdan' (cömert) kelimesinden türetildiğini ileri sürenler de vardır. Ahilik temelde Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'in sünnetine dayandırılan prensipleriyle İslami anlayışa doğrudan bağlıdır. Bu teşkilâtın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet (gençlik, kahramanlık, cömertlik) teşkilatının büyük tesiri vardır. İslam'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet oluşumları içinde 13. yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır. Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve İran'ın Hoy şehrinde doğan Şeyh Nasirüddin Mahmud (ö. 1262), sonraları Ahî Evran ismiyle anılmıştır. Özellikle o dönem I. Alaeddin Keykubad'ın büyük destek ve yardımıyla varlığını sürdürmüştür. Bir taraftan İslami-tasavvufî düşünceye ve fütüvvet ilkelerine bağlı kalarak tekke ve zaviyelerde şeyh mürid ilişkilerini, diğer taraftan iş yerlerinde usta, kalfa ve çırak ilişkilerini ve buna bağlı olarak iktisadî hayatı düzenleyen Ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahi Evran'ın büyük rolü olmuştur (TDV İslâm Ansiklopedisi).

kullanılan Kanunnameler⁶, Berat⁷ ve Ahitnamelerden⁸ de bahseder (Kazan, 2007:87-97).

Günümüz halkla ilişkiler araç ve yöntemlerinin bazıları teknolojinin gelişimiyle ortaya çıkmış bazıları ise çok eskilerden beri kendini güncelleyerek günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin gazeteler, dergiler, broşürler, afişler, bültenler, pankartlar, el ilanları yazılı halkla ilişkiler araçları sınıfına sokabileceğimiz bir araç olarak geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır. Yazılı halkla ilişkiler araçlarının yanı sıra geçmişten günümüze ulaşan etkili halkla ilişkiler yöntemlerine bilgilendirme kampanyaları, açık arttırmalar, fon toplama faaliyetleri sergiler, törenler, festivaller, yarışmalar, fuarları eklemek gerekir. Yeni bir halkla ilişkiler tarihi teorisi yaklaşımı öneren Margot Opdycke Lamme ve Karen Miller Russell yukarıda sıralanan halkla ilişkiler yöntemlerinin 17. yüzyıldan itibaren halkla ilişki kurmak amacıyla nasıl kullanıldığını ayrıntılı olarak aktarmıştır (Bkz. Lamme ve Miller Russell, 2010).

Fuarlar kendi başlarına bir halkla ilişkiler aracı olmanın ötesinde, kurumsal halkla ilişkiler açısından da dikkat çekmiştir. Örneğin, Halkla ilişkiler tarihçisi Cutlip'e göre, Chicago'daki Columbia Fuarı'nın 1890 kasımında basın ilgisizliğine bir yanıt olarak "Publicity and Promotion" departmanı oluşturmuştur (Cutlip, 1995:186).

⁶ Kanunname: Örfi hukukun sınırları içerisinde idari, mali, cezai ve benzeri hukuk alanlarında, muhtelif zamanlarda, padişahın emir ve fermanlarıyla, zamanın şeyhülislamlarının fetvalarına dayanılarak vaaz edilen kanun hükümleri; aynen veya özet halinde bir kanun kitabında derlenmektedir ve buna 'Kanunname' denmektedir (Akgündüz'den alıntılan Kazan, 2007:96).

⁷ Berat: Şahıs veya hükmi şahıslara, bir yetki veya imtiyaz sağlayan veya devlete ait mallar üzerinde tasarruf veya mülkiyet hakkı tesis eden ve bu ayrıcalıkları üçüncü şahıslar karşısında tasdik ve emreden sultanı hükümlerdir (Gök, 2000:2017).

⁸ Ahitname: Hükümdarların emriyle bazı devlet, zümre ve şahıslara özel haklar tanımak üzere düzenlenen belge (TDV İslâm Ansiklopedisi).

Bu çalışmanın odağını oluşturan sergi ve fuar kelimeleri yukarıda da bahsedildiğı gibi halkla ilişkiler ve tanıtım yöntemlerinden biridir ve tarih boyunca uzun süre var olmuş uygulamalardır. Sergiler ve fuarlar bir süre toplumların kendi içlerinde yaptığı bir etkinlik iken 19. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ekonomiyi canlandırması ile uluslararası bir platforma taşınmıştır. Fuarlar bir yandan ekonomik devrimin olduğu, sosyo-kültürel iletişimin nabzının attığı yerlerken bir yandan da siyasi güç sahnesi olarak görölmüştür.

Katılım açısından yoğun ilgi gören uluslararası fuarların ilki 1851 İngiltere'nin başkenti Londra'da Hyde Park'ta düzenlenmiştir. Sanayi ve teknolojilerini sergilemek isteyen “Avrupa (Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, ABD, Avusturya, Yunanistan) ve geleneksel kültür ve sanatlarını tanıtmayı amaç edinen Ortadoğı (Osmanlı İmparatorluğu, Fas, Hindistan, Tunus, Mısır, İran ve Cezayir gibi) ölkeleri katılım sağlamıştır” (Tekdemir, 2018:305; Akyol, 2003:41, Ergüney, 2015:65). 1855 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te düzenlenen Tarım, Endüstri, Güzel Sanatlar Ürünlerinin Evrensel Fuarı'na yine ağırlıklı olarak “İngiliz, Fransız sömürgeleri (Hindistan, Cezayir gibi) ve Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte 25 ölkeler katılım sağlamıştır” (Akyol, 2003:44). 1855 Paris ve 1862 Londra Fuarlarında da katılımcılarda pek bir değışiklik olmamakla birlikte, 1867 Paris Fuarı'na katılım yoğun olmuştur. “Fransız sömürgelerinin yanında Prusya, Alman Prenslikleri, Avusturya, İsviçre, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Danimarka, İsveç-Norveç, Rusya, İtalya, Roma devletleri, Tuna prenslikleri, Osmanlı Devleti, Mısır, Tunus, Çin, Siam (Tayland), Japonya, İran, ABD, Orta ve Güney Amerika Cumhuriyetleri ve İngiltere-İrlanda” gibi ölkeler katılmıştır (Tekdemir, 2013:5). 1873 Viyana Fuarı'nda “Fransa, Almanya ve İngiltere çoğunluğu batıyı, endüstri ölkelerini temsil ederken Rusya, Osmanlı ve Uzakdoğı ölkeleri doğuyu temsil etmiştir” (Göğüş, 2006:78). 1876 Philadelphia Fuarı'na “Arjantin, Avusturya-Macaristan, Belçika, Brezilya, Kanada, Şili, Çin,

Danimarka, Mısır, Fransa (Cezayir ile birlikte), Almanya, Büyük Britanya (Sömürgeleri ile), Yeni Zelanda, Hindistan, Ümit Burnu, Bahamalar, Norveç, Tazmanya, Jamaika, Hawai, İtalya, Japonya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Peru, Filipin Adaları, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç, İsviçre, Tunus, Türkiye, Venezuela” gibi ülkeler katılım sağlamıştır (Memiş, 2015:153). 1893 Chicago Fuarı’nda “Japonya temsili dikkat çekerken Fransız ve İngiliz sömürgeleri varlığını sürdürmüştür. Almanya, Avusturya, İrlanda gibi ülkelerin katılımı da olmuştur” (Akyol, 2003:57). Son olarak Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte 1900 Paris Fuarı’na katılım sağlayan ülkeler değişiklik göstermemiştir. Genel olarak ülkeler fuarlarda temsiliyete önem vermişler, kimi zaman resmi temsilcilerini, kimi zaman sadece ürünlerini, kimi zamanda gözlemcilerini orada bulunmak üzere göndermiş ve görevlendirmiştir.

“Bir Dünya Fuarı, ister gerçekten var olan, ister arzulanan olsun, her türlü iktidar ilişkisinin ifade edildiği bir devasa ayinler silsilesi olarak görülebilir” (Burton Benedict’ten alıntılanan Deringil, 2014:171). Bu yüzdendir ki o zamanlar Osmanlıya dışarıya açılma olanağı veren 19. yüzyıl uluslararası fuarlar bazı ülkelerin modernleşme ve endüstriyel gelişimlerini bazılarının ise ekonomik zenginliklerini göstermeleri için Osmanlının da içeride ve dışarıdaki imaj yönetimi için önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Turan, 2009:64).

Dünya Fuarları, hem dünya ülkelerinin hem de Osmanlının kendi sanayi, tarım ve sanat ürünlerini tanıtmasını sağladığı gibi diğer dünya ülkelerinde üretilen ve kendi memleketlerinde olmayan ürünleri de görme ve haberdar olma şansı vermiştir. Ayrıca “sergilerde sanayicilere yeni icat ve teknolojiler hakkında bilgilerde verilmiştir” (Nazır 2009:195). Osmanlı İmparatorluğu da bu sayede ülkesinde üretilen ürünleri tanıtmaya fırsatı yakalamış ve modernleşme çabaları yolunda da dışarıda ne olup bittiğine göz atmıştır.

“Uluslararası imaj, bir ülkenin dış hedef kitleler tarafından algılanış tarzı, uluslararası platformda oluşturduğu genel izlenim, sahip olduğu saygınlık ve itibar, uluslararası konularda topladığı destek ve oluşturduğu sempatiye dayalı görüntülerin tümüdür”(Gültekin, 2005:128). 19. yüzyılda uluslararası görünürlüğü ve imajı iyi olmayan Osmanlı İmparatorluğu da diğer büyük ülkeler gibi fuarlara katılım sağlamak için, büyük çabalar harcamıştır. İmparatorluğun bu mecralarda bulunmasının nedenlerinden biri kendi üzerindeki olumsuz yargıları bertaraf etmek ve kendini hem içte hem de uluslararası arenada güçlü tanıtmaktır. 19. yüzyıl fuarlarını bir halkla ilişkiler aracı olarak değerlendiren bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu’nun fuarlara katılım amaç, araç ve yöntemleri üzerinde durulacak ve halkla ilişkiler ile tarih bilimi arasında bir köprü kurulmaya çalışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun fuarlara katılım amacı, halkla ilişkilerdeki imaj kavramı üzerinden değerlendirilecektir. ‘Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı Dünya Fuarları’ üzerine mimari, ekonomi, tarih, sanat tarihi dallarında yapılan çalışmalar literatüre geçmiştir.⁹ İletişim ya da halkla ilişkiler tarihi boyutu ile incelemeye

⁹ Mimari alanındaki çalışmalar; Didem Akyol, *Dünya Fuarlarının/Expoların Mimari Değerlendirilmesi: Türk Pavyonları* (2003). Zeynep Çelik, *Displaying Orient Architecture Of Islam At Nineteenth-Century World’s Fairs*, (1992). Ceren Göğüş, *19. Yüzyıl Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1973 Viyana Dünya Sergisine Katılımı*, (2014). Burçak Madran, *19. Yüzyılda Evrensel Sergiler*, (2000). Yeşim Duygu Ergüney, *Ondokuzun Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları ve Osmanlı Devleti’nin Mimari Temsili*, (2015).

Tarih alanındaki çalışmalar; Hakan Arca, Burkay Durak ve Aytaç Işıklı, *Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle 19.Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu*, (2008). Paul Greenhalgh, *Expositions Universelles, Great Exhibitions and World's Fairs, 1851-1939*, (1988). M. Edip Gültekin, *Sergi-i Umumi Osmani (1863 İstanbul Sergisi)*, (1982). Ahmet Şamil Gürler, *1893 Şikago Dünya Fuarı’nda Osmanlı Hipodromu ve Şirket-i Hamidiye*, (2011). Aytaç Işıklı, Mümin Balkan, *Fotoğraflarla Türk Fuarıcılık Tarihi*, (2008). Bayram Nazır, *Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslar*

metinlerin içinde yer verilse de büyük çaplı bir incelemeye şimdiye kadar rastlanmamıştır. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlının iç ve dış kamuoyuna yönelik politika ve faaliyetlerini halkla ilişkilerle ilişkilendiren bir isimden bahsedilmelidir. Türkiye'nin önde gelen tarihçilerinden Selim Deringil *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (2007) başlıklı kitabında Osmanlı İmparatorluğunun son dönemini değerlendirirken şu açıklamalara yer verir: "Osmanlının başlıca kaygılarından biri, dünya ülkeleri arasındaki 'görünüşü'dür. Bugünkü dünyada 'kamu ile ilişkiler' (public relations) tabir edilen konunun 19. yüzyılda Osmanlı'da gayet bariz örnekleri vardır" (Deringil, 2007:34).

Deringil *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji- Abdülhamid Dönemi (1876-1909)* başlıklı çalışmasında da Osmanlı İmparatorluğunu değerlendirirken fikirlerini şu iki şekilde ortaya koymuştur: "İmparatorluğun en önemli kaygılarından birinin, yabancı

Arası Sergiler, (2009). Rifat Önsoy, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)*, (1983). Ece Özçeri, *Displaying The Empire: A Search For Self Representation of The Ottoman Empire in the International Exhibitions Of The Nineteenth Century*, (2014). Salahaddin Bey, *La Turquie à L'Exposition Universelles de 1867*, (1867). E. Şener, *Fuarların Tarihi ve İzmir Fuarı*, (1971). Aziz Tekdemir, *1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz'in Sergiyi Ziyareti*, (2013) ve *1851 Londra Sergisi ve Osmanlı Devleti'nin Katılışı*, (2018). Gültekin Yıldız, *Ottoman Participation in World's Columbian Exposition (Chicago-1893)*, (2001).

Ekonomi alanındaki çalışmalar: Kenan Demir, *Sergi-i Umumi-i Osmani'nin (1863) Açılışı ve Sergi'nin Duyurulmasında Gazetelerin Rolü* (2018). Şefik Memiş, *19. Yüzyılda Bir Sanayileşme Stratejisi Olarak Uluslararası Fuarlar: Osmanlı Örneği*, (2015).

Sanat tarihi alanındaki çalışmalar: Semra Germaner, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları*, (1991). Önder Küçükerman, *1855 Paris Güzel Sanatlar Sergisi: 'Exposition Universelle des Beaux-Art' ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yansımaları*, (2002). Gülname Turan, *Turkey in the Great Exhibition of 1851*, (2009).

lkeler arasında nasıl kabul grdg” ve “evresindeki dünyanın giderek küçülmesiyle, Osmanlının hayatta kalmasının, dışarıda olumlu bir imaj yaratmakla mümkün olduğu”. Bunların nasıl aşılmaya çalışıldığına dair sunduğu fikirler bu tez açısından yol gösterici olmuştur. Osmanlının katıldığı fuarlar Türkiye’deki modern halkla ilişkiler uygulamalarının öncüllerinden biri olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İngiltere Halkla İlişkiler Enstitüsü’nün (IPR) alışmalarını yorumlayan Filiz Balta Peltekoğlu, halkla ilişkilerin planlı ve program biçiminde düzenlenen sürekli bir faaliyet olduğunu belirtir. Burada amaç, kuruluş ve hedef kitle-yönetici ve halk arasındaki anlayışı sağlayıp, devamlı hale getirmektir (Balta Peltekoğlu, 1993:5, 6). Bu bakış açısında ele alındığında Osmanlıda ne böyle bir yönetim karakteri ne de böyle bir anlayışı olmadığından hükümdar-kul figürleri içinde yürütülen bu ilişki, İslam dininin emrettiği şekilde hakkı hak sahibine verme anlayışı dışında bir kaygı güdülmemiştir. Bu yüzden İmparatorluk zaten kendi iç dinamiklerinde böyle bir uygulama sahası belirlemediği için bunu uluslararası sahnede de imajını düzeltmeye çalışırken planlı ve programlı bir çalışma şeklinde sürdürme gibi amacı olduğu düşünülmemelidir. Bununla birlikte, düzenli ve sistematik bir şekilde işlemese de fuarlar temelinde halkla ilişkilerin işlev ve araçlarının öncüllerini bulmak mümkündür. *Michael Kunczik’in Ulusların İmajı ve Uluslararası Halkla İlişkiler* (1997) kitabında halkla ilişkiler faaliyetlerinin amacı gücü korumak, çıkarları savunmak, itibarı arttırmak, güven inşa etmek ve yurt dışında ülke imajını geliştirmek için tasarlanan çalışmalar olarak tanımlanmıştır. Osmanlının fuarlara katılımı tam olarak halkla ilişkiler faaliyetleri olarak tanımlamasa da bir nc halkla ilişkiler çalışmasına işaret etmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amaçlarından biri, Osmanlının fuarlara katılım sürecindeki imaj yönetimi pratiklerini değerlendirerek, iletişim ve halkla ilişkiler tarihi alanına ufak da olsa katkı sağlayabilmektir. Çalışmada, Osmanlının uluslararası fuarlara katılım süreci, orada bulunma amacı değerlendirilecek ve orada bulunma amacı olan

dünya devletlerinin gözünde güçlü, modern ve Batılı görünme hedefine ulaşip ulaşmadığı sorusuna yanıt aranacaktır. Bütün bunlara ek olarak imaj kavramı halkla ilişkiler gözüyle ele alınıp, tarihte Osmanlı İmparatorluğu tarafından nasıl kullanıldığı ve imaj yönetimi yaparken uluslararası sahnede bunu nasıl paylaştığı ortaya konacaktır. Bu tezde, Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı uluslararası fuarlar daha çok benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden değerlendirilerek, tarihsel bir sıralama içinde genel bir çerçeveye tartışılacaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür ve kaynak taraması ile basılı ve elektronik olmak üzere; kitaplar, bilimsel makale ve dergiler, tezler, daha öncesinde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelenmiştir. *Ceride-i Havadis*, *Takvim-i Vekayi*, *Tasvir-i Efkar*, *Tercüman-ı Ahval* gibi dönemin Osmanlıca gazeteleri taranarak, konuyla ilgili yerleri çevrilmiş ve metne taşınmıştır. Bu gazeteler belirlenirken öncelikle fuarların yapıldığı tarih aralıkları, yıl ve ayları belirlenmiş sonrasında o dönemlerde yayınlanan gazeteler özellikle *Milli Kütüphane* süreli yayınlar Osmanlıca gazeteler arşivinden dijital ortamdan taranarak çalışılmıştır. Bunun yanında *İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)* Farabi Dijital Kütühanesi de bu gazete taramalarında kullanılmıştır. Fuar ayları daha önce fuarların incelendiği çalışmalardan tespit edilmiş, rumi aylar hicri ay dönüştürücüsünde dönüştürülerek, dijital ortamda var olan bu aralıkta çıkan gazetelere göz atılmıştır. Fuar yıllarında çıkan gazeteler ve çıkış tarih aralıkları; *Takvim-i Vekayi* (1831-1910), *Ceride-i Havadis* (1840-1864), *Tasvir-i Efkar* (1862), *Ceride-Askeriyye*, *Ayine-i Vatan*, *Diyojen* (1870-1873), *Sabah* (1875- 1. Dünya Savaşı yıllarında 1922 ‘de kapatılıp *Peyami Sabah* oldu), *Muharrir* (1876-1879), *Tercüman-ı Hakikat* (1880-1922), *Mizan* (1886-1909), *Servet-i Fünûn* (1891-1928), *İkdam* (1900-1915) şeklinde tespit edilmiş ancak 1851, 1855 ve 1900 tarihleri arasında çıkan *Ceride-i Havadis*(24 Zilkade 1266), *Takvim-i Vekayi* (22 Safer 1284), *Tasvir-i Efkar*(23 Muharrem 1284 No:486), *Tasvir-i Efkar* (30 Muharrem 1284 No:488) gazetelerine bahsi geçen dijital ortamlarda

erişilebilmiştir. 1855 yılı Ceride-i Havadis (22 Cemaziyelevvel 1271 No: 727), Ceride-i Havadis (7 Cemaziyelahire 1271 No: 729), Ceride-i Havadis,(15 Cemaziyelevvel 1271, No: 726), Ceride-i Havadis (22 Zilkade 1271, No: 751), Ceride-i Havadis (22 Zilkade 1271, No: 751), Ceride-i Havadis (13 Cemaziyelevle 1272) gazeteleride taranmış ama fuarla ilgi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu transkripsiyonlar sadece 1851 Londra Fuarı ve 1863 Sergi-i Umumi Osmani’de kullanılabilmıştır çünkü yoğunluklu olarak o ay ve yıllara ait belgeler bulunmuştur. Kullanılan ikincil kaynak kitap, bilimsel makale, dergi ve tezlerin ortak özelliği fuarlarla ilgili olanların 19. yüzyıl Dünya Fuarları’na ilişkin tarihsel süreç ve analizleri içermesidir; tarih alanı ile ilgili olanların, Osmanlının kuruluşundan fuarlara kadar dönemki panoramasını, fuar dönemi padişahlarının saltanatlarında yaşanan siyasi, diplomatik ve sosyo-ekonomik çerçeveyi içermesi; halkla ilişkiler alanına ait çalışmaların ortak özelliği ise, halkla ilişkiler alanının tarihsel sürecini ortaya koymasındır ve bunlara kütüphane kataloglarından konuyla ilgili anahtar kelimeler taranarak ulaşılmıştır

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından, Osmanlı İmparatorluğunun kısa bir tarihsel sürecine göz atılmış ve bu tarih anlatısında özellikle Osmanlının uluslararası fuarlara katıldığı dönem padişahlarının; saltanatlarında yaşanan siyasi olaylar, uluslararası dinamikler, sosyo-ekonomik çerçeve üzerinde durulmuştur. Tarihsel anlatıya ek olarak II. Abdülhamit döneminin Müslümanlar arasında önemli imaj yaratma araçlarından olan ‘halifelik’ kavramına da değinilmiştir. Çünkü katılım sağlanan fuarlardaki kimi uygulamalar, sergilenen ürün ve yapılar bu dini ve siyasi temel meşrulaştırıcı göz önüne alınarak hayata geçirilmiştir. Fuarları, milletlerin, ülkelerin kültürlerini sergileme alanı olarak anlayabilmek için sanayi öncesi sergi kavramı incelenmiş ve ürünü sergilemenin tarih boyunca uzun süredir devam eden ticari bir uygulama olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ulaşımın zor ve ticaret için sınırlı olduğu sanayi öncesi çağda dağıtım sorununa bir çözüm getirmenin yanında üreticileri ve

tüketicileri bir araya getirerek ürün, fikir ve kültür alışverişine fırsat sağladığı görülmüştür. İkinci bölümde 19. yüzyıl uluslararası fuarların ortaya çıkışına değinilerek, sergileme eyleminin sanayi öncesi çağdaki temel sorunları çözmenin yanında farklı amaçlara da hizmet etmeye başladığı, milletlerin güç ve prestij gösterme alanlarına evrilme süreci ortaya konmuştur. Son bölüm olan üçüncü bölümde, imaj kavramı ve kavramın fuarlar üzerinden değerlendirilmesine yer verilerek, Osmanlı İmparatorluğunun bu fuarlara katılım amacı ve katılım sağladığı uluslararası; 1851 Londra, 1855 Paris 1862 Londra, 1867 Paris, 1873 Viyana, 1876 Philadelphia, 1893 Chicago ve 1900 Paris Fuarları ve kendi düzenlediği 1863 Sergi-i Umumi-i Osmanî değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞU PANAROMASI

İmparatorluğun Batı dünyasında imajını düzeltme sürecinde, Dünya Fuarlarını bir araç olarak kullanması ve bu aracın da bir halkla ilişkiler yorumu olabileceği üzerine yoğunlaşan bu çalışmada; Osmanlının tarihsel sürecine kısaca göz atılması fuarlara ne gibi şartlarda hazırlandığının ve ne gibi şartlarda katılım sağlandığının anlaşılması için gereklidir. Tarihsel bağlama ilişkin anlatıda özellikle Osmanlının uluslararası fuarlara katıldığı dönem padişahlarının saltanatlarında yaşanan siyasi olaylar, hükümdarların bu olaylara ilişkin tepkileri, padişahların yaşam tarzları ve alışkanlıkları üzerinde durularak incelemeyi daha anlaşılır kılmak hedeflenmiştir. Tarih anlatısının kapsamı fuarların bağlamıyla sınırlanmış, döneme ilişkin topyekûn bir tarihsel özetten özellikle kaçınılmıştır. Çalışmaya konu edilen fuarlar ve tarihsel bağlamı oluşturan saltanat dönemleri şu şekildedir: 1851 Londra ve 1855 Paris Fuarları I. Abdülmecit'in taht dönemi; 1862 Londra Fuarı, 1863 Sergi-i Umumi-i Osmanî, 1867 Paris Fuarı, 1873 Viyana Fuarı ve 1876 Philadelphia Centennial Dünya Fuarı Abdülaziz taht dönemi ile başlamış Abdülhamit taht döneminde sona ermiştir; 1893 Chicago ve 1900 Paris Fuarı Abdülhamit taht döneminde yapılmıştır. 1894 İstanbul Dersaadet-i Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumi ise Abdülhamit taht döneminde İstanbul'da yapılması planlanmış fakat depremden ötürü yapılamamıştır.

1.1. 19. Yüzyıla Doğru Batıda Osmanlı Algısı

Tarih araştırmalarına bakıldığında genelde anlatılar Batı ve Avrupa merkezli olmuştur. Çağ açan ve kapatan olaylar incelendiğinde, keşifler, fetihler ele alındığında özellikle Batı Avrupa, siyasal, düşünsel ve coğrafi bakımdan dünyanın merkezi olarak

görülmüştür. Bu durumdan ötürü toplumsal dinamikleri oluşturan sanat, edebiyat, din, siyaset ve teknoloji Avrupalıların kendi değer yargılarına göre yönlendirilmelerine ve pratiğe dökmelerine sebep olmuştur. Avrupa merkezli tarih anlatısında, Osmanlı İmparatorluğu özellikle son dönemlerinde değişime kapalı ve Avrupa'ya boyun eğen 'öteki' konumunda görülmüştür.

Dünya dinamiklerine bakıldığında, 1500'lerde Osmanlı İmparatorluğu dünyanın en güçlü devletlerinden biridir. "O sıralarda 'dünyaya dehşet salan' Osmanlı İmparatorluğu birbirine hiç benzemeyen pek çok devletin yaşamında (ve sona erişinde) kritik rol oynamıştır." Osmanlılar bazı devletlerin (Mamluk, Safevi gibi) sonlarına tanıklık etmiş ve bu devletlerden bazılarını da kendileri yıkmışlardır (Quartert, 2004:124). 16. ve 17. yüzyıllarda İmparatorluğun en parlak dönemlerini yaşayan Osmanlı fetih yönünü daha çok Avrupa'ya çevirmiştir. Osmanlı Avrupa'da ilerlemesini sürdürdükçe, toplum çeşitlendikçe toplum yapısı da evrilmiş ve diğer dinlerden tebaaya ve Avrupalı ziyaretçilere uyum sağlamıştır. Bu durum ekonomide, uluslararası ilişkilerde, dinde ve modernleşme alanında Avrupa ile uyum sürecini kolaylaştırmıştır. Giderek kazanılan bu çeşitlilik ve esneklik İmparatorluğun 16. ve 17. yüzyıllarında Avrupa dünyasında kendisine yer açmasına olanak sağlamıştır (Goffman, 2008:275). Fakat Daniel Goffman'a göre, modern tarihçiler Osmanlı'nın ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan en parlak dönemleri olan 16. ve 17. yüzyıl perspektifinde bile Avrupa'nın bir parçası olarak düşünmemişlerdir. Onlar için Doğu durağanlığı, aynılığı temsil ederken, Avrupa ise değişimi ve iyiye gidişi temsil etmiştir. Hatta Avrupa'nın uzun süreli yaşadığı din savaşları Batı'da reformun önünü açtığı iddia edilirken, gayrimüslüm tebaaya sahip olan Osmanlı'nın da etkilenmesi 'Şark' bağlamında değerlendirilmiş ve bir ilerleme yerine bir çöküşün göstergesi olarak ifade edilmiştir. Fakat 17. yüzyıl sonlarında Osmanlı'nın Avrupa ile bütünleşme ve kaynaşması hızlanmıştır. İlk iki yüzyıldaki iki oluşumda (Avrupa ve Osmanlı) göze batan ideolojik, askeri, siyasi,

ekonomik, sosyal, tarihsel ve dinsel ayrım sonraki iki yüzyıl boyunca gitgide kapanmıştır (Goffmann, 2008:20, 36). İki yapı birbirine daha çok benzemeye başlamış ve birbirlerinden daha çok şey öğrenmişlerdir. Yine de bu süreç Osmanlının hala olumsuz bir gözle görülmesini engellememiş ‘hasta adam’ imgesini silmemiştir. Hatta benzeşme çabaları Avrupa’nın Osmanlıyı kabullenmesine yaramayarak yerini hor görmeye bırakmıştır.

17. yüzyılda yukarıda bahsedilen Avrupa ile bütünleşmede, İmparatorluk önceleri Hristiyan dünyası tarafından kabul edilemez bir konumda ve “siyasal, ekonomik ve toplumsal olarak aşırı savaşçı ve yabancı olarak” görülmüştür. Fakat daha sonraları Goffman’ın da ifade ettiği gibi “İmparatorluk ciddiye alınamayacak denli zayıflamış olduğu varsayılacak ve ‘Büyük Güçler’ aralarındaki anlaşmazlıkların acısını ondan çıkardıkça Osmanlı özerkliğini büyük ölçüde yitirecektir” (Goffman, 2008:267).

Osmanlı Devleti, İmparatorluk haline gelirken daha karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Goffman’ın da yorumladığı gibi 16. yüzyılın sonlarına doğru İmparatorluğun teşkilat yapısı; yönetimi, denetleme ve yönlendirme mekanizması geliştiği için bir iktidar dağılımı ortaya çıkmıştır. 17. yüzyılın ortalarında ise İmparatorluk Avrupa’da savaşlıklarına karşı başarı sağlayamamış, barış içinde olduklarıyla ise ilişkilerini ödün ve pazarlıkla sürdürmüştür. Bu yüzyıldan itibaren Avrupa, dinsel ve siyasal farklılıklarını olumlu bir çeşitlilik yaratmak için bir potada eriterek daha uzlaşmacı bir ortam oluştururken diğer taraftan da artık Osmanlıya duyulan korkusu azalmıştır. Akabinde yeni parlayan coğrafi yerlere ilgi kaymış, batıdaki denizler ve Amerika kıtası çekicilik kazanmıştır. Osmanlı, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Avrupa devletlerinin arasında bir duruş sergilerken 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa devletleri, Osmanlıyı nasıl denetim altına alacaklarının yollarını aramışlardır. ‘Doğu Sorunu’¹⁰ ve modernleşmenin

¹⁰ ‘DOĞU SORUNU’: Doğu Sorunu veya Şark Meselesi, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmaya başlamasıyla, 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkan uluslararası diplomatik

Avrupa’da ileri seviyeye ulaşması, Osmanlının modern dünyaya ayak uydurmakta zorlanmaya başlaması Avrupa’nın Osmanlının parçalanmasına seyirci kalmasına zemin hazırlamıştır (Goffman, 2008:274-77).

18. yüzyıla gelindiğinde ‘korkulan güç’, Avrupa’nın ‘hasta adam’ ına dönüşmesine rağmen 20. yüzyıla kadar İngiltere, Fransa, Rusya, Viyana, yeni İtalya ve Almanya devletlerinin dış politikalarında önemli bir yer tutarak uluslararası gündemlerinin üst sıralarında yer almaya devam etmiştir. Genellikle 18. yüzyıla kadar, Osmanlı İmparatorluğu kendini eşsiz gördüğü için 1606 Zıtvatorok Antlaşması¹¹’na kadar hiçbir devletle eşitlik temelinde müzakereye oturmamış ve bu antlaşmada Osmanlı padişahı ile Habsburg monarkı arasında siyasi eşitlik sağlanmış ve sonrasında da pusula o yönde işlemiştir. Donald Quartaert’in tespitine göre “Modern dönem öncesi diplomaside, aksi özel olarak belirtilmedikçe, milletlerin savaş halinde olduğu kabul edilmiştir. Barış hali olarak kabul edilen bir durum yoktur, savaşta duraklamalar vardır, o kadar” ve bu sebeple ki hem Avrupa’da hem de Osmanlıda hükümdarlar aniden savaşın başlayabileceği bilincindedir. Hatta bu sürekli savaş hali Osmanlı İmparatorluğunda kabul edilmiş bir durumdur ve onların dayanağı “İslamiyet’in dünyayı ‘Darü’l Harb ve Darü’l-İslam’ olmak üzere ikiye ayırmasıdır” (Quartaert, 2004:125- 127).

18. yüzyılda Dünya’nın, Büyük Güçler (Rusya, Britanya, Fransa, Osmanlı, Avusturya) çatışmasına sahne olması farklı ve yeni bir uluslararası düzenin ortaya

bir sorundur. Şark Meselesi, siyasi bir terim olarak, ilk defa 1815 yılında, Viyana Kongresi’nde kullanılmıştır (Yalçın, 2015:75).

¹¹ Osmanlı kudret ve azametinin çöküşündeki evreler, uluslararası açık antlaşmalarla iyice belirlenir.” Kasım 1606 Avusturya ile imzalanan Zıtvatorok Antlaşması bunun bir örneğidir. Bu antlaşma ilk kez İstanbul’da ‘Viyana Kralı’na emrivaki yapılan bir ateşkes değil, savaş sınırında tartışılan ‘Roma İmparatoru’ ile uzlaşılan bir antlaşmadır. Osmanlı Sultanı en sonunda Habsburg monarkının İmparator ünvanını tanımış ve kendisine eşit olarak muamele etmeye razı olmuştur (Lewis, 1988:36).

çıkarmakta olduğuna bir işarettir. 19. yüzyılda savaş çalkantıları ve maliyeti, her görüşten kişiyi barışa ve istikrara yöneltmiş ve bu sayede serbest ticaret anlaşmaları hız kazanmış, uzun vadeli ticari ve sanayi yatırımları teşvik almıştır. Böylece global ekonominin büyüme hızı kadranında artış olmuştur (Kennedy, 2007:185). 19. yüzyıl Avrupasında Sanayi Devrimi sonrası değişen ve gelişen ekonomi, başlarda Osmanlı İmparatorluğunda olumsuz etki yaratsa da Faroqhi'nin ifadesine göre, "İmalatçıların çoğu değişen koşullara uyum sağlamıştır. Geç 19. yüzyıldaki Osmanlıların toplam sanayi üretimi artık Avrupa'nın hakimiyetindeki dünya ekonomisiyle bütünleşmiş ve çeşitli sanayi kollarına önemli miktarlarda yabancı yatırım yapılmıştır" (Faroqhi, 2005:104). Bu yüzyılda İmparatorluk Avrupalılar gözünde büyük bir ekonomik değer kazanmış, İngiliz ve Fransız endüstrisinin ileri bir seviyeye ulaşması, Almanya ve Avusturya'nın da hızla sanayileşmeye başlaması Osmanlı topraklarını hammadde ve pazar kaynağı olarak görmeye başlamalarına sebep olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu tarih içerisinde stratejik olarak aşırı genişlemenin en iyi örneklerinden olmuş ve bu durumda o dönemde Osmanlı için büyük bir yük getirmiştir (Kennedy, 2010:79).

Osmanlı İmparatorluğu geniş topraklara sahip, uzun ömürlü bir İmparatorluk olmuştur. Bu kadar geniş topraklar üzerinde egemen olabilmenin sırrı Goffman'a göre, ne dillere destan ordu, sadık bürokratlar, işinin ehli yöneticiler ne de kendine özgü toprak mülkiyeti sistemiydi, işin sırrı "çeşitlilikler barındıran bu topluma yaklaşımdaki esneklikti" (Goffman, 2008:116). "Bir imparatorluk, doğrudan ve dolaylı ilişkiler çeşitliliği üzerinden merkezi iktidara bağlanmış geniş çaplı birleşimi ve farklılaşmayı bünyesinde barındıran siyasi bir oluşumdur" diyen Karen Barkey'e göre bir imparatorluğun hakimiyetini sürdürebilmesi için siyasi, ekonomik kaynakları verimli kullanmanın yanında kültürel çeşitliliği yönetmeye elverişli ve 'ideolojik/kültürel' birleşiminin oluşturduğu meşruiyet biçimini korumaları gerektiğine dikkat çekmektedir (Barkey, 2008:19-25).

Varlığını sürdürdüğü süreç içerisinde, içeride ve dışarıda baskısı altında olan Osmanlılar, hem sınırlarını ve toprak bütünlüğünü korumak hem de başta Avrupa olmak üzere uluslararası toplumlarla barış ve düzen içinde ilişkilerinin ilerlemesine ihtiyaç duymuştur. Yeni kurulan uluslararası düzende sahip olunan büyük güçlerin özel durumunun farkına varmışlar ve bunun da bir sonucu olarak son dönem yenilik yanlısı yöneticiler ve padişahlar imparatorluğun kaybedilen gücünü tekrardan kazanabilmenin yolunu yoğunluklu olarak modernleşme, Batılılaşma ya da Avrupalılaşma da görmüşler ve buna inanmışlardır.

1.2. Siyasi, Ekonomik, Diplomatik Gelişmeler

Tarih sahnesine 13. yüzyıl sonlarında küçük bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlı, yıkılan Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra Anadolu'nun kuzeybatısında Selçuklu-Bizans sınırında kurulup, kısa süre içerisinde egemenliğini genişleterek, beylikten devlet statüsüne geçmiştir. Dünya tarihinde örneğine az rastlanır bir ilerleme sergileyen Osmanlı İmparatorluğu, bulunduğu bölgenin coğrafi durumundan yararlanarak Balkanlar'da ve Anadolu'da hâkimiyet kurmuştur. Ara vermeden devam eden devlet inşası sürecinde imparatorluk, Bizans ve Balkanlardaki krallıkların yanı sıra Anadolu'daki göçebe Türk beyliklerini ve Mısır'daki Memlük Sultanlığı'nı yenerek, batı ve doğuya olmak üzere genişlemiştir. 17.yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğunun elinde “Batı Asya, Kuzey Afrika ve Güneydoğu Avrupa'da uçsuz bucaksız topraklar vardır ve Osmanlı orduları Habsburg Viyanası'nı ele geçirmek için 1529'da ve 1683'te iki kez girişimde bulunmuştur” (Quartaert, 2004:25). Sonraki süreç toprak kazanmaktan çok elindekileri tutmaya hatta toprak kayıplarının yaşandığı bir sürece doğru ilerlemiştir. Bu sadece coğrafi değil aynı zamanda siyasi bir gerilemedir. Önemli tarihçilerden biri olan Donald Quartaert'ın da ifadesiyle “Geriye dönüp baktığımızda, Osmanlıların 1683'ten sonra bir daha asla Orta Avrupa için tehlike

oluşturmadığı görülebilir.” Kaldı ki bu gerileme sürecinde İmparatorluk 200 yılı aşkın bir süre hala Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Romanya (Güneydoğu Avrupa) gibi devletlere hükmetmiş fakat en sonunda o toprakları da ‘tası tarağı toplayıp’ terk etmek zorunda bırakılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Asya ve Afrika eyaletlerinde daha uzun süre varlığını sürdürmüş, bugünkü “Türkiye, Suriye, Lübnan, Irak, İsrail, Filistin, Ürdün ve Suudi Arabistan’ın büyük bir bölümü Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar himayesinde tutmuştur” (Quartaert, 2004:25). Dönemin sadece siyasi, coğrafi panoramasını değil aynı zamanda İmparatorluğun duygu durumunu da ortaya koyan Quartaert bunu “Osmanlı İmparatorluğu, 1922’de yıkılmadan önceki son kırk-kırk beş yılını, yüzyıllardır can damarı olmuş Avrupa eyaletlerinden yoksun geçirdi.” sözcükleriyle belki de en iyi anlatanlardan biridir. İmparatorluk, 1878 Berlin Antlaşması¹² ile Osmanlının Balkanlar’daki topraklarının hemen hemen hepsini alıp,

¹² Rusya Ayastefanos Antlaşması ile (3 Mart 1878), Avrupa devletleri arasındaki dengeyi dikkate almadan Şark meselesini sadece kendi menfaatleri açısından halletmek isteyince, bu durum başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere diğer Avrupa devletleriyle birlikte Balkanlar’da yeni kurulan devletlerin de muhalefetiyle karşılaşmıştı. Çünkü Ayastefanos Antlaşması ile Rusya’nın Osmanlı toprakları üzerinde aşırı derecede nüfuz sahibi olması İngiltere’nin menfaatlerine ters düşüyordu. Avusturya ise kendisi için hayati önem taşıyan Balkan toprakları üzerinde büyük bir Bulgaristan’ın kurulmasından son derece rahatsız olmuştu. Balkanlar’da kurulan devletlerin memnuniyetsizliği de kendilerine ümit ettikleri kadar toprak verilmemesinden kaynaklanıyordu. Ayrıca büyük bir Bulgaristan’ın mevcudiyeti diğer Balkan devletlerini de tedirgin ediyordu. Bütün bu sebepler yüzünden Ayastefanos Antlaşması’nı yeniden gözden geçirmek ve bazı değişiklikler yapmak maksadıyla Berlin’de bir kongrenin toplanması kararlaştırıldı. Rusya önceleri böyle bir kongrenin toplanmasına taraftar görünmediyse de hiçbir Avrupa devleti Rusya’nın Ege ve Adriyatik denizlerine kadar inmesini istemediğinden daha sonra bunu kabul etmek zorunda kaldı.

Ayastefanos Antlaşması: Rusya ile Doğu Anadolu ve Balkanlar’da iki cephe olarak başlayan muharebeler, önceleri Osmanlı Devleti’nin lehinde bir gelişme göstermişse

Avrupa'nın Osmanlıyı Avrupalı bir devlet olmaktan çıkardığı bir döneme girmiştir (Quartaert, 2004:25-27).

1789 Fransız Devrimi ile birlikte yeni bir evreye giren Dünya devletleri ile birlikte Osmanlı da kendini bir dönüşümün içinde bulmuştur. Devrim sonrasındaki süreçte, Balkan eyaletlerinin hem dünya ekonomisi ile bütünleşme isteği hem de artan milliyetçilik hareketlerinin getirdiği bağımsızlaşma kıpırdanmaları Osmanlı İmparatorluğuna toprak kayıpları getirmiştir. Bunun yanında İmparatorluğun Ruslarla daha fazla temaslarını arttırması ve kendi tebaası içindeki batılı azınlıklar için ıslahat girişimleri kimi zaman kazan-kazan stratejisi kimi zaman da kaybet-kazan stratejisi ile ilerlemiştir.

III. Selim (1789- 1807) ile birlikte ıslahatçı padişahlar dönemine adım atılmıştır. Selim'in ölümünden sonra ortaya çıkan irtica dönemi, II. Mahmut'un (1808-1839) ölümünden sonra yaşanmadığı için 1839 yılında II. Mahmut ile başlayan merkezileşme ve modernleşmeye yönelik ıslahatlar bir kuşak daha sürmüştür. II. Mahmut ve sonrasında "İstanbul'da politika oluşturma sürecinde yabancıların, özellikle de İngilizlerin nüfuzu çok fazla artmıştır." Bu nüfuzun artmasının sebeplerinden biri de o dönem yaşanan 'Mısır Sorunu'¹³'dur. Osmanlı bu sorun ile uğraşırken Rusların

de bu durum uzun sürmedi. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki üstünlüğü sebebiyle Ruslar kara muharebelerine önem verdiler ve doğuda Erzurum'a, batıda da İstanbul önlerine kadar geldiler. Durumun vehametini gören Bâbıâli, muharebeleri durdurmak için Rusya'ya başvurdu ve 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne Mütarekesi imzalandı. Bu mütarekeye göre Osmanlı ve Rus askerleri Ayastefanos (İstanbul-Yeşilköy) civarlarında tarafsız bir bölgede 3 Mart 1878 tarihinde bu antlaşmayı imzaladı. Anlaşmanın sonucunda İmparatorluk Balkanlarda büyük toprak kayıpları yaşadı.

¹³ Fransa Mısır'ı işgal edip, boşalttıktan sonra 1840'a kadar sürecektir olan bir Mısır Sorunu başladı. 1811'de Mısır'a vali olan Mehmet Ali Paşa'dan II. Mahmut Yunan isyanı sırasında yardım istedi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yapacağı bu yardıma karşılık kendisine Girit ve Mora valiliklerini talep etmesi ve bunun reddedilmesi

İmparatorluk topraklarındaki yayılcılığına ket vurabilmek için Avrupa Devletleri sorunun çözümüne dâhil olmuştur. Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğunu ettiği tehdit karşısında İmparatorluğun içine düştüğü zor durum, İngiltere'nin eline beklediği fırsatı vermiş ve Osmanlı İmparatorluğunun istediği yardıma karşılık bir takım ekonomik ayrıcalıklar talep etmiştir. 1839'da Balta Limanı Ticaret Anlatması ya da İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması imzalanmış ve İngiltere ile ekonomik ilişkiler boyut değiştirmiştir (Zürcher, 2000:74-79). Bu anlaşma her ne kadar Osmanlı açısından ekonomik taviz vermenin ve boyun eğişin bir işareti olarak görünse de Osmanlıyı sanayi ve Avrupa ekonomisi ile tanıştırmış belki de ilerleyen dönemlerde katılacağı Dünya Fuarları'ndaki fark edilebilirliğini arttırmıştır.

II. Mahmut'un ardından tahta geçen I. Abdülmecit zamanında Tanzimat'ın başlangıcı olarak bilinen Gülhane Hattı (Tanzimat Fermanı) ilan edilmiştir. Osmanlının Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu ilan etmesindeki en önemli amaç, yabancıları etkilemektir. Bu sebeple fermanla İmparatorluk, Hristiyan tebaası ile Müslüman tebaası arasında eşit haklar tanımıştır. Aynı zamanda fermanın ilanı, Mısır Valisi'nin isyanını

üzerine vali Osmanlıya karşı bir ayaklanma gerçekleştirdi. Oğlu İbrahim Paşa Osmanlı ordularını yenilgiye uğratarak Kütahya'ya kadar ilerleyerek isyanı bastırdı. II. Mahmut bu ayaklanmayı kendi gücüyle bastıramayacağını anlayınca İngiltere'den yardım istedi. Fakat İngiltere bu işe karışmak istemediği için II. Mahmut Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Rusların Boğazlara gelmesi İngiltere ve Fransa'yı tedirgin ettiğinden onlar da Mısır sorununa karışmak zorunda kaldılar. Avusturya'yı da yanlarına alarak Osmanlı Devleti'ne yardım ettiler. Rusya'nın sıcak denizlere inmesine engel olabilmek için Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni desteklediler. Rusya'nın İstanbul'dan uzaklaştırılmasının yolu Osmanlı padişahı ile isyancı valiyi uzlaştırılmasıydı ve Mehmet Ali Paşa'ya baskı yaparak Osmanlı Devleti ile 1833 yılında Kütahya Anlaşması imzalanmasına önayak oldular. Böylece bir iç sorun olarak başlayan Mısır sorunu kısa zamanda uluslararası sorun haline geldi (Zürcher, 2000:59-61).

bastırmada Avrupa güçlerinin özellikle de İngiltere'nin desteğini kazanmak için Osmanlının diplomatik girişimi olarak görülmüştür.

I. Abdülmecit taht dönemi (1839-1861) İmparatorluğun siyasi, sosyal olarak dönüşümlere uğradığı bir dönem olmuştur. Tanzimat Dönemi'ni bir kültürel devrim olarak ifade eden Eric Jan Zürcher, dönemin getirdiği yeni yaşam tarzı, yenilik ve değişikliklerin padişahları bile etkilediğini ifade eder. “Kendilerini başkent halkına gösteriyor hatta çevre eyaletlere ziyaretler yapıyorlardı. Sultan Abdülaziz 1867’de Fransa ve İngiltere’ye yapmış olduğu seyahat hiç görülmemiş bir şeydi: İlk kez bir Osmanlı hükümdarı barışçıl amaçlarla yabancı toprağa ayak basıyordu.” diye anlatır (Zürcher, 2000:101-102). Buradan padişahları Dünya Fuarları’na katılmaya teşvik eden itici politik gelişmelerden birinin de Tanzimat Dönemi olduğu yorumu yapılabilir.

I. Abdülmecit’in saltanat dönemi, Dünya güçlerinin Osmanlı İmparatorluğunun siyaseti, diplomasisi ve toprakları üzerinden çekişmeler yaşadığı bir dönemdir. Osmanlının Avrupa güçleri ile yakınlaşmasını istemeyen Rusya’nın başlattığı Kırım Savaşı¹⁴ ardından Avrupa Devletleri’ne Osmanlı topraklarında garantör devlet olma

¹⁴ Fransa genellikle Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içinde olmuştur ve 1740 kapitülasyonlarıyla Hristiyan dünyasında manevi bir anlamı olan Kudüs’teki Kutsal Yerler’in bakım onarım hizmetlerini yerine getirme imtiyazını elde etmiştir. Bu durum onlara tüm Hristiyanların lideri gibi davranabilme vasfını kazandırmıştır. Fakat 1789 Fransız İhtilali’nden sonra iç meseleleriyle meşgul olan Fransa, Hristiyan dünyasındaki bu üstünlüğünü Rusya’ya kaptırmıştır. Fransa ve Rusya arasında başlayan Hristiyan dünyasına hâkim olabilme mücadelesi en çok nüfusunun üçte biri Ortodoks dinine mensup olan Osmanlı İmparatorluğunu etkilemiştir. Bu durum ise Osmanlı idarecilerini iki devlet arasında zamanın siyasi ve diplomatik gelişmelerine göre bir politika takip etmek zorunda bırakmıştır. Ancak Fransa’da iktidarı ele geçiren III. Napolyon’un Hristiyan dünyasındaki eski gücünü yeniden elde etmek şeklinde bir politika takip edebilmek adına 1850’de Kudüs’te bulunan Kutsal mekanlara dair bir takım isteklerle ortaya çıkması Osmanlı idarecilerini zor durumda bırakmıştır. Osmanlı idarecileri, Fransa’nın bu taleplerini uzun bir inceleme sürecine

hakkı veren 1856 Paris Barış Antlaşması'nın¹⁵ yapılması, İmparatorluğun siyasi ve askeri açıdan hareketli bir dönem geçirmesine sebep olmuştur. Paris Barış

tabi tutmuş, verilecek kararda Rusya'yı gücendirmek istememişlerdir. Kurulan komisyonlar vasıtasıyla daha önceden her iki devlete verilen ferman ve emirler incelenmiş, sonuç olarak Fransa'ya yani Katoliklere bir takım haklar verilmiştir. Verilen bu karar Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Rusya, Kutsal Yerler Meselesi'ni bahane ederek Şubat 1853'de Prens Mençikof'u bir takım isteklerde bulunmak için İstanbul'a özel bir misyonla göndermiştir. Prens Mençikof, İstanbul'a geldikten sonra Ortodoksların himaye hakkını talep ettiği gibi bir de Rusya ile savunma anlaşması yapılmasını teklif etmiştir. Ancak her iki talebi de reddedilmiştir. Bu sırada Rusya tahtında bulunan Çar I. Nikola ise Osmanlı İmparatorluğunu yıkarak topraklarına yerleşmek, bu suretle sıcak denizlere çıkabilmek için bir takım siyasi ve politik girişimlerde bulunmuştur. Çar, bunun için 1844 senesinde İngiltere'ye yaptığı ve "hasta adam" diye adlandırdığı Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını paylaşma teklifini 1853'de tekrar gündeme getirmiştir. İngiltere ise bu teklifin altında yatan gerçek amacın Rusya'nın çıkarlarına hizmet ettiği ve kendisinin geleneksel doğu politikasına aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Çar, İngiltere'den beklediği desteği alamamış ve Kutsal Yerler Meselesi'ni bahane ederek tek başına Doğu Sorunu'na çözüm bulmak için harekete geçmiştir. Rusya'nın bu tutumuna karşı İngiltere ve Fransa ortak bir tavır takınmışlar, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğunun yanında yer almışlardır. Çünkü bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğunun mevcudiyetini koruması, Rusya'ya karşı ayakta kalabilmesi, İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz coğrafyasında yani doğudaki çıkarlarını koruyabilmeleri için son derece önemliydi. Çar I. Nikola, Prens Mençikof misyonunun başarısız olması üzerine Prenslikleri yani Eflak ve Boğdan topraklarını işgal etmek suretiyle Kırım Savaşı'nın (1853-1856) başlamasına neden olmuştur. Tarihte ilk defa olarak İngiltere ve Fransa'nın Hristiyan bir devlete karşı Müslüman bir devletin yanında savaşa girmelerine neden olmuştur. Üç devlet arasında yapılan ittifak anlaşması ile Rusya'ya karşı büyük bir savaşa girilmiştir (Keleş, 2009: XI).

¹⁵ Savaş devam ederken Avrupa'nın diğer iki devleti Avusturya ve Prusya ise ilk başta tarafsız kalmayı tercih etmişler, barış girişimlerinde bulunarak arabuluculuk rolünü üstlenmişlerdir. Fakat tüm girişimlerine rağmen Rusya'nın bir türlü barışa yanaşmaması üzerine iki devlette müttefik devletlerle birlikte harekete etmeye başlamıştır. Rusya, Sivastopol'ün düşmesinden sonra Kırım Savaşı'nı sona erdiren

Antlaşması'nın da etkisiyle 1856 Islahat Fermanı'nın¹⁶ ilanı I. Abdülmecit'in taht döneminde olmuştur. Ferman'ın ilanı Paris Antlaşması ile aynı yıl yılda yapılmıştır. Ferman, 1839 Tanzimat Fermanı'nda uygulanması ertelenen maddelerin tekrardan onaylanması ve yürürlüğe konması için yayınlanmıştır.

Sayıli büyük tarihçilerden biri olan Enver Ziya Karal, dönemin panoramasını şöyle çizmektedir. “Osmanlı İmparatorluğu, geniş toprakları ve zengin servet kaynaklarıyla endüstrisi gelişen büyük Avrupa devletleri içinde türlü şekilde sömürülecek değerli bir saha gibi görünüyordu.” O süreçte yaşanan ihtilallerin sonucu yayılan fikirler, modern devlet taslakları, yeni ekonomik ve siyasi oluşum fikirleri İmparatorluğu etkisi altına alırken Avrupa'nın güç hırsını da arttırmıştı. Avrupa devletlerinin ıslahatlar konusundaki baskısı Osmanlının geleceğini ve kalkınmasını düşünmekten çok kendi ekonomik ve siyasi emellerine ulaşabilecekleri uygun şartlar yaratmak idi.

“Ortada bir hasta, kendilerini bu hastanın varisi telâkki eden dört doktor ve hastalığı tedavi için tanzim ettikleri sayısız pek çok reçeteler vardı. Hasta bu reçetelerin hepsini tatbik ederek sıhhatini kazanacaktı; durum buna benzemekte idi. Osmanlı devlet adamlarının, büyük devletleri memnun etmek için, onlar tarafından hazırlanmış olan projeleri tatbik etmek hususunda, bir Rus, bir İngiliz ve bir Fransız gibi düşünmeleri ve hareket etmeleri gerekiyordu” (Karal, 2007:13).

Paris Barış Antlaşması'nı (30 Mart 1856) imzalamak zorunda kalmıştır. Savaşta bir takım haklar elde etmek için giren Rusya savaş sonunda, Ortodoksları himaye hakkını elde edemediği gibi Karadeniz donanmasını da kaybederek Akdeniz'e açılma amacını da gerçekleştirememiştir. Boğazlar ve Karadeniz tarafsız hale getirilmiş, ayrıca Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin garantisi altına alınmıştır (Keleş, 2009:XI).

¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nda her din ve mezhepten olan tebaaya Gülhane Hattı Hümayunu ve Tanzimat kanunlarıyla söz verilmiş olan güvenceler tekrarlanmış ve onaylanmıştır. İmparatorluğun Hristiyan ve daha başka Müslüman olmayan tebaasına önceden verilmiş olan din ve mezhep yönünden ayrıcalıklar bu defa sağlamlaştırılmıştır (Karal, 2007:1).

Hepsi birbirinde farklı siyasi ve sosyal profil çizen bu devletlerin her birine uyum sağlamak ya da uzlaşmak gerçekten güçtü. Rusya siyasi yönden teokratik bir devlet idi ve 1861'lere kadar bu devlette sosyal tabanı toprak köleleri oluştuyordu. İngiltere'de siyasi yapı meşruti krallık, Fransa'da da imparatorluk rejimi vardı. Fakat Karal'ın aktardığına göre, Avrupa tarihçilerinin ifadeleri Osmanlı İmparatorluğunun Hristiyan tebaasının bu devletlerin halkından daha refah bir durumda olduğu yönünde idi (Karal, 2007:13, 28).

İşte siyasi çerçeve böyle zorlu iken, Osmanlı kendi varlığını farklı bir esintide hissetmek ve hissettirmek istedi ve dönemin sosyal, ekonomik ve hatta siyasi güç gösterim platformunda kendine yer açarak Dünya Fuarları'na katılım sağladı. Bu adım belki de varlığı üzerinde çok da hoş gitmeyen planları olan ülkeler üzerinde bir cesaret kırma oyunu belki de daha kurtlar için henüz kuzu pozisyonunda olmadığının mesajı idi.

1.3. 19. Yüzyıl Osmanlı Padişahları ve Saltanat Yılları

Osmanlı İmparatorluğunun Dünya Fuarları'na katılım sağladığı yıllarda, siyasi ve sosyo-ekonomik unsurların yanında dönemin padişahlarının kişisel karakter ve görüşleri de İmparatorluk imajını yansıtan fotoğrafın tamamlayıcı diğer bir parçası olmuştur.

Tanzimat Fermanı ile saltanatına başlangıç yapan I. Abdülmecit, tahta çıktığı sırada henüz 18 yaşındadır ve yumuşak huyu, merhameti ile dikkat çekmiştir. Karal, Abdülmecit'in hükümdarlığı süresince sadrazamları hakkında herhangi bir idam kararı vermeyişini de onun bu naif karakterine bir örnek olarak gösterir. Abdülmecit bu karakter özellikleri ile kendi tebaasının olduğu kadar Avrupa'nın da sevgisini kazanmıştır ve geleneklere göre değil zamanın usullerine göre terbiye görmüş bir

hükümdar olarak tarihe geçmiştir. Abdülmecit, dünyada diploması dili olarak kullanılan Fransızca'yı öğrenmiş ve bu dilde yazılmış yayınları takip etmiştir. Avrupa halkının sosyal yapısını yakından takip eden ve önem veren padişah aşağıdaki kendi sözleriyle de buna ne kadar gıpta ettiğini ifade etmiştir.

“Avrupalı kadınların kıyafetlerini pek cazibeli buluyorum. Bizim kadınlarınkine pek ziyade tercih ediyorum. Eğer bu kadınlarla muaşeret de zahirî görüşleri gibi ise, siz Frenklerin kadın cinsi ile serbest muaşerette bulunmanızı adeta kıskanıyorum. Vakıa sizin içtimai muamelâtımız bizde olduğu gibi kadınların dinen ve erken kapatılmasına külliye mugayir ise de, şunu da anlıyorum ki terbiye kadınlarla görüşmek erkeği haddi meşruuna irca edeceği gibi onun kaba tıynetine de bir necabet ve nezahat bahşeyliyecek” (Karal, 2007:99)

Abdülmecit'in Avrupa'da bazı şehirlerde demiryolu ile seyahat yapılması çok hoşuna gitmiş, Osmanlı topraklarında da trenler yapılmasını istemiştir. Ne var ki devlet hazinesi buna para ayırabilecek durumda olmadığından, çözümünü bunu üstlenecek ve bu işleri yürütebilecek şirketler kurulmasında görmüştür. Padişah sosyal ve kültürel hayatın yanında Avrupa'nın yönetim şekillerini de araştırmıştır. Haliyle mutlak rejimi meşruti krallığa tercih eden bir taraf sergilemiştir. Hilafet ve saltanatın gerekli ve sürekliliğine inanan Abdülmecit, İmparatorluğun güvenlik ve refahını vazifesi olarak bilmiş ve bu yüzden Gülhane Hattı Hümayunu ve Islahat Fermanı ile tebaasına vermiş olduğu hakları ve belirlediği tedbirleri de bu maksatla düşünmüş olduğunu açıklamıştır.

Abdülmecit kendinden önceki yenilikçi padişahların (III.Selim ve II. Mahmut) karşılaştığı zorlukları unutmamış ama devlete dönemin şartlarına göre bir düzen vermekten başka yol bulunmadığını da düşünmüştür. Bu yüzden tahta çıktığından beri ıslahatçı sadrazamları desteklemiş ve Osmanlı padişahlarının bağlı olduğu bazı geleneklere yenilik getirmeye çalışmıştır. 1855 Paris Fuarı'nda da görüldüğü gibi diğer padişahlar gibi saraya kapanmamış, İmparatorluk içinde de seyahatlerde bulunmuştur. Bütün bu küçük görünen yenilikler I. Abdülmecit'in Avrupa hükümdarları gibi hareket etme çabalarının bir göstergesi olmuştur (Karal, 2007:98-104).

I. Abdülmecit'in ölümünden sonra 1861'de tahta geçen Abdülaziz hükümdarlığında mali bunalımın dışında Anayasal düzene geçişin de ilk örneği yaşanmıştır. 1870'lerde ortaya çıkan mali bunalımın sebepleri hem siyasi hem de ekonomiktir. Mevsim şartlarının kötü oluşu, kuraklık ve sellerin yaşanması Anadolu'da kıtlığa sebep olmuş bu sebepten halk sefaletе düşerken vergi gelirindeki azalma devletin hazinesini olumsuz yönde etkilemiştir. İmparatorluk bu kadar sıkıntı ile boğuşurken bu dönemde 1862 Londra, 1867 Paris, 1873 Viyana Fuar'larına katılımdan ve 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani'yi düzenlemekten de geri kalmamıştır. "Abdülaziz'in saltanatı sırasında (25 Haziran 1861-Mayıs 1876) meydana gelen olaylar, karakter itibariyle Abdülmecit devrininkinden pek farklı değildir. Zira bu devirde de aynı şekilde iç ve dış olaylar bir kat daha kuvvetlenerek kendini hissettirmiştir." 1854 Abdülmecit döneminde Kırım Savaşı sebebiyle alınan ilk dış borç Abdülaziz döneminde de artarak devam etmiştir. Padişah ne olursa olsun kuvvetli bir donanmaya sahip olmayı ve kara ordusunu modern silahlarla donatmaya oldukça önem vermiştir. Askeri tarafları güçlendirmenin yanında devletin nüfusunu da arttırmaya önem veren Abdülaziz 1863 senesinde Mısır'ı ziyaret ederek kendi halkıyla iletişim kurmaya gayret etmiştir. Ayrıca 1867 senesinde Fransa'ya, İngiltere'ye sonrasında da Avusturya'ya yaptığı seyahat ile hem Paris Dünya Fuarı'na katılım sağlamış hem de yabancı devletler ile de şahsi ve yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Karpas, 2016:55-57). Modern bir anlayışa sahip olan Abdülmecit "Batı-Doğu giyim tarzlarının karışımı olan bol kesimli 'Aziziye' tarzı modaya öncülük etmiştir." Sanata ilgili olan padişah resim ve müzik dalları ile de ilgilenmiştir. Halkla içiçe olmayı seven biri olan Abdülmecit sık sık halkın arasında dolaşmış, kır ve halk eğlenceleri, güreş müsabakaları düzenleterek insanlar ile selamlaşmayı ihmal etmemiştir (Sakaoğlu, 1999: 514). "Halkla doğrudan temas için saltanatı boyunca her sınıftan insanlarla bir araya gelmiş, memleketin değişik vilayetlerine (İzmit, Bursa, İskenderiye, Kahire, İzmir, Aydın gibi) geziler düzenlemiş, farklı farklı camilerde namaz iştirak

etmiş, devrin ilim ve sanat adamlarını desteklemiştir.” Bu seyahatler halkla devleti bütünleştirmiş, muhalif hareket ve düşünceleri bir süre durdurmuştur. Aynı zamanda padişahın seyahat ettiği bölgelerde sosyal ve ekonomik olarak canlanmalar yaşanmıştır. Ziyaret edilen vilayetlerde yöneticilere, dini görevlilere, ileri gelenlere hediyeler sunulurken, çeşitli yol, hastane, cami gibi imar çalışmaları da olmuştur (Dikme, 2012:295-298). Her ne kadar bu çalışmada, Dünya Fuarları’nın halkla ilişkiler boyutu incelenirse de padişahların o dönem bu gibi halk temasları da ulusal boyutta bir imaj tazelemesi ve halkla ilişkiler çalışması olarak yorumlanabilir. Padişahların tebaasının huyuna giderek sempati kazanma çalışmaları o dönem içerisinde İmparatorluğun yoksul ve müşkül durumunun ilk olarak halk içinde eleştiri bulması yöneticilerin ilk olarak onları kazanma çabalarına sebep olmuştur.

İmparatorluk dışında günlük güneşlik gösterilmeye çalışılan hava ne var ki İmparatorluk içinde fırtınalıdır. Ekonomik ve siyasal bunalımlar, önde gelen reform taraftarı Osmanlı siyasetçilerinden bir grubun homurtularına sebep olmuş, 30 Mayıs 1876’da bir hükümet darbesi ile Abdülaziz’i tahttan indirmişler ve yerine mümkün olan en kısa sürede anayasayı ilan edeceğinin sözünü veren Sultan V. Murat’ı tahta oturtmuşlardır. Devlet Şurası’nın ilk toplantısında bir anayasa ilan edilmesi planlamış fakat 5 Haziran 1876’da eski padişah Abdülaziz’in intihar etmesinin ardından V. Murat’ta ciddi sinir bozuklukları olduğu için uygulamaya konulamamıştır. Bir süreden sonra da doktor raporu ile hükümdarlık yapamayacağına karar verilmiştir ve yerine kardeşi 1 Eylül 1876’da II. Abdülhamit (1876-1909) tahta çıkmıştır (Zürcher, 2000:112, 113).

Ünlü tarihçi İlber Ortaylı *Son İmparatorluk Osmanlı* kitabında II. Abdülhamit’in şahsiyetine ilişkin oldukça olumlu şeylerden bahsederken hükümdarın “zamansız ve geç geldiği için” katkısının anlaşılamadığına vurgu yaparak, “Gerilemenin, yavaşlamanın asrında ortaya çıkmıştır ve yapabileceği fazla bir şey

yoktur” ifadeleriyle Abdülhamit dönemini değerlendirir (Ortaylı, 2006:54). 33 sene padişahlık yapan Abdülhamit’in saltanatının ilk alt senesi, Kanun-i Esasi’nin ilanı¹⁷, Meclis-i Mebussan’ın¹⁸ açılması, Berlin Antlaşması¹⁹, Düyun-u Umumiye İdaresi’nin²⁰

¹⁷ Balkanlardaki durumun, isyanların kötüleşmesi ve Rusların Sırp’ların ve Bulgarların yaşadığı bölgelere geniş kapsamlı reformlar yapılması konusunda Osmanlıya savaş tehditleri savurması sonucu; İngiltere, Balkanlara ilişkin uluslararası bir konferans önermiş ve bunalımı hafifletmeye çalışmıştır. Konferans 23 Aralık 1876’da İstanbul’da oldu bu sırada da dönemin Sadrazamı Mithat Paşa konferansı sonuçsuz bırakmak ve yabancı devletlerin ‘reform’ bahanesi ile Osmanlı’nın iç işlerini müdahalesini engellemek amacıyla daha önce hazırlanıp V. Murat’ın durumundan ötürü uygulamaya konulamayan Kanun-i Esasi’yi konferans esnasında yayınlattı ve I. Meşrutiyet’i ilan etmiştir. Anayasa’nın ilanı ile bütün tebaaya meşruti haklar verilmiş ve böylece ‘Hristiyan bölgelerindeki bütün ıslahat tartışmaları gereksiz hale gelmiştir (Karpas, 2016: 69) (Zürcher, 2000:113). Sultan, 1877-1878 Rus Harbi’nin (93 Harbi) ağır şartlarını bahane ederek 1878’de Meclis’i tatil etmiş ve Anayasa’yı askıya almıştır. Böylece yönetim tekrardan mutlaki yönetim tarzına dönmüştür. 1908’de baskılara dayanamayan II. Abdülhamit Meclis’i açıp Anayasa’yı tekrardan yürürlüğe koymuştur (İsmail Hami Danişmend’den aktaran Alkan, 2011: 100).

¹⁸ Anayasanın ilanının devamı olan bir süreçtir. 19 Mart 1877’de Dolmabahçe Sarayı’nda resmen açılmıştır (Enver Ziya Karal’dan aktaran Alkan, 2011:100).

¹⁹ Kanun-i Esasi’nin ilanı ile başarısızlığa uğrayan konferans sonucu Rusya’nın Balkanlar üzerindeki planları da baltalanmış oldu ve Rusya Osmanlıya savaş ilan etti. Avusturya’nın tarafsızlığını garantileyen Rusya Bosna-Hersek’i işgal etti. Başlarda küçük bir direniş ile karşılaşan Rusya sonrasında Osmanlı tarafından bir süre durdurulsalar bile ilerlemelerini sürdürdüler ve Ayastefanos’ta (İstanbul-Yeşilköy) yapılan Ayastefanos Barış Antlaşması sonucunda Balkanlar çokça toprak kaybı yaşayan Osmanlıyı yıkıma uğrattılar. Anlaşmanın imzalanması öteki Avrupa güçlerini özellikle Avusturya ve İngiltere’nin çok hoşuna gitmedi sebebi Osmanlıya acımaları değil Avrupa’daki güç dengesinin sürdürülebilirliği idi. Rusya’nın Balkanlar ve Küçük Asya’daki egemenliği bu dengeyi bozucu bir unsurdu. Bunun sonucunda Berlin’de bir konferans yapılmasını istediler ve Haziran 1878’de bir konferans yapıldı ardında da bir anlaşma imzalandı Anlaşma ile Ayastefanos Antlaşması’nın maddeleri hafifletilmiş fakat daha çok Rusya baskısı kalkmış

kurulması, Balkanlardaki karışıklıklar ve isyanlar gibi yoğun dış olaylar ve toprak kayıpları içinde geçmiştir.

Abdülhamit döneminde eğitim alanında da ilerlemeler olduğu, demiryollarının uzunluğunda önemli artışlar olduğu²¹ konusuna vurgu yapan Sina Akşin dönemin ve Abdülhamit hükümdarlığının panoramasını çizerken Ortaylı kadar iyimser değildir. Akşin, “maliyeyi toparlamak için girişimlerin yanında padişahın iflasla karşılaşmamak için sarayın harcamalarını denetim altına aldığını ve bilinçli olarak kendi servetini büyük ölçüde arttırma yoluna gittiğinin altını çizer.” Hükümdarın kuşkucu, kuruntulu ruh hali sonucu baskıcı bir dönem yaşanmış, gizli polis ve hafiye örgütleri kurulmuştur.

Osmanlı varlığı yine de yok sayılmıştı (Zürcher, 2000: 115). Bu Antlaşma Quartaert’in da ifadesi ile Avrupa’nın 19. yüzyılın son bölümünde sahip olduğu gücü gösterir; isteklerini dünyaya dayatabilmekte, haritalara çizgiler çekmekte, halkların ve ulusların kaderlerini, görünen o ki, tam bir dokunulmazlık içinde belirlemektedir” (Quartaert, 2004:102).

²⁰ Osmanlı İmparatorluğu’nun bürokratik ve askeri giderleri, 19.yüzyılda bir süreden sonra özellikle tarımsal kesimde artan vergilerin getirileri ve ekonomide 1840’tan sonra ticaret anlaşmalarının teşvikiyle uluslararası ticaret ve ihracatın biraz olsun artışıyla karşılandı. Fakat bu gelirler yeterli gelmediği için ancak Avrupa’dan alınacak borçlarla karşılanabilirdi. Sanayi Devrimi ile zaten hızla ekonomik büyümeye giden ve bir yandan da sömürgelerden yüklü gelir elde eden Avrupa yurtdışında yatırımlar için bir kaynağa sahipti. Ama Osmanlı yöneticileri borç aldıkları zaman Avrupa’nın egemenliği ve kontrolü altına girme tehlikesini biliyorlardı. “Yüzyıl ortasına kadar, bu yolu seçmeyi reddettiler, fakat sonunda, tehlikelerini bile bile, 1853-1856 Kırım Savaşı’na katılan Osmanlı ordusunu finanse edebilmek için ilk borçları aldılar”. Bir borcun diğerini getirmesi sonucu korkulan başa geldi ve 1870’lerin ortasına varıldığında, Osmanlı İmparatorluğu uluslararası borçlarını ödeyemez hale geldi. Bunların sonucunda Avrupalı alacaklılar ile borçlu Osmanlı arasında görüşmeler yapıldı ve 1881’de Osmanlı Düyun-u Umumiye İdaresi kuruldu (Quartaert, 2004:118).

²¹ “Genellikle demiryolları yabancı sermaye yapmakla birlikte özellikler hacılara kolaylık olmak üzere kurulan Şam-Hicaz demiryolunu Osmanlı hükümeti yapmıştır” (Akşin, 2017:46).

Mizah ve karikatür dergileri yasaklanmış, gazete haberleri ve yazıları sürekli sansürlenmiştir. Hatta İmparatorluğun katıldığı fuarlar ile ilgili haberleri halka veren Takvim-i Vekayi bile 1890'da kapatılmış, 1908'e kadar çıkmamış ve o dönem devlet resmi gazetesiz kalmıştır (Akşin, 2017:46).

Abdülhamit Kırmızı, II. Abdülhamit'in saltanatının ilk zamanlarında, hükümdarın başkanlığı altındaki meclis yönetimine dayanan meşrutiyeti kabul etmeyip otoriter bir idare tarzına yönelmesinin nedenini; sadece mecliste yaşanan sert tartışmalar veya halkın buna hazır olmadığını düşünmesinden değil, diğer imparatorluklarda yaşanan halk hareketlenmelerinden çekinmesinden de olduğunu ifade etmiştir. Abdülhamit şehzade iken dünya yönetimlerinde hükümdarın yetkilerinin yazılı anayasa ile sınırlandırıldığı tek ülke İngiltere'dir. Avrupa'da büyük güç olarak görülen Avusturya, Almanya ve Rusya hala otokrasi ile yönetilmekte, İtalya millet olarak daha yeni yeni bir araya gelmiş, Devrim'den sonra Fransa'daki monarşi ise istikrar gösterememektedir. Bu çerçeveden bakıldığında Abdülhamit gibi çağdaşı hükümdarlar da otokrat bir yönetim anlayışına sahiptir. Abdülhamit hem çağdaşlarına göre hem de selefi Abdülaziz'den farklı olarak saltanatı boyunca hiç payitaht İstanbul'u terk etmemiştir. Çağdaşlarının birçok ülke ziyaretlerinde bulunmasının en önemli nedenlerinde biri de Avrupa'daki hanedanların birbirleri ile olan akrabalık ilişkileridir. Bununla etkisi ile diplomalarında bu ilişkiler önemli rol oynamış, ittifak veya anlaşmazlıkların belirleyici unsuru bu olmuştur. Diğer Osmanlı hükümdarları gibi Abdülhamit de çağdaş hükümdarlar arasında 'İslam dünyasını temsil eden bir hükümdar' olarak tek başına bu süreçlerin içerisinde bulunmuştur. Bu perspektiften bakıldığında padişahların nasıl yetiştirilmek, yaşamak zorunda olduklarını az çok tahmin edilmelidir (Kırmızı, 2011:21, 22).

II. Abdülhamit, Osmanlı imajının diğer milletler nezdinde oldukça zedelendiği bir dönemde tahta geçmiştir ve artık Osmanlı toprağı olmaktan çıkan eyaletler

geleceklerinin Osmanlı himayesinde sürüp sürmeyeceği kuşkusuna düşmüşlerdir. “II. Abdülhamit bu şartlar altında, kendisinden öncekilerden farklı olarak, siyasete büyük etkisi olan ‘imaj’ meselesiyle de ilgilenmek zorunda kalmıştır.” 19. yüzyılın ikinci yarısında basın, kamuoyunu yönlendirmede önemli bir araç olarak kullanılmış ve “‘kamuoyu baskısı’ siyasette ve devletlerarası ilişkilerde kullanılan önemli bir araç haline gelmiştir.” Abdülhamit’in hükümdarlık döneminde Matbuat Dairesi padişaha yabancı basının takibini yaparak bir rapor hazırlamış böylece devletin ve padişahın dışarıdaki imajı takip edilip, menfi bir durum olduğu düşünüldüğünde konuya müdahale edilmiştir çünkü işgalciler Kuzey Afrika’yı işgal ettikten sonra hem işgallerini haklı çıkarmak hem de konumlarını meşrulaştırmak için Abdülhamit üzerinden propaganda yapmışlardır. Osmanlı Dışişleri Bakanlığı (Hariciye Nazırlığı) 1883 yılının başlarında basını takip etmek, devletin ve padişahın aleyhine ve imajlarını zedeleyici yayınları engelleme ve yalanlamak üzere Matbuat-ı Ecnebiye Müdürlüğü’nü kurmuştur. Bunlarında yanında “II. Abdülhamit Batı’da kendisinden olumlu söz ettirmek için sadece basını değil değişik vesileleri de kullanmaya özen göstermiştir.” Örneğin Avrupalı kral ve kraliçelerle yazışarak onların kötü kanaatlerini önlemeye çalışmış, Papalığın resmen tanınmasına ve yabancı hayır kurumların desteklenmesine önayak olmuştur. Ayrıca bu çalışmanın da konusu olan yurtdışındaki uluslararası Dünya Fuarları’na katılım (1893 Chicago Fuarı -1900 Paris Fuarı) gibi sembolik çalışmalar da bulunmuştur (Kurşun, 2010:180-186).

II. Abdülhamit Yıldız Sarayı’nın duvarları ardına kapandığından “Sultanın şahsi görünürlüğünün verdiği meşruiyet kaynağından uzak kalmıştır.” Bu yüzden çeşitli sosyal konulara 19.yüzyılda hiçbir sultanın nüfuz etmediği kadar nüfuz etmeyi amaçlamıştır (Deringil, 2007:54). Vehimli, şüpheli ve suikast girişim tecrübeleri yüzünden dış dünyadan uzak bir hayat yaşadığı için her gelişmeden haberdar olmak isteyen II. Abdülhamit, III. Selim’den itibaren Osmanlı saray hayatında görsel sanatlara

artan merakında etkisiyle fotoğraf sanatı ile çok ilgilenmiştir. Hem ülkeyi tanımak, devlet yatırımlarının ilerleyişini görmek için ‘Yıldız Albümleri’ adıyla bir fotoğraf koleksiyonu oluşturmuş hem de dış dünyaya İmparatorluğun durumunun iyi olduğunu göstermeye çalıştığı fotoğraf karelerini toplamaya özen göstermiştir. Fotoğraflar albüm haline getirilerek zamanın İngiltere, Fransa ve ABD yöneticilerine gönderilmiştir. Bu gönderilen fotoğraflarda İmparatorluğun çeşitlik yönlerinden modernleşme sürecinde olduğu vurgusunun verilmesine dikkate edilmiştir. Özellikle teknolojik açıdan gelişmiş askeri donanımlar ve afet kurtarma elemanları, fabrika, maden, liman ve hastane fotoğrafları ön planda tutulmuştur (Gülen, 2011:380, 387).

Sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yanı sıra Halifeliğin siyasi meşrulaştırıcı etkisini oldukça etkin kullanan Osmanlı, özellikle Abdülhamit’in saltanat döneminde bunu etkili bir şekilde kullanmış ve “Müslüman nüfusun ona olan sadakatini yüksek düzeylere getirirerek dış politikada da karlı çıkarmıştır” (Faroqhi, 2010:100). Halifelik fikri özellikle Müslüman cemaatlere İslamiyet’in asr-ı saadet dönemlerini çağrıştırmamasından dolayı, “hem İngiltere’nin hem de Rusya’nın saldırısı altındaki Orta Asya ve Hindistan toplumlarındaki Müslümanlar arasında çok yandaş bulmuştur”(Quartaert, 2004:135).

“Tanzimat, Osmanlıda tüm tebaanın eşitliği ilkesi üzerinden tanımlanırken Abdülhamit bunu İslami temeller üzerinden yeniden şekillendirmiştir” ve halifelik makamından faydalananak panislâmist²² ideolojiyi yaymaya çalışmıştır. Hilafeti ve

²² Siyasi ve ideolojik bir kavram olarak kullanılmaya başlanmadan önce müslümanlar arasında kaynağı Kur’ân-ı Kerîm ve hadisler olan, birlik, kardeşlik ve yardımlaşma duygularının ifadesi anlamında İttihâd-ı İslâm (İslam birliği) olarak kullanılmıştır. 19.yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ülkeleri dışındaki İslâm dünyasının, Avrupalı devletlerin hâkimiyeti altına girmesi ve bağımsızlıklarını kaybeden müslümanların Osmanlı İmparatorluğu’ndan beklentileriyle oluşan psikolojik atmosfer, Osmanlının bekası için ettiği İslâmcılık ideolojisinin evrensel açılımına zemin hazırlamıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğunun önderliğinde birleşecek müslüman ülkelerin

İslami motifleri her ne kadar etkin kullansa da Abdülhamit'in yüzü daima ileriye dönük olmuş ve Tanzimat politikalarının çoğunu devam ettirmiştir. Asıl kaygısı devleti maddi manevi tehdit altında hissettiği için kendi imajını içeride ve dışarıda düzeltmektir (Deringil, 2007:112). Sultan Abdülhamit İmparatorluktaki Müslümanları bir çatı altında birleştirmek isterken hiçbir zaman teokratik bir hükümdar profili çizmemiş ve modern bir İslam anlayışı sergilemiştir. Fakat halkı dini bir ideoloji etrafında birleştirmek çok dinli ve milletli bir yapı için pek de iyi sonuçlar yaratmamıştır. İktidarda kaldığı 33 senenin 31 yılını İslami ulus inşasına uğraşan Abdülhamit, modern araçlarla Müslüman bilincini arttırmış ama modern olmayan bir biçimde Müslümanlar arasında güvensizliği ve kaygıyı arttırmıştır (Barkey, 2008:380, 381).

çağdaş medeniyet seviyesinde geri kalmışlıktan ve yabancı ülkelerin hâkimiyetinden kurtulabilecekleri öngörülmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğunu bu siyasete yönlendiren ana sebepler: Tanzimat tecrübesinin sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlarının yol açtığı sıkıntıların yanında, Avrupa devletlerinin gittikçe artan müdahalelerinin gayri müslim tebaa arasında ayrılıkçı eğilimlerini daha da arttırmasının da tesiriyle Balkanlar'da ayaklanmalar başlamış ve müdahaleler sonucunda isyanlar bastırıldı. Fakat bu müdahaleler Rusya'nın da teşvikiyle Avrupa'da hilâl-haç kavgası olarak değerlendirilmiştir. Özgürlük isteyen mâsum Hristiyanların Müslümanlarca zulme uğradığı şeklinde yoğun bir kampanya düzenlenerek İmparatorluğa baskı yapılmaya başlanmış ve Osmanlının bu kampanyaya kayıtsız kalamayacağına karar vermiştir. Diğer taraftan İslâm memleketlerinin hızlı bir şekilde Avrupa hâkimiyetine girdiği bu dönemde ülkelerinden kaçan ya da sürgün edilen Müslüman aydınların Osmanlılara sığınarak yardım ve destek sağlamak için kamuoyunu harekete geçirme faaliyetleri de etkili olmuştur. (TDV Ansiklopedisi).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA FUARLARI VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

2.1. 19. Yüzyıl ve Öncesi Fuar Kavramına ve Tarihine Kısa Bir Bakış

Pazar, panayır, sergi, fuar birbirlerinden çok az farkı olan kavramlardır. Suraiya Faroqhi'nin de ifade ettiği üzere sadece Osmanlı kaynakları pazar ve panayır kavramlarını ayırt etmek için yeterli olmaz. Pazar kelimesi panayır için geçerli olsa da zaman zaman pazar için 'haftalık pazar' ifadesi kullanılmıştır. Bu da temel farkın kurulma sıklığında olduğunu ifade etmektedir. Kısacası panayır yılda birkaç kez, bir gün ya da bir haftalık zaman dilimleri arasında kurulurken; pazar genellikle haftada bir kurulup birkaç saat ya da bir gün içinde sona ermektedir (Rozman'dan aktaran Faroqhi, 2006:165). Buradan anlaşılan pazar, bölge halkının kısa süreli ihtiyaçlarını karşılamak için küçük ticari faaliyetlerdir. Bunun yanında fuarlar periyodik olarak kurulan toptan ya da perakende olarak alışverişlerin yapıldığı yerlerdir. Hazırlanma büyüklüğü açısından aynı yerde yılda bir ya da iki kere düzenlenmiştir.

Ekonomik ilişkilerde pazar ve fuar kavramları, iki farklı ticaret anlayışına gönderme yapar. Sanayiciliğinin ilk evrelerini anlamak için pazarları, pazarları anlamak içinde fuarları anlamak gereklidir. Konu uluslararası fuarlara göre değerlendirildiğinde ise, daha fazla sayıda insan ve eşyaya ev sahipliği yapılan bir platform olduğu için yerel faaliyetlerden ayrı düşünülmelidir.

Ana Britannica'nın on birinci baskısında, genel tanımı itibariyle ürünlerin kamusal alanda teşhir edilmesi anlamına gelen 'sergi' terimi, günümüzde çeşitli malların ticari amaçlarla halka açık ortamlarda gösterilmesi anlamına gelmektedir (Encyclopedia Britannica, 11th ed., s.v. 'Exhibition').

Ana Britannica'nın güncel yayınlarındaki 'fuar' tanımına göre ise, kamu yararını teşvik etmek, üreticilerin tanıtımını yapmak, ticareti genişletmek, bir veya çok çeşitli üretken faaliyetlerin ilerleyişini ve başarılarını göstermek amacıyla sanat, bilim ve endüstri eserlerinin organize bir gösterimi şeklinde tanımlanabilir. Eski tanımlamalara bakıldığında fuar ve sergi birbirinden ayrılırken güncelde bu kavramlar birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

Etimolojik olarak bayram, festival anlamına gelen Latince kökenli bir sözcük olan fuar dilimize Fransızcadan 'foire' kelimesiyle girmiştir (Şener, 1971:54). Ticaret, ekonomik örgütlenmeyi, alışveriş, takas ve dağıtım sorunlarını çözmek amacıyla kurulan fuarlar fikirlerin dağıtımı içinde bulunmaz bir olanaktır. Sanayi öncesi fuarların genelde ılık mevsimlerde ve güvenlik tehdidinin olmadığı zamanlarda yapılmasının amacı hasat zamanlarının başlangıcında alışverişi ve ekonomik canlılığı uyandırmaktır. Fakat 19.yüzyıl Dünya Fuarları'na bakıldığında (1855 yılında gerçekleşen Paris Fuarı Kırım Savaşı sürerken gerçekleşmiş hatta bu yüzden Mayıs ayında açılması kararlaştırılmışken bir ay ertelenmiştir) Dünya'nın ve ülkelerin içinde bulunduğu durumlara bakılmaksızın fuarlar gerçekleştirilmiştir.

"Fuarlar bir ülkenin sanayi, ziraat, küçük sanat ve güzel sanat ürün mamul ve eserleriyle memleket hayatına ait teşkilat ve meselelerini gösterip anlatmak için devlet kurum ve fertlerin teşebbüsüyle kurulan ve açılan yerlerdir" (Öney, 1976:274). Eskilere dayanan sergi kültürü, 19. yüzyılın ortalarında üretim artışı ve bundan dolayı ham madde arayışı ile uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Pazar bulmak için ürettiği ürünleri tanıtmaya ihtiyacı duyan ülkeler için uluslararası sergiler bulunmaz bir nimet olmuştur (Auerbach ve Hoffenberg, 2008:4).

19. yüzyıl uluslararası fuarların temeli, 1798'de ilk resmi ulusal sanayi fuarı olarak Paris'te atılmıştır. Fuar Fransız İhtilal sonrası dönemin devlet adamları Marquis

de Avèze ve François de Neufchâteau tarafından organize edilmiştir (Wood III Inc, 2010: Catalogue 144, No. 6).

Stephan Epstein'in Ortaçağ Avrupa'sında bölgesel fuarları ve bölge ekonomisini incelediği makalesinde belirttiği üzere, 1960'lı yıllarda Verlinden adlı ekonomist, ilk kez Geç Orta Çağ Avrupası'ndaki fuarların çoğalmasına dikkat çekmektedir. Bu fuarların çoğu henüz daha uluslararası boyutta olmasa da bölgesel ticari faaliyetlerdir. Ortaçağın sonlarından 1890'lara kadar Avrupa pazarlarında fuarların hem ekonomik hem sosyal görünürlüğü artmasına rağmen uzun vadeli olarak ekonomik büyüme içinde bu durumu bir inceleme ve açıklama girişimi olmamıştır. Bunun nedeni, Ortaçağ'da çoğunlukla ticari ve ekonomik durgunlukların yaşanması ve ekonomik kalkınmanın ana kaynağının uzun mesafeli yüksek değerli ürünlerin yarattığı ticaret ağıdır; bu nedenle de yerel piyasalarda meydana gelen değişiklikler pek önemli sayılmamıştır. Mevsimsel üretim döngüsü yeni ticaret ağları oluşturmuştur. 14. yüzyılda İsviçre'de hayvan ve hayvansal ürünlerin yer aldığı fuar yerel olarak görünen fakat uluslararası bir ticaret hareketliliği oluşturan bir faaliyet olmuştur. 15. yüzyıl başında ise Fransa'da akabinde Avusturya ve İngiltere'de gerçekleşen fuarlarda pamuklu, yünlü ve keten kumaşlar, metal cevheri ve tuz gibi yüksek kaliteye sahip ürünlerde değiş tokuş yapılarak uluslararası ekonomik hareketlilik sağlanmıştır (Epstein, 1994:459-464)

Fuarlar 19.yüzyılda olduğu gibi Ortaçağ'da da sadece ekonomiyi değil, politikalar üzerinde de önemli bir değişken olmuştur. Bu görüşe göre, daha güçlü, merkezi ve ulusal devletlerin büyümesi sonucu fuarlar ortaya çıkmıştır. Büyüyen ticaretten pay almak amacıyla kurulan bazı fuarlar sadece birkaç yıl sürmüş; ancak çoğu bugüne kadar hayatta kalmıştır. Bölgesel fuarlar 14. ve 15. yüzyılların sonlarında iç ticaretin artmasının etkisiyle çoğalmış, ekonomik büyüme gözlemlendiği 16. yüzyılda ise fuarların sayısında artış gözlenmiştir (Epstein, 1994:468-475).

18.yüzyılda İngiltere, ticari fuarlar ile karnaval benzeri halk eğlencelerini birleştirmesiyle, modern Dünya Fuarları'nın öncüleri arasına girmiştir. 1754'te Londra'da kurulan Sanat Derneği (daha sonra Kraliyet Sanat Derneği ve ardından RCA olarak anılacaktır) endüstriyel sanatları içeren bir sanat gösterisi hazırlamıştır. Burada o dönemin teknolojik yeniliklerinden olan; dönen tekerlekler, elma şarabı yapımında kullanılan presler gibi alet tanıtımları yapılmıştır. Fransızlar ise endüstriyel sergilere 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Fransız ulusal hükümeti üreticilerin uluslararası pazarda İngilizlere karşı rekabet etmelerini teşvik etmiştir. Fakat ürünlerinin üstün olduğuna emin olan İngilizler, Fransızların fikirlerini taklitten çok 1830'larda Büyük Britanya'daki mekanik enstitülerinin sergilere sponsorluk yapmasının önünü açmıştır. Bu enstitüler, zanaatkârlara ve fabrika işçilerine bilimsel eğitim vermiş ve sergilerinde en son bilimsel icatlara dayanan aletler ve emek tasarrufu sağlayan diğer mekanik araçlar sergilenmiştir (Findling, 2019:1).

Süreç içinde ekonomi ve ticaretteki gelişim ve değişiklikler, bir zincir halinde şehirleri, yapıları ve sosyo-kültürel yaşamı da değişime uğratmıştır. Ticaret merkezlerinin sayısının artmasıyla sergi ve fuar kültürü tüm dünyada ilgi uyandırmaya başlamıştır. Sanayi öncesi ticaret merkezleri aynı zamanda fuarlara ve sergilere de ev sahipliği yapan ekonomik örgütlenmenin olduğu merkezler olarak öne çıkmıştır. Özellikle Mezopotamya bölgesi, İpek yolu üzerindeki kentler ve Orta Anadolu geçmişte festival, kutlama ve sergilere ev sahipliği yaparken aynı zamanda iletişim ve sosyallik ihtiyaçlarını da karşılıyordu. Zamanla teknoloji alanındaki gelişmeler, iletişimin ilerlemesi, ulaşım ağının genişlemesi, nüfusun ve tüketimin artması fuarların da ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınmasına olanak sağlanmıştır. Mesafelerin daha çabuk aşılabilirliği, iletişimin daha olanaklı hale gelmesi, sanayinin hız kazanması ticaret engellerini biraz olsun azaltmış, insanları, ülkeleri toptan bir tüketim modeline yöneltmiş olduğu için fuarlar uluslararası bir platforma taşınırken aynı zamanda sanayi

öncesi amaçlarından uzaklaşmıştır. Sanayi öncesi fuarlar, ulaşım olanaklarının eksikliğini giderilmesi amacıyla ekonomik etkinliğin doğal bir sonucu olarak gelişmiştir. Fuarların çizgisel sürekliliği devam etmiş fakat toplumların belirli zamanlarda ve yerlerde ticari merkezler tutmasına gerek kalmamış artık fuarlar farklı gündemlerle varlığını devam ettirmiştir. 19. yüzyıl öncesi fuarların birincil amacı temelde ekonomik iken 19. yüzyıl ve sonrası fuarlar daha çok sergileme, milletlerin ‘ben de varım’ deme aracı olarak kullanmıştır.

Tahmin edileceği gibi Sanayi Devrimi’nin doğuşuna ev sahipliği yapan Avrupa’nın güçlü sanayi ülkesi İngiltere aynı zamanda 1851’de Londra Fuarı’na da ev sahipliği yapmıştır. 1851 Londra Fuarı, ilk uluslararası fuar olarak gerçekleşmiş ve ticaret kültürünün, endüstri tasarımının doğuşunun, modernliğin gelişiminin ilk simgesi olarak tanımlanmıştır (Auerbach ve Hoffenberg, 2008:4).

Uluslararası anlamda başarıya ulaşan fuarın gerçekleştiği Kristal Sarayı’nın doğu kısmı yabancı ülkelere, batı kısmı ise Britanya ve İngiliz Krallığı’na ayrılmıştır. “Fuar, ilk ‘uluslararası’ olma açısından o dönemde gerçekten başarılı olmuş ve hükümetler, diplomatik kanallardan katılmaya davet edilmiştir” (Greenhalgh, 1988:215).

2.2. Osmanlı İmparatorluğunun Fuarlara Katılım Amacı

Günümüzde imajın birçok tanımlanması olduğu gibi birçok unsurunda etkili olabileceğini belirten Balta Peltekoğlu halkla ilişkilerde imajı, “insanların bir nesne hakkındaki inançları, fikirleri, hisleri ve izlenimleri arasındaki etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkan bir görüntü” olarak yorumlar. Aynı zamanda Balta Peltekoğlu’na göre imaj, çeşitli kültürel etkinlikler, kitle iletişim araçları, tanıtım faaliyetleri aracılığıyla sunulan bilgilerin bireyler tarafından yorumlanıp bir izlenime dönüşmesi sonucu oluşur (Balta Peltekoğlu, 2001: 278). Kazancı’nın ise bu alana dair imaj yorumu “İmaj bir

kurumun takdir edilmesi, beğenilmesi, ürettiklerinin aranıp satın alınmasının alt yapısını oluşturan değerler zinciridir. İmajın yüksekliği çok şeyi başarılı biçimde yönetme olanağı verir” şeklindedir (Kazancı, 2013:76). Hatta uluslararası ilişkilerde ve yerelde, askeri ve ekonomik kaynaklarla birlikte önemli bir güçtür.

İmaj yönetimi, sosyal yaşamdaki dünyada kendini kabul ettirmek çabasının doğal bir sonucu olarak çıkmaktadır. Sosyal etkileşimin etkileriyle kişilerin, kurumların, devletlerin kendilerinde olumlu olduğunu düşünerek yaptıkları yama değişiklikler karşılındakilerde kimi zaman iyi kimi zaman kötü izlenimler olarak ortaya çıkar. Balta Peltekoğlu’nun “Pek çok bileşenle vücut bulan imaj, kurumsal kültür ve kimlikten kaynaklanmadığında, sadece göstergelerle yola çıktığında ise, yanılsamaların temel nedeni olmakta, negatif anlamlara yelken açmaktadır” yorumu bu durumu güzel özetlemektedir (Balta Peltekoğlu, 2007: 3).

İlk insanlık tarihinde ulusların imajı, broşürler, madeni paralar, madalyalar, şenlikler, sanat, mimarlık, yerli ve yabancı izleyiciler gibi sembolik araçlara dayanmıştır. Matbaanın icadı ile yeni araçlar oluşmuş ve çok sayıda hazırlanan bu yayınlar ulusal imajı oluştururken bültenler, broşürler olarak ortaya çıkmıştır (Özdemir & Aktaş, 2018:77). Daha sonraki evrede gazetelerin yaygınlaşması da bu kitle iletişim aracının yoğun bir şekilde imaj kurumu üzerinde kullanılmasına yardımcı olmuştur. Bu açıdan, çalışmada imaj ve basılı iletişim aracı olarak gazetelerin ilişkisi düşünüldüğünde, çalışmaya katkı sağlaması açısından halkla ilişkiler, tarih ve fuarların konu edildiği literatür kaynaklarının yanında konuyla ilişkili olabilecek dönemin Osmanlı gazeteleri de incelenmiştir.

“Osmanlı İmparatorluğunda gazeteler 1860’lardan itibaren yaygınlaşmaya başlamış ve kamuoyunu yönlendirmede başarılı olmuştur. Gazeteler halkı aydınlatma görevini yürütmüş, halkın ülkenin iktisadi, siyasi ve toplumsal sorunları hakkında haberdar olmasını sağlamıştır” (Demir, 2018:156). İmparatorluk, dışarıda fuarlara

katıldığıının ilanının yanında kendi organize ettiği 1863 Sergi-i Umumi Osmani'nin de duyurulmasında gazetelerden faydalanmıştır. Bu yolla fuarlara katılım, süreç, gelişme ve sonuçlarından halk haber edilmiştir. “Osmanlının ve Osmanlı hilafetinin olumlu imajını dünyaya yaymada en etkin araçlardan biri de basın olmuştur”(Deringil, 2017:37).

19. yüzyılda Osmanlının en önemli kaygısı olan dünya ülkeleri arasındaki ‘görünüşü’ ve ‘imajı’dır. Günümüzde devletler, kurumlar halkla ilişkiler uygulamaları ile çeşitli tanıtım ve kamuoyu bilgilendirmesi konularının üstesinden gelirken, o dönem Osmanlıda şimdilerde bir halkla ilişkiler ve tanıtım aracı olan fuarları, dünyadaki yerini kanıtlama çabalarının bir aracı olarak kullanmıştır. Bu süreçte, Batı’nın gözünde modern bir görünüm ve batılı imajını geliştirmek için medyayla ilgilenen ajanslar kurulmuş ve yabancı dinleyicileri hedef alan materyaller üretilmiştir. Ayrıca, uluslararası sergilere ve fuarlara “Türkiye’nin birliğini, modernliğini sergilemek ve Osmanlı İmparatorluğunun gerilemesinden sonra ülkenin dönüşümünü göstermek için uluslararası fuarlara özel ilgi gösterilmiştir” (Özdemir & Aktaş, 2018:78).

“Fuarlar bir yandan ulusların inşasında egemen ve üstün bir öznenin oluşumuna katkı sağlarken, diğer yandan da Avrupa dışı dünyaya geri, azgelişmiş, barbar, vahşi, tembel ve miskin gibi sıfatları atfederek ‘öteki’ nin kimliğinin oluşumuna katkı sağlamıştır” (Şirin, 2017:198). Osmanlı İmparatorluğu modernleşmeyi 18. yüzyılda çağa ayak uydurmak olarak görürken 19.yüzyılda bu durum Avrupa’nın koyduğu standartlara uyum gösterme çabasına dönüşmüştür. Büyük bir ekonomik pazara sahip olan Osmanlı, bütün Dünya gibi Batılılaşma olarak görülen modernleştirilmeye zorlanmıştır (Şirin, 2017:198).

19.yüzyılda İmparatorluk, Avrupa’da büyük devletlerinin arasında tek Hristiyan olmayan devlettir ve bu yalnızlığı giderek hissetmiştir. Osmanlı aydınının bu dönemlerde saplantısı haline gelen bu mesele ve Batı karşısında kendini küçük hissetme; buna bir çare aramaya itmiştir ve bu çare de Deringil’in deyimiyle ‘ben de

varım politikası' dır (Deringil, 2007:20). Osmanlı 'ben de varım politikasını' Batı'nın değer verdiği nişan, bayrak, marş gibi sembol öğeler üzerine kurgulamış ve bunları kendine yer açma aracı olarak görerek rekabete girmiştir. Dönemin padişahları Avrupalı ressamlardan arma ısmarlamaktan, kılık kıyafetten değişikliklere ve yine Avrupalı müzisyenlere marş besteletmeye kadar kararlılıkla devam etmişlerdir (Deringil, 2007:20, 27). Bu sembol öğeleri uluslararası fuarlarda ortaya koyma fırsatı bulan Osmanlı Batılı olma uğraşını kanıtlamayı başarmıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda bütün dünyada uluslararası ticarete meydana gelen artış Osmanlı topraklarına Avrupa'da olduğu kadar sirayet etmediği için Osmanlı pazarı Batı Avrupalılar için oldukça önem taşıırken, "1900'de Osmanlı İmparatorluğunun dünya ölçeğindeki ticari önemi azalmıştır. Fakat Osmanlı ekonomisi küçülmüyor-tam tersine-ama görece önemi azalıyordu." İmparatorluk oyunda kalmak için çaba gösteriyor böylece İngiltere, Fransa ve Almanya gibi önde gelen ekonomik güçlerin ticaret yaptığı önemli ülkeler arasında yer almaya devam etmeye çalışıyordu (Quartaert, 2004:189). Ticari görünürlük adına fuarlar bu anlamda İmparatorluğun ekonomisine canlılık getirebilmiştir.

Sanayileşme ile birlikte hızla artan denizaşırı kolonileşme, Avrupa devletlerinin bu durumu ekonomik, politik ve kültürel bir fetih haline getirmesine sebep olmuş ve Asya ve Afrika'daki nüfus ve hammadde kaynaklarını kontrolleri altına alması sonucunu doğurmuştur. Bunun yansımaları ekonomik, ideolojik ve kültürel olarak da fuarlarda görülmüştür. Sanayi Devrimi ile hızlanan ekonomik değişim, dönüşüm ve gelişmeler; var olan pazarı büyütmüş ve çeşitlendirmiştir. Böylece sanayileşmenin getirdiği hızlı, yoğun ve çeşitli üretim de hammadde ihtiyacı sorununu ortaya çıkarmış ve uluslararası fuarlar bu sorunun çözümlerinden biri olarak görülmüştür. Fuarlara katılım giderek ekonomik amaçların yanında politik amaçların gerçekleştiği alanlar da olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da bunu fark ettiği aşamada kendini doğru temsil

etme ve tanıtma misyonu edinmiştir. Dışarıda meşruiyetini ilan etme ve imajını koruma güdüsü, Osmanlı İmparatorluğunun fuarlardaki yer alma nedeninin tek gayesi haline gelmeye başlaması; 1855 Paris Fuarı'na Kırım Savaşı devam ederken katılması; 1862 Londra Fuarı'na maddi yükten dolayı katılmamayı düşündüğü halde sırf yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğunun ilerlemesinden şüphe duymasından korktukları için katılım sağlamalarından belli olmuştur.

Doğu ve Batı olarak iki parça halinde kabul edilen 19. yüzyıl uluslararası fuarlarda; Batı her zaman gelişmiş ve gelişmeye açık, teknoloji ve endüstri kavramları ile birlikte anılan olurken, Doğu ise geri kalmış, batıl ve gelişmekte olan kavramları ile anılmıştır. Eğlence ve kimi zaman daha aşağı konseptlerde yer verilen Doğu pavyonlarında²³ Osmanlıya yer verilmeye kalkışıldığında ya da yer verildiğinde Deringil'in de belirttiği gibi İmparatorluk saygınlığına en küçük bir aşağılama ya da hakareti anında püskürtmeye yönelik sürekli ihtiyat halinde olmuş ve bu sınıflandırmanın dışında kalmaya çalışmıştır (Deringil, 2002:161) .

Fuarlar kimi zaman ekonomik yönünü bir kenara bırakmış ve kültürel bir fenomen haline gelmiştir. Birçoğunda sergi alanları katılımcı ülkeler arasındaki iktidar ilişkilerini göstermek üzere tasarlanmış ve kültürden ekonomiye, sanattan ırka kadar hiyerarşik bir düzen kazanmıştır. Ev sahibi ülkenin öncülüğünde kurulan ve merkezinde olduğu bu düzende, diğer sanayi güçleri katılımcılar ikinci ev sahibi konumunda iken Koloniler ve Batılı olmayanlar daha dışta tutulmuştur. (Greenhalgh, 1988:45) “İngiltere, Fransa ve Almanya gibi devlerin hükümrانlığı altındaki bir dünyada, Osmanlı İmparatorluğu kaçınılmaz olarak ‘ilk üç içinde olmayanların’ kümesine düşmüştür. Gene de, katılmak, sahip olmadığı parayı ‘orada bulunmaya’ harcamak zorunda kalması, bunun Osmanlı İmparatorluğu için ne denli önemli olduğunu gösterir” (Deringil, 2014:171). İmparatorluğun bu sergilerde kendisini ön plana çıkarırken iki

²³ Bir fuarda ürünleri bağımsız sergileme yeri (Fr. Pavillon) (TDK).

amacı vardır. “İlki o dönemde huzursuzlanmaya başlayan İmparatorluk içinde yer alan uluslara bir güç ve otorite gösterisinde bulunmak, ikincisi ise dışarıya karşı sağlam ve birleşik bir devlet imajı çizmektir” (Ersoy, 2000:65).

Osmanlının Dünya Fuarları’na katılımı maddi imkansızlıklarda dahi sürekli olmuştur. Dünya devletleri gözünde olumlu bir imaj çizmesinin ona getireceği ekonomik, sosyal ve politik faydaları ve üstünlükleri keşfetmesi kendini dünya arenasında tanıtmaya, kanıtlama ihtiyacını doğurmuştur.

Fuarlara katılım ekonomik olarak teşvik edici bir unsur olarak ortaya çıkmışken ulusların güç ilişkilerini sergilediği alanlara dönüşmüştür. Bu sebeple devletler tanıtımlarını en iyi şekilde yapmak için yarışır hale gelmişlerdir. Osmanlı da İmparatorluğu “İslam dünyasının önderi ama gene de uygar uluslar topluluğunun modern üyesi olarak temsil etme” (Deringil, 2014:171) amacıyla bu yolculuğa başlamıştır.

İmparatorluğun bu fuarlara katılımındaki temel politikalardan ilki, Osmanlı İmparatorluğunu İslâm dünyasının önderi iken yine de modern, uygar ulusların bir üyesi olarak temsil edilmesidir. İkincisi ise, Devlet-i Âliyye’nin saygınlığa ve imajına dışarıdan gelebilecek herhangi bir aşağılama ya da hakareti anında fark etmeye ve püskürtmeye yönelik tedbirdir (Deringil, 2002:161).

Osmanlı İmparatorluğu fuarlarda İslam dünyası önderliğini Halifelik makamının İmparatorluk tarafından devam ettirilmesi ile sağlamıştır. M.S. 7. yüzyılda Hz. Muhammed’in vefatından sonra halifelik unvanı, “yeni İslam devletlerinin siyasal liderlerine, önceleri seçimle sonra irsi olarak verilmesiyle ortaya çıkmıştır.” M.S. 10. yüzyıla gelindiğinde halifelik siyasal bir farkındalık yaratmasa bile meşru olarak devam etmiştir. Osmanlı zamanı gelince bunu diplomaside kullanılacak bir araç olarak kullanmıştır. Müslüman topluluk ve toplumlarını hangi bölgelerde kimin yönetimi

altında olurlarsa olsunlar halifelik makamı ve halifeler onları birbirine bağlayan ‘itibarlı’ ve ‘simgesel’ bir rol oynamıştır (Quartaert, 2004:133).

Osmanlı İmparatorluğu hem demografik olarak hem de tarihsel olarak pek çok kültür ve geleneğin karışımı olarak doğmuş ve varlığını da öyle sürdürmüştür. O hem ‘Müslüman tek büyük devlet’ hem de ‘Avrupalı tek Müslüman devlet’ olarak tanımlandığı için benzersiz olarak görülmüştür (Deringil, 2002: 13). “Meşruiyetini ise yine ‘evrensel’ bir inançtan- en azından koyduğu kurallar bakımından, değişime karşı çıkmayı benimsemiş-İslam inancından almıştır” (Goffman, 2008:24). Devlet İslam devleti, padişahlar ve toplum ise Müslüman olarak tanımlandığı için yöneticiler şeriata uymak ya da tebaası karşında uyar görünmek zorundadır ve din, toplumun gelişim, devletin ise yayılma yönünü belirlemiştir. Müslüman olmayan devletlere karşı yapılan ve İslam dinini yaymak amacı taşıyan fetihlerin ‘gaza’, fatihlerinde ‘gazi’ olarak görülmesi saldırıları kutsallaştırmış ve Müslüman tebaa gözünde haklılaştırmıştır. Fakat artan gayrimüslüm tebaa içinde devletin varlığını sürdürebilmesi için hoşgörüyü benimsemesi şarttır ve bu durum şeriatın işleyişinde değişiklikleri zorunlu kılmıştır.

İslam, Osmanlının hem beylik günlerinde hem de İmparatorluk günlerinde temel meşrulaştırıcı güç olarak kullanılmıştır. İmparatorluğun İslam, Gaza ve daha sonra Halifelik temelleri 17. yüzyıldan itibaren bütün Müslümanlar üzerinde müdahale olanaklarını kaybetmeye başlayan Osmanlı sultanları ve devlet adamları tarafından 18. yüzyıldan itibaren hem iç hem de dış politikanın araçları olarak dindışı amaçlar için giderek daha fazla kullanılmıştır (Quartert, 2004:123).

16. yüzyılda Abbasilerin tamamen yıkılmasının ardından evrensel resmi bir İslam lideri olmamıştır “her hükümdar, sadece dünyevi egemenliğine ek olarak, Halifeliliğin bazı imtiyazlarını ve bazı ünvanlarını kullanarak, gerçekte, kendi mülkünde bir Halife olmuştur” (Lewis, 1998:322). Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile devralınan halifelik ile devlet ve padişahlar Müslümanların dini ve siyasi lideri olma

ayrıcalığını kazanmıştır. 1500’lü yıllarda Arap coğrafyasının bir kısmını ele geçiren Osmanlı hem gücünü kanıtlamış hem de stratejik bir konuma sahip olmuştur. Mekke-Medine topraklarının da Osmanlı sınırlarına girmesinden sonra İslamın en kutsal kentlerinin korunması ve Müslümanların güvenli bir hac yolculuğu geçirmesinin sorumluluğunu da üstlenmişlerdir.

18. yüzyıla kadar halifelik unvanı çok göz önünde tutulmasa da 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nın müzakereleri²⁴ sırasında kendini göstermeye başlamıştır. Ouartaert’ın da ifade ettiği gibi “İşin özünde, Osmanlıların halifelik iddiasında bulunabilmelerinin nedeni, geçmiş yüzyıllarda askeri alanda kazandıkları olağanüstü başarılar, hanedan olarak uzun ömürlü olmaları, Müslümanların kutsal Mekke ve Medine kentlerini ellerinde bulundurmaları ve Avrupa emperyalizmi çağında hayatta kalmış en güçlü İslam devleti olmalarıdır” (Quartaert, 2004:134).

İmparatorluk dışarıdan gelecek saldırılara karşı bir savunma mekanizması geliştirirken batılılaşma etkilerine de mesafeli değildir. Fuarlarda Devlet-i Âliyye’nin saygınlık ve imajı uluslararası arenada titizlikle korunmaya çalışılmıştır. Fakat İmparatorluk bir yandan Batı’nın gelişmişliğine ve Batılılaşmaya mesafe koymadan ilişkilerini sürdürürken bir yanda da Batı’dan gelebilecek tehdit ve saldırılara karşı bir savunma mekanizması geliştirmiştir. Abdülmecit ve Abdülaziz’in hem fuarlara katılım amaçlı hem de Avrupa ülkelerini tanımak amaçlı yaptıkları seyahatlerde dışarıya verdikleri ve aldıkları mesajlar bunun örnekleridir. Abdülaziz’in Viyana’ya seyahatinde çizmiş olduğu profil dönemin Avusturya gazetelerinde çıkan bir makalede kayda geçmiştir. Yazıya göre Abdülaziz Osmanlı’nın kaynaklarını ve potansiyelini kullanarak

²⁴ Rusya, Osmanlı padişahını Kırım Tatarlarının halifesi olarak tanıdı. Bu sembolik jestin asıl amacı Osmanlının dini himayesini kabul etmekten çok padişahlarla Kırım Hanları arasındaki “yüzlerce yıllık bağın fiilen koparılışını örtbas etmektir. Osmanlı-Kırım ilişkisi kopmuş, ama her ne kadar belirsiz de olsa, halifelik unvanı sürdüğü için de tamamen yok olmamıştı” (Quartaert, 2004:134).

onu yüceltmek ve güçlü bir görünüşe sahip olmak için reformlar yapmak istemiştir. Bu reformlara ket vuran ‘uyuşukluk ve gerçek doğu sükûnunun’ üstesinden gelmek için işe başkentin imajıyla başlamıştır. Makaleye göre doğu insanı ev ve şehirlerin düzenlenmesine karşı çok katı bir duruş sergilemiş fakat bu yapı ticaret söz konusu olduğunda yetersiz kalmıştır. Bu sebeptendir ki Abdülaziz’in İstanbul’u, “doğunun Paris ve Londra’sı yaparak birinci dereceden bir dünya ticaret şehri yapma çabaları doruk noktasına ulaşmıştır” (1872, 08 Haziran, Weltausstellungs-Zeitung’dan alıntılanan Göğüş, 2006:27). Bu gazete makalesi göz önüne alındığında Avrupalı bir gözden Osmanlıda batı etkisi esintileri açık bir şekilde hissedilmektedir. Bu ziyarette Avrupa halkı ve hükümdarları tarafından ilgiyle karşılanan Sultan, modern bir Osmanlı imajı çizerek, öğrendikleri ve ilgisiyle ülkesine katkı sağlamaya çalışan bir hükümdar profili oluşturmuştur (Karaer, 2007:152).

Büyük toprak kayıpları ve askeri yenilgilerden sonra Avrupa’ya dönme istekliliği esas olarak savaş sanatlarında olan Osmanlı, daha sonra bu istekliliği mimaride, eğitimde ve sosyal alanlarda da göstermiştir (Lewis, 1988:44-51). Osmanlı İmparatorluğunun kurucuları baştan beri sosyal ve kültürel sistemler arasında bağ kurmaya önem vermişlerdir. Dini farklılıkları aynı potada eritmeye zorlamaktansa onların çeşitliliğini değerlendirme yollarını bularak bir araya getirip ‘melez bir devlet’ kurmuşlardır. Yeniliklerin yanında İmparatorluğun en iyi savaşçı ve yöneticilerini yaratmak için birçok milletten insanları bir araya getirmişlerdir. Topraklarında kuruldukları Bizans’ın, Roma’nın izlerini silmek yerine onlarla işbirliği yaparak onlardan faydalanma ve onların değerini kabullenerek iyi yönlerini benimseme politikası gütmüşlerdir. İmparatorluk için önemli olan kurumsal süreklilik olduğundan ihtiyaç ölçüsünde yenilik ve değişim yapmışlardır (Barkey, 2008:91).

“Dünyada ‘imaj’ dendiğinde, imajın içeriden ya da dışarıdan inşa edilen bir sürece tabi tutulduğunu söylemek mümkündür.” Eğer inşa edilme varsayımı geçerli ise

de bu süreçte semboller ve bunu ortaya çıkaracak anlayışlar önemli bir role sahip olacak ve aslında geçmiş ile bir bağ değil kopma yaşanacaktır (Baydur, 2005:169). Çünkü kendini kabul ettirmek istediğin ne ise, ona vaat ettiklerinle yaklaşacaksındır. Osmanlıda imaj inşa kavgasına girerken var olabilme vaatlerini birçok sembolle, pratikle açıklamaya çalışmıştır. Fuarlar bu pratiklerden bir örnek, fuarlarda kullanılan araçlarda birer sembol örneğidir.

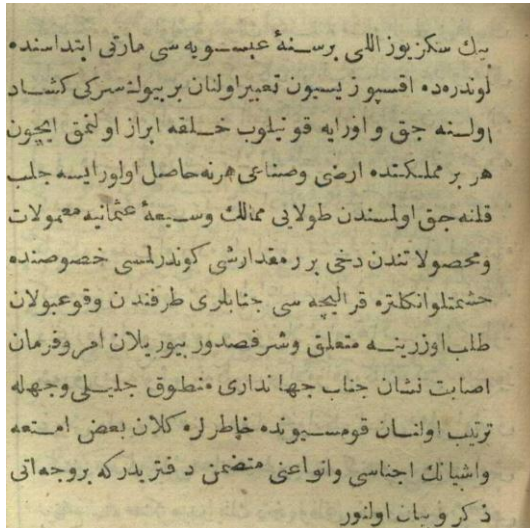
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLININ KATILIM SAĞLADIĞI FUARLAR

3.1. 1851 Londra Fuarı

1839 Tanzimat ile birlikte askeri, ekonomik ve yönetsel alanlarda hızla değişmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın başında yapılan ticari anlaşmalar (İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması) ile değişim rüzgarına savurulmuştur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ile Osmanlı arasında ticari bağlar artmış ve Osmanlı ekonomisi hammadde ihraç ederken işlenmiş ürün ithal etmeye başlamıştır. Ekonomik ilişkilerle kaybetmeye başladığı hem diplomatik itibarını yeniden kazanmaya çalışan hem de Dünya Fuarları'nda kendine yer edinen Osmanlı İmparatorluğu uluslararası arenada imajını tazelemeye çalışmıştır.

I.Abdülmecit döneminde hem Sultan ile Kraliçe Viktorya arasındaki yakın ilişki hem de 1839 yılındaki yeniden yapılanma sonrasında kurumsal yapıdaki değişikliklerle güçlendirilen İngiltere ile Osmanlı arasındaki sıcak ilişki, Osmanlının ilk uluslararası fuarda resmen davet edilen katılımcılar arasında yerini almasını sağlamıştır (Turan, 2009: 65).

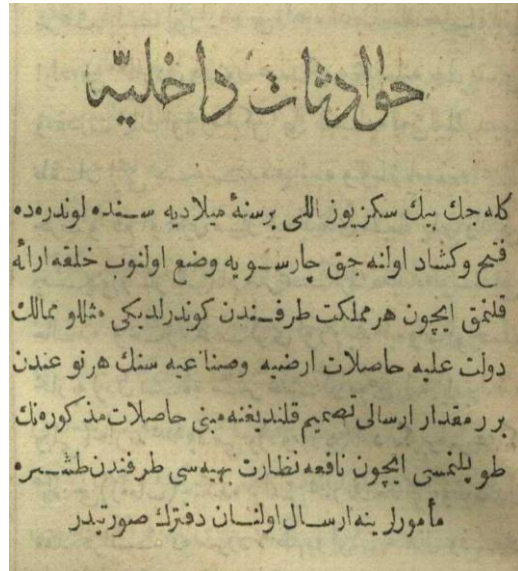

Kraliçe Viktorya'nın davetini ifade eden ve Abdülmecit tarafından sergiye katılımının emrolunduğu kısım(Milli Kütüphane arşivi-Ceride-i Havadis, 24 Zilkade 1266 No:501). Abdülmecit bunu İmparatorluğun en yaygın kitle iletişim aracı olan gazetesinde ilan etmiş ve tebaasını bilgilendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun katıldığı ilk uluslararası fuar, Londra Fuarı'dır. Kraliçe Viktorya, İmparatorluğun da sergiye katılmasını Abdülmecit'ten talep etmiş ve Abdülmecit ise katılımlarını arz ederek tebaasından her memleketin ürününden çeşitli miktarlarda ürünler gönderilmesini talep etmiştir (Ceride-i Havadis, 24 Zilkade 1266 No:501, s.1). 1 Mayıs 1851'de açılan fuara Osmanlı İmparatorluğu tarafından gönderilecek eşyaların taşınması için bir komisyon kurulmuştur. "Akla ilk gelen eşyaların listesi yapılarak, Ticaret Nezareti tarafından vilayetlere gönderilmiş ve Londra Fuarı'nda sergilenecek eşyanın seçiminin, bölgenin meclis ve memurları tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Eşyaların üzerine üretildiği bölge, üreten kişi ve fiyatının yazılması uygun görülmüştür" (Önsoy, 1984:195-196). Bunların yanında gönderilen listede ismi yer almayan önemli bir eşya ya da ürün bulunursa, bunlardan da bir miktar gönderilmesi ve en iyisinin seçilerek gönderilmesi, fiyat konusunda dikkatli olunması ve istenen eşyaların 1851 Mart'ından önce Londra'ya gönderilmesi istenmiştir. Dokumaya ait olan eşyaların lekelenmeyecek şekilde, yiyecek ve hububata dair olan ürünlerin de birbirine karışmaması için paketlenerek, ayrı ayrı Ticaret Nezareti'ne gönderilmesi uygun görülmüştür (Ceride-i Havadis, 24 Zilkade 1266 No:501, s.1). İstanbul Ticaret Nezareti'ne ulaşan eşya ve ürünler gemiye yüklenmeden önce ticarethanede toplanarak düzenlenmiş ve devlet büyükleri, büyükelçiler, esnaf ve tüccarlar tarafından görülmesi için bir hafta sergilenmiştir (Önsoy, 1984:195).

Milli Kütüphane arşivi- Ceride-i Havadis, 24 Zilkade 1266 No:501

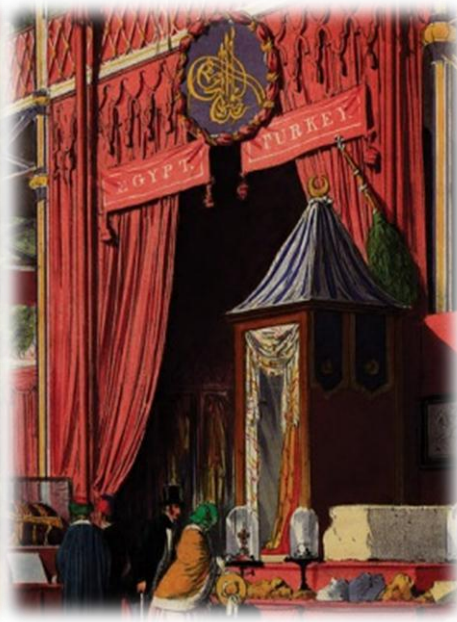

Abdülmecit'in her memlekettten bir miktar ürünün gönderilmesini emrettiği ibare.

Osmanlı İmparatorluğunun bu fuara katılmasındaki sebeplerden ilki, 1838'de imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması ile gelişen dostlukken diğer sebep ise ülke topraklarının verimliliğini göstermek, Osmanlı tebaasının tarım, sanayi ve sanat konularındaki reklamını yaparak kendini ifade etmek olmuştur (Germaner, 1991:33).

Büyük Sergi sadece İngilizlere has değil gerçek anlamda küresel bir olay olmuştur. Küresel anlamda dünyanın ilk uluslararası endüstriyel fuarıdır (Auerbach ve Hoffenberg, 2008:13). Bu fuar ondan sonraki bir çok fuarın da öncüsü olmuş (Akyol Altun, 2003:42) ve “altı milyon ziyaretçisiyle insanoğlunun gelişiminin yaşayan bir resmini göstermiştir” (Mitchell, 1991:6).

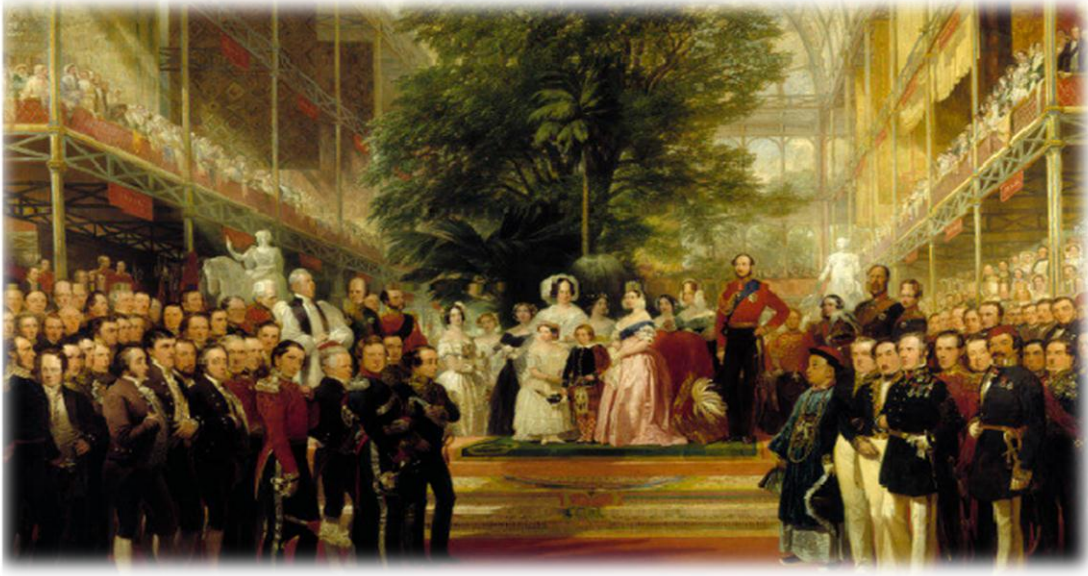
İngiltere'nin sanayi ve teknoloji alanındaki gücünü göstermek ve üretim fazlası mallarına pazar aramak için düzenlediği bu fuar Crystal Palace adlı büyük sergi binası içine yerleştirilen pavyonlardan meydana gelmiştir. Fuar sanayileşme çağıının bir sembolü olmasının yanında dünya toplumlarını ilk kez biraraya getirmiş, farklı ülkelerin toplumsal yaşamlarını sergilemiş, ülkeler arasındaki rekabeti uluslararası boyuta taşımış ve kültürler arası farklılıkların altını çizmiştir (Akyol Altun, 2003:143).

Yukarıdaki resimde görüldüğü gibi Osmanlı pavyonu ile Mısır pavyonu yanyana yer almaktadır ve giriş kapısının üstünde bulunan tuğra Osmanlının sembol araçlarından biri olarak fuarda yerini bu şekilde almıştır. Aslında çoğu resim ve fotoğraflarda Osmanlının, ‘Türkiye’ adıyla anıldığı dikkat çekmektedir.

Yandaki ve üstündeki resimde görüldüğü gibi Osmanlı pavyonlarında tarım ve tahıl hammaddeleri, deri, kumaşlar ve el işlemeleri, madenler, gıda ürünleri ve el sanat ürünleri yer almıştır (Akyol Altun, 2003:144).

Londra Fuarı, Batılılaşmaya başlayan ve Dünya’nın, Avrupa’nın nabızını bu fuarlara katılarak tutmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu için diğer dünya ülkeleri arasındaki yerini ve eksikliklerini anlaması açısından önemli bir katılım olmuştur. Sadece tarım ürünlerinin ve el sanatlarının sergilenebildiği Osmanlı pavyonunun diğer ülke pavyonları (sanat yapıtları, keşifler ve buluşlar, teknoloji ve sanayinin ürünleri sergilenmiştir) yanındaki eksiklikleri keşfedilmiştir (Akyol Altun, 2003:145).

1851 Londra Fuarı'nın açılışını gösteren tablo. Ön sırada en sağdaki fesli kişi Osmanlı İmparatorluğunun temsilcisi Zohrab Efendidir (Akçura, 2009:23-Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi, Londra). Giyim tarzıyla batılı gibi gösteren Zohrab Efendi, fesiyle şarkaatlığını saklayamıyor.

Resimlemelerden Osmanlı pavyonun oldukça doğu esinliti görsellerle temsil edildiği göze çarpmaktadır. Bu ilk sergiye katılımın Osmanlı tarım ürünleri ve bazı tekstil ürünlerinin tanıtımı açısından ve diğer dünya devletlerini tanıma açısından yararlı olduğu söylenebilir fakat bu doğu rüzgarı estiren sunumlarla ilk aşamada ne kadar batılılar arasında görüldüğü tartışma konusudur.

3.2. 1855 Paris Fuarı

Uluslararası arenada ikinci fuar 1853 yılında Newyork'ta açılmış fakat mesafe çok uzak olduğundan Osmanlı İmparatorluğu sergiye katılamamıştır. İki yıl sonra 1855 yılında gerçekleşen Paris üçüncü uluslararası fuarına ise Kırım Savaşı sürerken katılım sağlanmıştır. Dünya devletlerinin savaşı yakın takibinden dolayı Mayıs ayında açılması öngörülen fuar bir ay ertelenmiştir (Önsoy, 1983:199).

Osmanlı İmparatorluğunun Abdülmecit döneminde katıldığı ikinci uluslararası fuar 1855 Paris Fuarı'dır. 1851 Londra Evrensel Fuarı'nın başarısı Fransızları da ekonomik ve kültürel güçlerini ispat etmek konusunda teşvik etmiştir. 1855 yılında

Paris'te Champs Elysées'de düzenlenen fuar, Londra'dakinden daha yaygın bir alanda ve çoklu bir yapı içinde yer almıştır (Madran, 2000:59).

O zamanın İngiliz dergisi 'The Crayon' un 'The London Spectator'dan alıntılacağı fuarla ilgili okuyucuya tasvir edilen anlatımı "Okuyucu, bir tarafta uzun tozlu ve bir o kadar sık dizilmiş ağaçlarla kaplı Champs Elyses yolunda ilerlerken diğer tarafta tıklım tıklım dolu olan kafe manzarasını izlerken bulur kendini. Yolun tam ortasından aşağı doğru inerken adının hakkını veren ve klasik Fransız örneği diyebileceğimiz Palais de l'Industrie çıkar karşısına..." şeklindedir (The Crayon, 1855:309).

Fuarda güzel sanatlara ilk kez ve geniş bir yer ayrılmıştır ve 'Tarım' ve 'Güzel Sanatlar' olmak üzere iki ayrı bölüm düzenlenmiştir (Küçükerman 2002, 77). Osmanlı İmparatorluğunun pavyonunda güzel sanatlar kısmında şu ürünler sergilenmiştir; yünlü, pamuklu, ipekli halılar, bükme, örme, sarma,sırma ve kılaptan²⁵ işleri, sarık, serpuş ürünleri, musiki aletleri, saatçilik, kuyumculuk, ince oymacılık ve sedefçilik işleri, kürk, meşin, sahtiyan, maroken, ayakkabı, saraç imalatı, çanak, çömlek ve çinicilik imalatı. Doğal ürünler pavyonunda da hububat diğer nişastalı gıda maddeleri, yaş ve kuru meyve çeşitleri, zamklar, reçineler, tıbbi bitki ürünleri, madenler ve taşlar yer almıştır (Gültekin, 1982: 18).

Bütün dünya fantastik ve sistematik mal bolluğunu görmek için davet edilmiştir. Tüm yeni ihtiyaç ve arzularının ortaya konduğu bütün dünyanın davet edildiği fuarda modern kapitalizm sergilenmiştir. Avrupa bunları görebilmek için harekete geçmiştir (Mitchell, 1991:17) ve 1851 Londra Fuarı'nın ardından diğer büyük güç olarak kendini kanıtlamak isteyen Fransa 1855 Paris Fuarı ile kendini göstermeyi temel amaç edinmiştir. Fuarın teması tarım, endüstri ve tarım ürünlerini sergilemek olsa da "ana

²⁵ Bakır, kalay, pirinç gibi madenlerden çekilerek gümüş ve altın yaldızlar vurulmuş, saç kadar ince metal iplik.

amaç, imparatorluk rejiminin prestijini vurgulamak ve ilerleyen Fransız sanayisinin yabancı sanayilere eşit ve rekabete hazır olduğunu ispatlamaktır” (Akyol Altun, 2003:44). Aslında buradan da anlaşılmaktadır ki dünya kamuoyunda yer edinmek ve olumlu ilişkiler kurmak bir tek Osmanlı İmparatorluğunun çaba harcadığı durum değildir ve uluslararası bir kaygıdır.

Osmanlı İmparatorluğu Kırım Savaşı sırasında bu fuara katılım sağlamıştır. “Babîâli, tarım ve endüstrinin yanı sıra güzel sanat ürünlerinin de geniş olarak teşhir edildiği Paris Fuarı’na iki bin parça civarında eşya ile katılmıştır ve uluslararası jüri bu fuarda “Babîâli’yi 27 madalya ve 20 mansiyonla ödüllendirmiştir” (Nazır, 2009:182). Bu da Osmanlı İmparatorluğunun uluslararası kamuoyunda itibar kazanmaya başladığının ve uluslararası kamuoyu ile iletişimi konusunda biraz olsun başarı ve imaj kazandığının bir göstergesi olarak görülebilir. 30 Mart 1856 tarihinde Rusya ile yapılan Kırım Savaşı’nın kazanılmasından sonra İngiltere ve Fransa ile imzalanan Paris Antlaşması’da Osmanlının Avrupa devletler topluluğuna kabul edilmesinin bir adımı olmuştur. Bu olay her ne kadar siyasi bir olay olarak görülse de Osmanlı İmparatorluğunun ticari alanlardaki kendini var etme ya da ‘ben de varım’ deme çabalarının bir sonucu olarak görülebilir.

Bu fuarda Osmanlı pavyonlarında ‘kılıçlar, altın ve gümüş kakmalı orijinal desenli silahlar, dokunmuş halılar, sedir ve yastıklar, sedef ve inci kakma kutular, küçük masalar ve tabureler, bir pirinç mangal, kuyumculuk ve mücevherat örnekleri, pişmiş toprak bilezikler, kehribar ve yasemin çubuklar, dantel ve örtüler, ipekli kadifeler, oyma ağaç işleri, çalgı aletleri, fincan zarfları, sigara kutuları ve çok sayıda oyma olarak yapılmış küçük eşyalar ilgi çekiyordu’ (Nazır, 2009:183). Osmanlı Pavyonu (yine Türkiye olarak yazılmıştır) Tunus Pavyonu’nun arkasında yer alıyordu (Akçura, 2009:21-Kaynak:L’Illustration Journal Universel).

3.3. 1862 Londra Fuarı

Fuarlara katılım Osmanlı İmparatorluğu için daima maddi yük olmuştur. Hatta Rıfat Önsoy'un da belirttiği gibi Mayıs ayında açılacak fuara katılınılmaması düşünülmüş; fakat yabancı devletlerin Osmanlı İmparatorluğunun sanat, sanayi ve zirai alanlarda ilerlemesinden şüphe etmesi ihtimali düşünüldükten katılım sağlanmıştır. Maden, tahıl ve sanayi teşhir ürünleri ile katılan Osmanlının katılım masrafları devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır. (Önsoy, 1983:67).

“Uluslararası fuarlara büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin sanayi ürünleri konu olmuştur. Başlıca amaçları da yeni pazarlar bulmaktır ancak Osmanlı İmparatorluğu için böyle bir endişe henüz söz konusu olmamıştır. Osmanlının fuarlara katılım amacı, daha çok Tanzimat ve Islahat Fermanlarında vaad edilenlere uygun olarak ülkede tarım, sanayi ve sanat alanlarında yapılan hamleleri özellikle Avrupa devletlerine göstermeye yöneliktir. Bu fuarlar sayesinde Osmanlı İmparatorluğu ham madde kaynakları ve tarım ürünleri bakımından büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstererek yabancı devletlerin dikkatini çekmiştir” (Önsoy 1983, 203).

Osmanlı İmparatorluğu 1855 Paris Fuarından yedi yıl sonra Abdülaziz döneminde 1862 Londra Fuarına katılmıştır. “Osmanlı ürünlerine ayrılan pavyon, 1851 Fuarı'na göre en az iki misli geniş olmuştur” (Nazır 2009:183).

“1862 yılı Mayıs ile Kasım ayları arasında açık kalan fuarda İmparatorluk en iyi şekilde temsil edilmiştir” (Akçura, 2009: 22). Fuarda İmparatorluğun bazı bölgelerinde yetiştirilen “buğday, arpa, çavdar, mısır, pirinç, tütün, pamuk, ipek, kuru sebze ve meyveler, zeytin, hurma” gibi tarım ürünleri sergilenmiştir. Bunların yanında çeşitli maden ürünlerine ve “Bursa ipekli dokumaları, Selanik havluları, Uşak ve Gördes

seccade ve halıları başta olmak üzere” sanayi ürünlerine de yer verilmiştir (Önsoy, 1983:203, 204).

“1851’deki fuara göre minimum iki katı büyüklükte bir alanda ve aralarında maden ve taş ürünleri, müzik aletleri, giyim eşyaları ve mobilya ürünlerinin bulunduğu Osmanlı ürünleri 25 ayrı pavyonda teşhir edilmiştir. Osmanlı ürünleri sergi sonunda 83 madalya ve 44 mansiyon kazanarak başarılı bir temsil gerçekleştirilmiştir” (Önsoy, 1983:204).

3.3. 1863 Sergi-i Umumi-i Osmanî

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’da olduğu gibi bir fuarın açılmasının ekonomikaçıdan önemli katkılar sağlayacağı düşüncesiyle bu fuarı organize etmiştir. Islahatların kaçınılmaz sonucu ülkeye gelen pek çok batı kökenli ürünler yüzünden ilgiyi kaybeden yerli ürünlere talebi arttırmak da amaçlardan biri olmuştur. Bu açıdan

da daha çok Osmanlıya ait ürünler sergilenmiş Avrupa ülkelerinin de sadece teknolojik ürünlerine yer verilmiştir.

Sergi-i Umumi-i Osmanî 1863 yılının Ramazan ayının ilk günü açılması planlanmışsa da çeşitli aksaklıklardan dolayı 29 Şubat gününe sarkmıştır. Edip Gültekin'in dönemin gazetesi Ruzname-i Ceride-i Havadis'ten derlediği bilgilere göre, sergi binasının yapımın bitmesine karşın fuarın açılışının aksamasının nedeni taşralardaki şiddetli kış olması ve bu sebeple bazı eyaletlerden gelecek eşyaların vaktinde gelememesi ve sergilenmek için vaktinde düzenlenememesidir. Fakat fuar 29 Şubat Cuma günü Sultan Abdülaziz tarafından açılmıştır (Gültekin, 1982:24).

Osmanlı ekonomisine rekabet gücü kazandırmak, ülkede üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını denetlemek, üreticilerin sorunlarını ve başarılarını tespit amacıyla İstanbul, Sultanahmet meydanında ulusal bir fuar düzenlemiştir. (Nazır 2009:183) İmparatorluk döneminin ilk büyük ve uluslararası nitelikteki fuarı, Avrupa'daki fuarlardan ilham alınarak düzenlenmiştir. Ancak Sergi-i Umumi-i Osmanî, onlardan farklı olarak İmparatorluğun kendi içinde üretilen malların kalite, çeşit, fiyat ve sorunlarını belirleyerek, üreticilerin ve yatırımcıların biraraya gelerek tanışmalarına olanak sağlamak için de düzenlenmiştir. "Fuarda, Avrupa'da yeni keşfedilen alet ve makineler de teşhir edilerek bunların Osmanlı tebaası tarafından kullanılması teşvik edilmek istenmiştir" (Özdemir 2011:89). 1863 baharında açılan bu fuarda sergilenen ürünlerin kalitesi ve ucuzluğu ile halktan büyük rağbet görmüştür (Akpınar, 2013:339).

İstanbul'da düzenlenen bu ilk uluslararası fuarın tarihi önemlidir çünkü Avrupa ve Amerika'daki birçok büyük fuarın da öncüsü olmuştur. Ayrıca 1863 Sergisi Osmanlının uygar medeniyetlerin bir parçası olmak istemesindeki girişimine bir örnek teşkil etmiştir. 1863 Sergi-i Umum-i Osmanî'den önce sadece dört büyük fuar yapılmıştır; 1851-1862 Londra Fuarı, 1855 Paris Fuarı ve Osmanlının ulaşımındaki maddi problemlerinden dolayı katılamadığı 1853 New York Fuarı'dır (Çelik, 1992:139).

Fuarın olacağına dair işaret verilip Tasvir-i Efkar gazetesinde yayımlandıktan sonra bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon ilk iş serginin yapılacağı binayı kararlaştırmak üzere çalışmalara başlamıştır (Tasvir-i Efkar 7 Cemaziyelahir 1279, no:45 s.1). Başta Bezmialem Valide Sultan okulunun bahçesi (sonrasında İstanbul Kız Lisesi olmuştur en son hali Valide Sultan Kız Koleji'dir) düşünülmüş fakat sonradan buranın fuar için yeterli gelmeyeceğine karar verilerek sonradan yıkılmak üzere Sultan Ahmet Meydanı'nda bir yapı inşaa edilmiştir (Gültekin, 1982:21).

Sultan Ahmet Meydanı'na inşaa edilen yapı (The Illusturated London News, s.417). Bu fuarda tarım ürünleri, madenler, el sanatları ve diğer sanatsal ürünlerin yanında değerli taşlar ve mücevherler, giyim eşyaları ve kumaşlar, döşeme, mimari ve dekorasyona yönelik eşyalar sergilenmiştir (Nazır 2009:184).

Başlangıçta fuarda sadece yerli ürünlerin yer alması düşünülse de sonradan

“İşbu sergi her ne kadar Memalik-i Mahrusa-i Şahane eşyasına mahsus ise de Avrupa’da vapur (buhar) kuvvetiyle ve daha sair suver ve esbab-ı tashiliyye ile işletilen tasgahlarda meydan-ı husule getirilen emtia-i mütenevvis usul-ı kadime üzere el ile imal olunan eşyanın mef-ı bahasına ve belki daha aşağı çıkarılmakta olduğu cihetle arbab-ı hıref ve sanayiın saye-i inayet-vaye-i hasret-i padişahi ile bu makule muhtereati dahi re’yü’l-ayn müşahede ederek, terakki-i ma’mulatin eshab ve vasıt-ı sahihiyesine iktiran etmeleri için Avrupa’da hıref ve sanayi için yeni icad olunmuş sehlü’l-istimal bazı makine edevat irsaline râğbet edenler

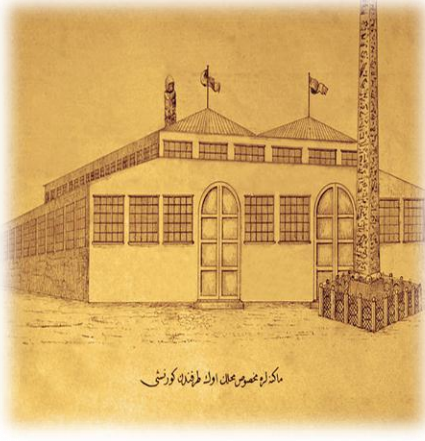
Özet olarak Bildiride, fuarda Osmanlı İmparatorluğuna ait ürünlerin teşhiri yapılırken Avrupa’da buhar gücüyle işletilen tezgahlarda imal edilen ürünlerin, imparatorlukta el ile üretilen ürünlerin önüne geçme pahasına padişahın isteği ile fuarda yeni icat edilen araçları ve sanayi ürünlerini tanıtmak için ve bazı ürünlerin sevkiyatı için düzenleme yapılmış ve gümrükten muaf tutulmuştur.

شورایکی کون طرفندہ امرافشاستہ قشبت وایت را اولتہ چندہ اشیم سرکی
 ہرقتدر ممالک بحر و سہ شاہانہ اشیا سستہ مخصوصہ ایستہ دہ اور و پاندہ واپور
 قوتیلہ و دھاسہ بر مسور و اسباب تسہیلہ الیہ ایستہ بدیلان دستکاکہر دہ میدان
 حصولہ کنوریلان امتد متوخہ اصول قدیمہ اوزرہ ال الیہ اجمال اولان اشیا ک
 قصی بہانہ و بلکہ دھا اشاغی جبقا و لمقدہ اولتہ یفی جہتہ ازیات حرف
 وصنایک سایہ عنایتوایہ حضرت بادشاہیدہ بہ قولہ مختزعان دخی رأی العین
 مشاہدہ ایدرک ترقی معمولات اسباب و واسطہ صحیحہ سہ اقتزان اینتر بیچون
 اور و پاندہ حرف و صنایع ایچون یکی ایستاد اولمش سہل الاستعمال بعض
 ماکتہ و ادوات اوصانہ رغبت ایدنلر اولدیجی ساندہ یا لکنز او مللاو شیارک دخی
 قبولہ و بونلر ایچون جوار سرکیدہ بر محل مخصوص و مناسب ترتیب و تخصیصہ
 قرار و برلش و اخای داخلہ منلوذ کر اولان ماکتہ و ادوات دخی رسم
 برکرتدن معاف طوتلدر تبعہ اجنبیہ دن ممالک شاہانہ دہ فارمقہ سہ اوللر

Fuara Hazine-i Hümayun'un muhafaza edilen kıymetli eşyalarının sergilenmesi Abdülaziz tarafından emredilmiştir. Bunlar “pırlanta, zümrüt ve diğer değerli taşlarla bezeli gerdanlık, küpe, kemer, tarak, taç gibi mücevheratlar; sorguç, hançer, yay gibi silahlar; tas, maşrapa, yazı takımı, sürrahi gibi eşyalardır” (Gültekin, 1982:24). Fuara birçok eyaletten eşya gönderilmiş, gönderilen eşyaları getirme ve muhafazasından sorumlu memurlar ayrıca satılan eşyaların parasını sahiplerine teslim etmekle de görevlendirilmiştir. Satılmayan eşyaların parası ise devlet hazinesi tarafından ödenmiştir. Gönderilen ürünlerin sergilenmesi için on üç sınıflandırma yapılmış ve on üç ayrı pavyon kurulmuştur (Gültekin, 1982:24-28).

Fuara ilgi hem Osmanlı halkı hem de Avrupa Devletleri tarafından yükündür. Tecüman-ı Ahval gazetesinde beyan edildiğine göre fuar seksen bin kişi tarafından ziyaret edilmiş ve Avrupa Devletleri başta İngiltere, Fransa, Avusturya, Macaristan ve İtalya büyük önem göstermiştir (Tercüman-ı Ahval, 25 Şevval 1279, No:322, s.2). Sultan Abdülaziz'in de emriyle Avrupa'da icat edilmiş makineler yer almış; daha çok ziraat aletleri ve makinaları, mutfak eşyaları, yangın tulumbaları ve çeşitli iş kollarında kullanılan aletler üzerinde yoğunlaşmıştır (Gültekin, 1982:35).

Altteki yazının tercümesi: Makinalara mahsus mahalin evvel (ön)tarafından görünüşü. Sergideki yabancı malların teşhir edildiği ek bina (Akçura,2009:29)

Ekonomiyi geliştirici bir ticari faaliyet olan fuarlar, Osmanlıda da Avrupa'dan örnek alınarak açılan Sergi-i Umumi-i Osmani ile bir hareketlilik oluşturmuştur. Fuar hem kendi halkının imparatorluk sınırları içinde üretilen ve tüketilen ürünlerden haberdar olup bunların temini için girişimde bulunmasının yolunu açmış hem de Avrupa'dan gelip sergilenen ürünlerin farkına varılarak Osmanlının ürettiklerinde ıslah çalışmalarına gidilmiş ve kimi zaman da bunların tedariği için bir adım atılmıştır. Bunların yanında Avrupa gazeteci ve iş dünyasında ilgisini çeken bir fuar olması Osmanlı ürünlerinin Avrupa pazarlarında yer bulmasına fırsat yaramıştır.

Bu fuar başka bir açıdan yorumlanacak olursa, Osmanlı Avrupa ile arasındaki teknik mesafeyi daha önceki fuarlarda olduğu gibi burada da anlamıştır. Fakat dönemin gelişmiş devletlerinin fuarlar yoluyla birbirlerine karşı kurmaya çalıştıkları ekonomik, siyasi ve sosyal üstünlük mücadelesinde bende varım diyerekten varlığını kanıtlamaya çalışmış ve imajını tazeleme çabasına girmiştir.

3.4. 1867 Paris Fuarı

Osmanlı İmparatorluğunun Paris'te katıldığı ikinci uluslararası fuardır. 1 Nisan 1867 tarihinde açılıp, 31 Ekim 1867'de kapanmıştır. Bu fuara, III. Napolyon'un gönderdiği davet üzerine Abdülaziz bizzat Paris'e gitmiştir. Daha önce savaş dışında İstanbul'dan çıkmayan Osmanlı padişahları arasında bir ilk yaratmıştır. Bu seyahatin

yapılmasının amaçları; medeniyetin Osmanlıda ne kadar ilerlediğini göstermek, Hristiyan hükümdarları yanında padişahın ve devletin itibarını yükseltmek ve Osmanlı topraklarındaki azınlıkların gözünde devletin imajını düzelterek, büyüklüğünü kanıtlamaktır (Aksüt'ten aktaran Dikme, 2012: 298).

Padişahın gezileri o zamanın en önemli iletişim organı olan gazete ve dergilerde yer almış ve oldukça yakından takip edilmiştir. “Sultan Abdülaziz bu seyahatleri esnasında Fransız halkının büyük bir coşku ve sevgi gösterileriyle karşılaşmıştır” (Dikme, 2012: 299). Bu da padişahın hem içte hem dışta halkla ilişkiler konusunda önemli adımlar attığının göstergesi olmuştur.

1867 Fuarı diğerlerine göre daha yerel ve kültürel temalar içermiştir. Özellikle daha egzotik ve yerli mekan arzusu bağımsız yapıların inşaatına neden olmuştur. Özenle gruplandırılmış bu temsiller dünyanın çeşitli yerlerinden esintiler barındırmış hatta temsilleri daha inandırıcı kılmak için yerel kostümler giyilerek günlük aktiviteler sergilenmiştir (Çelik, 1992:51).

Bu fuardaki asıl tema, teknolojik ve ekonomik gelişmeler üzerine kurulmuştur fakat o sıralarda yeniden düzenlenen ve yeni bir görünüm kazanan Paris şehrini görücüye çıkarmak da amaçlanmıştır (Akyol Altun 2003: 48). Avrupa devletlerinin oldukça ilgisini çeken ve Osmanlı için bu yıllarda kaybedilmek üzere olan Mısır bu sergiden sonra önemli gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. 1867 Paris Fuarı'ndan sonra Mısır'da Süveyş Kanalı açılmış ve bu olay uluslararası bir kutlamayla ve Mısır sergisi ile öne çıkarılmıştır. Bu vesileler ile dikkatleri üzerine toplayan Mısır, Avrupa'da ve dünya ticaretinde önemli bir ticaret rotası haline gelmiştir. Kahire, Avrupalı tarzda yeniden inşaa edilmeye başlamıştır. Hidiv Avrupa tarzı Orta Çağ hayranlığıyla iki yıl önce Paris Sergisi'nde sergilemek için yaptırdığı imitasyon sarayı Nil Nehri üzerine inşaa ettirmiş ve orada bir Avrupalı edasıyla yaşamaya başlamıştır (Mitchell 1991: 17). Buradan da anlaşılacağı gibi uzun bir süredir Osmanlı egemenliğinde olan Mısır,

resmiyette olmasa da gayriresmi olarak İmparatorluğun egemenliğinden çıkmıştır. Hatta fuarda Mısır, Osmanlı-Türk ve İslam etkisini tamamen yok sayarak İslam öncesi Antik Mısır temasına yer vermiştir. Çünkü hem Türk-İslam medeniyetine uzaklık Avrupa medeniyetine yakınlığı öne çıkartıyor hem de kendini artık ‘hasta adam’ olarak damgalanan Osmanlıdan bağımsız bir ülke olarak sunmak istiyordur (Zaptçioğlu, 2012:24). Bu fuar vesilesiyle Türkler hakkında Frans Outendirck kaleme aldığı eserlerden biri olan *1867 Evrensel Sergisi’nde Türkiye’de*; Türklerin ve Osmanlı İmparatorluğunun tarihini anlatmış, toplumu anlamayı ilke edinmiş ve 1867 Fuarı’ndaki Osmanlı ve bağlı devletlerin pavyonlarına ilişkin bir bölümde ayırmıştır. “Bu bölümde Osmanlı pavyonu, Mısır ve Cezayir pavyonları ve birebir gerçekleştirdikleri eserlerin ayrıntıları hayranlıkla ve tarafsız bir bakış açısıyla anlatılmıştır” (Işıklı, Durak ve Arca, 2008:57).

Osmanlılar kendilerine ayrılan pavyonda bir cami, bir Boğaziçi köşkü bir de hamam olmak üzere üç replika eser inşa etmişlerdir. Cami olarak Bursa Yeşil Cami’nin bir örneği yapılmıştır. Köşk, Boğaz’ın Asya yakasından bir örnek olarak seçilmiş içinin vitray süslemeleri hayranlık uyandırmıştır. Kütahya çinileriyle bezenmiş Türk hamam minyatürü de bu eserlerin yanında inşa edilmiş, replikaların ortasında ise bir de çeşme yer almıştır (Outendirck’dan aktaran Memiş, 2015:128). Bunların yanında Sultan Abdülaziz’in ziyareti onuruna, Türk mahallesinin girişine bir de zafer takı yapılmıştır (Çelik, 1992: 60). “Osmanlı pavyonlarını gezen Sultan Abdülaziz, buradaki geleneksel Osmanlı mimari örneklerini beğendi. Kusursuz olarak nitelenen köşk, sergi sonunda, Sultan Abdülaziz tarafından III. Napolyon’a hediye edilmişti” (Işıklı ve Balkan, 2008: 73), (Siler’den aktaran Memiş, 2015:129).

Türk Mahallesi genel görünüm (Cami , Türk Hamamı ve bir İstanbul köşkü örneği)

Fuarda Osmanlı pavyonlarında tarım, sanayi, el sanatları ve güzel sanatlara ait ürünler sergilenmiştir. İlk defa bu fuarda “mimari çizim, proje, yağlı boya resim, fotoğraf ve heykellere özel bölüm ayrılmış, bilimsel çalışmalar, doğal tarih koleksiyonları ve arkeoloji alanlarına ilk kez yer verilmiştir” (Germaner, 1991:36). Ayrıca halılar, altın kaplı kumaşlar, gümüş ve ipek kıyafetler, lüks mobilyalar, ham ve işlenmiş ipek, kürkler, çömlekler, fayans ve çiniler, kuyum, gümüş, müzik aletleri, silah, eyer, kundura, popüler kostümler, doğal tarih, kozmetik ve ilaç endüstrisine ait eski objeler, Kıbrıs, Samos, Tenedos ve İzmir ve benzeri şaraplar, asma, tütün, mum, bal, tahta, altın külçeleri, gümüş, demir, bakır, kurşun, taş ve mermer örnekleri sergilenmiştir (Salahaddin Bey, 1867:29).

Abdülaziz tarafından gerçekleştirilen bu seyahat her iki taraf içinde yenilikler yaratmıştır. Sultanın bir Hristiyan kralını ziyaret etmek için payitahtı terk etmesi tebaada olumsuz bir hareketlilik oluşturmuş fakat Salahaddin Bey’in *La Turqie* kitabında anlatıldığı gibi ulemanın buna karşı duruşu ve halkı yatıştırması; Avrupa kamuoyunda oluşan İslamiyet’in gelişmeye engel olma fikrini çürütmüştür. Aynı zamanda seyahat esnasında gelişmişlik düzeyi görülen Avrupa’nın proje ve tasarımları da bir Padişah tarafından görülmüş ve bunları gerçekleştirebilme hayallerini kurulurken varolan kuruntuları da yıkmaya yardımcı olmuştur (Salahaddin Bey, 1867:30).

Yine Karaer'in, o dönemde İngiltere'de yayınlanan Morning Post gazetesinden yorumladığına göre, gazete bu konuya oldukça yer vermiş ve bu seyahati eşsiz bir seyahat olarak tanımlamıştır. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa devletleri ile karşılaştırmış ve onlardan bir farkının olmadığını, tek farkın başka bir dine mensup olduğunu öne sürmüştür. Bunun yanında İngiliz gazetesinde Sultanın bu seyahatinin amacı Kırım Savaşı'nda Avrupa hükümdarlarının Osmanlının bölünmezliği ve bütünlüğü konusundaki kararlılıklarının sürdürülmesi gerekliliğini hissettirme çabası olarak da görülmüştür (Karaer, 2007:43) (Salahaddin Bey,1867:127).

Bu fuarın özellikli kılan bir Osmanlı padişahının ziyareti idi. İmparatorluk batılı görünümü ile gönül kazanmaya çabalarken aslında karşı tarafı hayal kırıklığına uğratiyordu. “Batılı göz her zaman adlandıracağı ve yöneteceği bir fark arıyordu” ve Abdülaziz Fransa basınında ve sosyetesinde ‘yeterince otantik’ bulunmamıştı. Osmanlıda Doğu’nun imgeleri görülemiyor. Padişah yanında ne geniş bir harem getirmişti ne de kaftanlar giymişti (Zaptçioğlu, 2012:9).

Altta ve üsteki resimler: Sultan Abdülaziz'in 30 Haziran 1867 Paris'te Fransa İmparatoru III. Napolyon tarafından Lyon Garı'nda karşılanması (L'Illustration, 13 Temmuz 1867 No:1272, S.17)

3.5. 1873 Viyana Fuarı

Fuarların yapıldığı ev sahibi ülke kadar Osmanlı İmparatorluğu için de oldukça önem arz eden fuarlar içinde 1873 Viyana Fuarı'nın her iki ülke açısından da farklı bir önemi vardır. Osmanlı İmparatorluğu maddi çöküşün doruklarında iken son bir çabayla reformları için çalışıyor ve bunları sergiliyordu. Avusturya ise İngiltere ve Fransa'nın

ekonomik ve siyasi güç gösterileri arasında yeni edindiği başarılarının devamını sağlama ve Avrupa içindeki yerini sağlamlaştırma çabasındaydı.

1873 yılı 1 Mayıs-31 Kasım ayları arasında açık kalan bu fuarda “Avusturya, Osmanlı İmparatorluğuna ve genel olarak doğu ülkelerine daha önceki fuarlara göre daha büyük bir yer ayırmıştır. Doğuyla olan bağlarını göstererek doğu batı ticaretinin arasında bir köprü görevi görebileceğini kanıtlamak istemiştir” (Göğüş, 2007:2).

Fuarda temel tema bu döneme kadar pek ön plana alınmayan kültür ve eğitim konuları Avusturya tarafından ortaya konulmuştur. “Ekonominin ve her türlü etkinlik alanında gerçekleştirilen üretimin sunumu, çağdaş kültür ve gelişimin toplumlara uyarlanması da alt temaları oluşturmuştur” (Madran, 2000:61).

Aynı zamanda dönemin Avusturya gazetelerinden birinde “ ‘Courier de Vienne’ gazetesi, Sultan’ın, başladığı bu seyahatten yüksek zekâsıyla yararlanacağı ve imparatorluğuna büyük tecrübeler kazanmış olarak döneceğini ifade etmektedir. Aynı gazete, dini ve milli hoşgörünün olumlu etkileriyle ‘Doğu Sorununun’ korkutucu özelliğini de kaybedeceğine değinir” (Göğüş, 2007:21).

Özellikle ekonomik üstünlük yarışına giren dönemin Avrupa ulusları arasında olan Avusturya da gelişmiş olan ulaşım ağları ile fuarın ziyaretçi ve eserlerinin taşınması için gereken imkânlarını hizmete sunmuş ve gelişmekte olan ekonomisini Viyana Dünya Fuarı’nda göstermiştir.

Tezinde Viyana’da çıkan dönemin gazetelerini kullanan Göğüş ‘Morgen-Post’ gazetesinden yorumladığına göre, “Dünya Fuarı’nı her birey kendi mesleğine ve geldiği yere göre farklı görmüştür. Halk için bir gösteri, aristokratlar için sosyal becerilerini sergileyecekleri bir platform, askerler için bir geçit töreni, politikacılar için dikkatleri başka bir noktaya çekmek için bir fırsat” olarak yorumlamıştır (Morgen-Post, 1873, 03 Ağustos; Göğüş, 2007:58). Osmanlıda bu fırsatı diğer sergilerde olduğu gibi devlet imajını yenileme olarak kullanmıştır. İflasın eşiğinde olan Osmanlı İmparatorluğu,

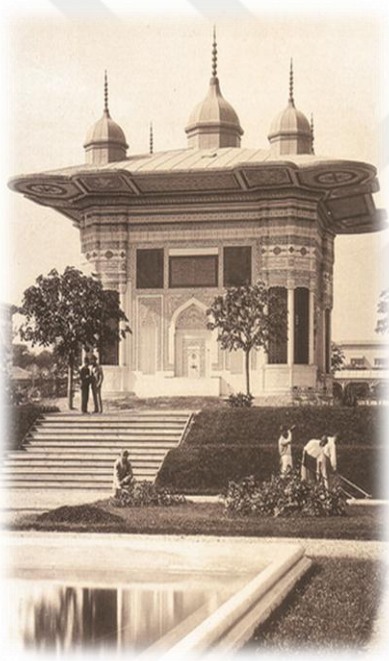
Avrupa’da yerini yeni yeni sağlamlaştırmaya çalışan Avusturya ile yazısız sözsüz kader birliği yaparak coğrafi yakınlıklarını avantaja çevirmişler ve savaş ya da ticaret için yakın ve sık ilişkiler kurmak durumunda kalmışlardır. Bu durumda iki taraf için kazan-kazan politikası kurulmuştur. Bahsi geçen fuarla ilgili kaynaklar incelendiğinde görülmektedir ki, Avusturya’nın şark medeniyetleri ile olan iyi ilişkilerini ve “doğu-batı ticareti arasındaki köprü görevi görebileceğini göstermek” için Viyana Fuarı’nda Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere şark ülkelerine daha önceki fuarlara oranla daha fazla yer ayrılmıştır (Göğüş, 2007:2).

Fuar alanı için Viyana’da Prater bölgesine “doğal güzelliği ve yakınındaki tren istasyonlarıyla kolay ulaşılabilirliği nedeniyle karar verilmiştir.” Burası geniş alanı ve doğal güzelliği bakımından diğer Dünya Fuarları ile karşılaştırıldığında bir avantaj olarak gösterilmiştir. Göğüş’ün dönemin gazetesi Bohemia’da çıkan bir makaleden yorumladığına göre, “1851, 1855, 1862 ve 1867 sergilerinden hiç birinin böyle geniş bir alanda gerçekleştirilmemiş olduğu yazılmıştır. Pavyonlar ve sergi alanı için yeterli derece büyük olması güzel bir durum söz konusu iken burada var olan yüz yıllık ağaçların büyük bir bölümünün kesilmesinin gerektiği söylenmiştir” (Bohemia, 1873, 01 Mayıs; Göğüş, 2007:60).

“Sergide Osmanlı bölgesi yapıları daha önce uygulanan geleneksel programa ek yapılarak, III. Ahmet Çeşmesi’nin 1/1 ölçeğindeki replikası olan ana pavyon, Sultan’ın Hazine Pavyonu, Türk Kahvesi, bir Osmanlı evi, bir Boğaziçi yalısı, bir hamam, Türk Çarşısı olmak üzere yedi küçük binadan ve çevre düzenlemelerinden oluşmaktadır. Güzel Sanatlar Sarayı’nda da Osman Hamdi Bey’in ve Halil Paşa’nın tabloları sergilenmiştir” (Akyol Altun, 2003:156).

Şark Mahallesi (1898), (Pemsel'den alıntılan Göğüş 2007:189)

III. Ahmet Çeşmesi'nin bir örneği (Işıklı, 2012:50)

Türk Kahvesi, Türk imajıyla birleştirilen kahvehane önemli parçalarından biriydi (Işıklı, 2012:53)

Viyana Dünya Fuarı da daha önceki sergiler gibi yeniliklere yer vermiş fakat daha öncekilerden farklı bir kapsayıcılığı olmamıştır. Sadece şehrin ve ülkenin kültürel sürecinin de getirdiği bir durumdan ötürü olduğu yorumundan ileri gelerek kültür alanındaki faaliyetleri fazladır. Eserlerin detaylı sınıflandırıldığı sergide gruplandırmaların çoğu kültürelidir.

“Gruplar şunlardır:

1. Dağ evi ve Kulübeler
2. Tarım, şarap ve meyve, bahçe yapıları
3. Kimya endüstrisi
4. Endüstri ürünü olarak besin ve tat maddeleri
5. Tekstil ve giyim endüstrisi
6. Deri ve kauçuk endüstrisi
7. Metal endüstrisi
8. Ahşap endüstrisi
9. Taş, seramik ve cam ürünleri
10. Hırdavat endüstrisi
11. Kağıt endüstrisi
12. Grafik sanatlar ve Meslek çizimleri
13. Makine ve ulaşım araçları
14. Bilimsel gereçler
15. Müzik enstrümanları
16. Ordu işleri
17. Donanma işleri
18. İnşaat mühendisliği
19. İç donanımı ve süslemeleriyle konutlar
20. Donanımları ve gereçleriyle çiftlik evleri
21. Ulusal konut mimarisi
22. Müzelerin sanat meslekleri için yeterliliğinin gösterilmesi
23. Kilise sanatı
24. Eski sanat ve sanat eserlerinin sanatseverler ve koleksiyoncular tarafından

sergilenmesi (Exposition des Amateurs)

25. Çağdaş sanat

26. Eğitim, ders ve öğretim varlığı”

Aalışveriş ve bilgi aktarımının dışında farklı bir görünüş çizen Viyana Fuarı’nda sergi programında kültür konularında seminerler verilmiş ve bu seminerler ziyaretçilerin fuardan kalıcı ve pratik çıkarımlar yapmalarını kolaylaştırma amacını taşımıştır (Göğüş, 2007:80-81).

Avusturya, diğer Avrupa başkentlerine göre Şark’a hem coğrafi hem de diyalog açısından daha yakın olması sebebi ile doğu ülkeleri daha rahat bir şekilde ürünlerini sergilemiştir. Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğunun dönem dinamiklerindeki ilişkilerinin getirisi olarak, İmparatorluk fuardaki doğu temsilleri içinde başta gelmiştir. Doğu masallarda nasıl fantastik ve ışıltılı aktarılıyorsa, Avrupalılarda çocukluklarından bir parça buldukları için bu masalsılığa kendilerini kaptırmışlardır. Şark, fuarda bu amaçla ilgi görüyor fakat her yetişkinde olduğu gibi anlık hazlardan yine gerçeğe dönüyordur (Neue Freie Presse’den aktaran Göğüş, 2007:95-97).

Osmanlının bu fuarda bu kadar ön planda olması hem ev sahibi ülke ile yakınlığından ileri gelen bir durumdur hem de özellikle bu fuarda daha başarılı olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. İmparatorluğun geçirdiği reform süreçleri ekonomiyi yıpratmış ve daha önce katıldığı fuar organizasyonlarından maddi olanakları giderek azalmıştır. Eğer bu sefer dışarıya içerde birlik içinde olduğunu ve nüfuzu altındaki devletlerin katılımını başarılı bir şekilde organize ettiğini gösterebilirse imajını korumayı başarabilmeyi hedefliyordur.

Osmanlı pavyonunda sergilenen ürünlerden bazıları “Osmanlı topraklarından çıkan maden ve mineraller, tahıl, toprak mamulleri ile şaraplardır. Bursa ipeğinden kumaşlar, yünlü giyim eşyaları, ayakkabılar sergilenmiştir. Kudüs’ten gelen sedeften yapılmış nesneler ve eski mezar taşlarına kadar düşünülmüş ve hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. Özellikle Lübnan halıları ve farklı altın işlemlerin olduğu

koleksiyonlar ²⁶getirtilmiştir. İstanbul'dan ise altın kakmalı pipo başları, Keşanlık'tan değerli taşlarla donatılmış ürünler²⁷ sergilenmiştir" (Göğüş, 2007:163-164).

Sergilenen ürünlerden birkaçı Osmanlının toprakları dışındaki kabul gördüğü profilin bir göstergesidir. Özellikle ürünler arasında şarabın ve afyonun bulunması etrafta şaşkınlık yaratmıştır: "Türkler şarap içer mi ki?" diye gibi bir düşünce gark olur. Bu durum afyon içinde geçerlidir Göğüş'ün incelediği Wanderer gazetesinde bu durum yorumlanırken, "Osmanlıda kullanılışına, içeceklerde de kullanılabildiğine ve hatta Sultan Mahmut'un ölümünün nedenlerinden birinin de bu olmuş olabileceğine değinilir" (Göğüş, 2007: 163-164).

Bütün bunların dışında "Sultanın Arşidük Johann'ın isteği üzerine Türk İmparatorluk Hazinesini sergiye göndermesine karar verilir. Bunun için bir Hazine Köşkü inşa edilir ve bu nesnelerin güvenli bir şekilde muhafaza edilmesi ve sergilenmesi hedeflenir. İçlerinde pahalı süs eşyaları, tarihi açıdan önemli antikalar, orijinal, zarif, sanatsal ve endüstriyel araştırmalara örnek olabilecek objeler seçilmiştir". Bunun yanında Sultanın en etkileyici silahları, ateşli silahlar, süslü zırhlar, kılıçlar da sergilenmiştir. Ayrıca sergi köşküne sarayın günlük hayatını da sergilemek amaçlı sofa takımları gibi eşyalar da yerleştirilmiş. (Weltausstellungs-Zeitung, Neue Freie Presse; Fremdenblatt gazetelerinden aktaran Göğüş, 2007:179-183)

Fuar diğer fuarlarla karşılaştırıldığında, dini obje ve yapıların az oluşu belki de Osmanlının Avrupa'dan kendisini ayıran özellikleri daha çok din üzerinde yoğunlaştığından onların gözündeki bu imajını kabullenip bunu çok fazla dillendirmemektir. İmparatorluktaki reform ve yenilik çabaları fuarlar vesileyle Avrupa ülkelerinde sergilenmiştir. Bu yüzden fuarlarda İmparatorluğu temsil edilen her ayrıntı önemlidir.

²⁶ Gümüşten çok zarif telkâri işleri, altın işlemeli ipek kumaşlar ve ciltler, altın kakmalı makaslar, mozaik tarzında kakmalı masalar.

²⁷ Tütün çubukları, değişik şekillerde müzik aletleri, kuş kafesleri, tartılar.

“1873 yılı boyunca yayınlanmış günlük Viyana basını incelendiğinde, bu konuda çok farklı yorumlar görülür. Osmanlı fuarlarda bazen fazla Batılı olduğu için, bazen de Batı standartlarına uymadığı için eleştirilir” (Göğüş, 2007:217).

Evrensel fuarlarda uluslararası izleyicilere yansıtılan kültürel imgeler özlemlerin temsili olarak yapılmış, ancak etkileri nadiren “düzeltici” olmuştur. Aksine, Doğu’nun Avrupa klişeleri ve Avrupa güçleri tarafından çizildiği gibi net bir dünya düzeni kavramı baskın kalmaya devam etmiştir (Çelik, 1992: 49).

Fuarın iç bahçesinden bir görüntü (L'illustration Journal Universel, 1873, 21 Haziran)(Göğüş, 2007: 177).

3.6. 1876 Philadelphia Centennial Dünya Fuarı

Hızlı bir sanayileşme sürecine giren ülkeler arasında bulunan Amerika Birleşik Devletleri de Dünya Fuarları katılımcısı olarak kendini bu evrede göstermiştir. 1851 Londra Dünya Fuarı’ndan iki yıl sonra ikinci deneyimleri; iç savaş öncesi tüm ülkeyi saran anlaşmazlıklar ve hükümetin ilgisizliğinden dolayı başarısızlıkla sonuçlanan Amerika Bağımsızlığı’nın 100. yılı olan 1876 yılında Philadelphia’da bir Dünya Fuarı yapılmasına karar verilmiştir. “Dünyaya açılmak yerine iç piyasaya odaklanan Amerikalılar, hızla büyüyen Amerikan sanayisinin, sürekli artmakta olan iç talebe ancak

cevap verebileceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle yabancı katılımları aşırı teşvik eden bir uygulamaları olmamıştı” (Mattie, 1998:34).

Osmanlı ürünlerinin ilk kez Amerika kıtasında sergilenme imkanı bulduğu Philadelphia Dünya Fuarı, 10 Mayıs 1876’dan 10 Kasım 1876 tarihine kadar açık kalmıştır. Fuarın resmi adı, ‘Uluslararası Sanat, Mamuller ve Toprak ve Maden Ürünleri Sergisi’ dir. Fuar alanı, 1873 Viyana Fuarı’ndan sonra o tarihe kadar dünyanın en büyük fuarı olarak kabul edilen 1867 Paris Fuarı’nın kapladığı alandan tam 1.5 kat daha büyüktü. Fuar alanı olarak seçilen engebeli arazisi sebebiyle oldukça zorlu görünüyordu. Ancak, genç bir mimar bu araziye uygun ve verimli bir şekilde tasarlayarak gösterişli ve kullanılabilir bir mekana dönüştürdü. Osmanlı pavyonunun yer aldığı ana sergi binası, ilk kez kullanılan çelik tabakadan yapılmıştı. Böylece yine ilk defa ‘demir, cam, kiremit ve dökme demir’ kullanılmayan bir ana bina ortaya çıkmış ve ana sergi yapısı, o güne kadar inşa edilen en büyük sergi yapısı olmuştur. Her Dünya Fuarı ilk defa orada sergilenen teknolojik yeniliklerle konuşulduğundan bu sergide de dikiş makinesi, telefon ve daktilo ile yeniliklere kapı aralanmıştı (Mattie, 1998:34).

100. Yıl Philadelphia Fuarı’na Osmanlı İmparatorluğunun da aralarında bulunduğu katılımcı ülkeler, şunlardı: “Arjantin, Avusturya-Macaristan, Belçika, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Danimarka, Mısır, Fransa (Cezayir ile birlikte), Almanya, Büyük Britanya (Sömürgeleri ile), Queensland (Avustralya’nın bir eyaleti), Yeni Zelanda, Yeni Güney Wales (Avustralya’nın bir eyaleti), Victoria (Avustralya’nın bir eyaleti), Güney Avustralya (Avustralya’nın bir eyaleti), Hindistan, Ümit Burnu, Bahamalar, İngiliz Guyanası, Seylan, Straits Settlements, Gold Coast, Mauritius, Seyşel Takımadaları, Norveç, Tazmany, Orange Free State (Güney Afrika Cumhuriyeti’nin eyaleti), Trinidad, Bermuda, Jamaika, Hawaii, İtalya, Japonya, Liberya, Luksemburg, Meksika, Hollanda, Peru, Filipin Adaları, Portekiz, Rusya, İspanya, İsveç, İsviçre, Tunus, Venezuela” (Centennial Exhibition, Official Catalogue, 1876:7).

THE INTERNATIONAL EXHIBITION OF 1876.

THE Congress of the United States, by an act approved March 3d, 1871, provided that the centennial anniversary of the promulgation of the Declaration of American Independence in Philadelphia should be celebrated in that city "by holding an International Exhibition of Arts, Manufactures, and Products of the Soil and Mine." The preparation of the Exhibition was, by the act, confided to the United States Centennial Commission, composed of a commissioner and alternate commissioner nominated by the governor of each State and Territory, and confirmed by the President of the United States. A subsequent act, approved June 1st, 1872, created the Centennial Board of Finance, charged with the financial conduct of the Exhibition.

A proclamation by the President of the United States, dated July 3d, 1873, announced the International Exhibition, and commended it to all nations. An act of Congress, approved June 5th, 1874, requested the President, in the name of the United States, to invite the governments of foreign nations to participate in the Exhibition. The invitation thus extended was accepted by the governments of

Argentine Republic,	Queensland,	Seychelles Archipelago,	Norway,
Austria-Hungary,	New Zealand,	Tasmania,	Orange Free State,
Belgium,	New South Wales,	Trinidad,	Peru,
Brasil,	Victoria,	India,	Philippine Islands,
Canada,	South Australia,	Bermuda, and	Portugal,
Chili,	India,	Jamaica,	Russia,
China,	Cape of Good Hope,	Hawaii,	Spain,
Denmark,	Bahamas,	Italy,	Sweden,
Egypt,	British Guiana,	Japan,	Switzerland,
France, with Algeria,	Ceylon,	Liberia,	Tunis,
Germany,	Straits Settlements,	Luxembourg,	Turkey,
Great Britain, with col. Gold Coast,	Mexico,	Netherlands,	Venezuela.
onies, viz.	Mauritius,		

The Centennial Commission provided for the classification of the objects to be exhibited in seven departments, which were referred to five exhibition buildings in this manner:

DEPARTMENT.	BUILDINGS.	ACRES COVERED.
I. Mining and Metallurgy.	Main Building.	21.47
II. Manufactures,		
III. Education and Science,		
IV. Art,	Art Gallery	1.5
V. Machinery,	Machinery Building,	14.
VI. Agriculture,	Agricultural Building,	10.
VII. Horticulture,	Horticultural Building,	1.5
Total,		48.47

The applications for exhibiting space, however, both at home and from abroad, so exceeded the calculations that had been made as to necessitate the erection of annexes supplementing the capacity of each of these buildings. Enumerations of these additional structures will be found on subsequent pages. The classes of objects grouped in the several departments are indicated in the following synopsis of the classification of the Exhibition.

Fuar açılış konuşmanın ardından Brezilya İmparatoru ve ABD başkanı heyetleri ile birlikte fuarın ana binası içindeki pavyonlar gezilmiştir. Açılışta, fuara ev sahipliği yapan Amerika bir jest yaparak kendi milli marşlarından sonra katılımcı ülkelerin milli marşlarını da çaldırması ve bu kapsamda Osmanlı İmparatorluğu tarafından belirlenen bir marş, Osmanlı milli marşı olarak orkestra tarafından seslendirilmiştir (Ingram'dan aktaran Memiş, 2015:153).

Fuarda sergileme yapılacak yerler bölümlere ayrılmış her bir bölümün altına da şubeler oluşturulmuştur. Böylece hangi ülkelerin hangi grup ürünleri sergilediklerini ve yerini serginin 1876 Uluslararası Fuarı'nın resmi kataloğundan görmek mümkündür.²⁸

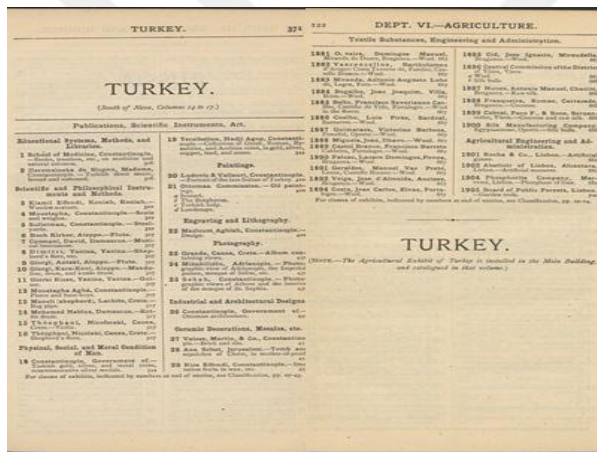
Katalogdan edinilen bilgiye göre, fuar alanı yedi bölümden oluşmuştur. "Bu bölümler;

1. Madencilik ve Metalürji Ürünleri,
2. Sanayi

²⁸ Centennial Exhibition, Official Catalogue. (Philadelphia: J.R Nagle and Co., 1876)
<http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/4361169>

3. Eğitim
4. Sanat,
5. Makineler,
6. Tarım,
7. Bahçivanlık-Bahçecilik'ten oluşmaktaydı.

Osmanlı Devleti, Madencilik ve Metalürji Ürünleri, Sanayi, Eğitim, Bahçecilik bölümlerinde ürünler sergilemiştir. Tarım ürünleri ise, tarım ürünlerinin sergilendiği Tarım Binası dışında, ana sergi binası içindeki Mamuller Bölümü'nde teşhire sunulmuştur” (Centennial Exhibition, Official Catalogue,1876:96-321).

Osmanlının sergilediği Eğitimve Tarım ürünlerinin Centennial Exhibition, Official Catalogue'daki sayfaları (s.122-371).

Osmanlının sergilediği Madencilik-Metalürji ve Sanayi ürünlerinin Centennial Exhibition, Official Catalogue'daki sayfaları (s.96-291).

“Osmanlıların bu sergide ortaya koyduğu başarı, otoriteleri oldukça şaşırtmıştır.

Onlar, İmparatorlukta yaşanan iktidar savaşları ve ihtilaflar sebebiyle bu kadar kapsamlı ürünlerle ihtişamlı bir katılım beklemediklerinden ‘enteresan birçok ürün içeren sergileri incelediklerinde hoş bir şaşkınlık yaşamışlardır” (Ingram’dan alıntılan Memiş, 2015: 156).

Fuarın düzenlendiği 1876 yılının ilk aylarında Sultan Abdülaziz, ülkenin yönetiminden memnun olmayan bir grup tarafından tahttan indirilmiştir. Fakat “Abdülaziz, Osmanlı sultanları arasında sanayileşmenin gerçekleştirilip ekonomik kalkınmanın sağlanması için fuarcılığın faydasına inanan ilk padişah” olarak

yorumlanmıştır. İstanbul’da gerçekleşen ilk uluslararası fuar olan Sergi-i Umûmî-i Osmanî’nin yapılmasına önyak olmuş ayrıca bizzat kendisi 1867 Paris Dünya Fuarı’nın açılışına katılmıştır. “Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğunun Philadelphia Fuarı’na katılması onun kararıyla olmuştur.” Fakat tahttan indirilme hadisesinden ötürü fuarın bitimine ve Osmanlının başarılı bir sergi dönemi geçirdiği haberini almaya ömrü vefa etmemiştir. Sultan Abdülaziz’den sonra 30 Mayıs 1876’da V. Murad tahta çıkmış, çeşitli nedenlerden dolayı o da 31 Ağustos 1876’da tahtan indirilerek, yerine 33 yıl saltanatla kalacak olan Sultan II. Abdülhamid getirilmiştir. “Böylece Philedalphia Dünya Fuarı, açılışından kapanışa kadar geçen 6 aylık süre içinde 3 Osmanlı padişahı gören tek sergi olma özelliği kazanmıştır” (Memiş, 2015:15)

Ana Sergi Binası ve Ülkelerin Sergiledikleri Ürünlerin Toplu Tablsosu(Centennial Exhibition, Official Catalogue)

SUBJECT INDEX, NATIONAL EXHIBITS.														
DEPT. I. MINING AND METALLURGY.			DEPT. II. MANUFACTURES.					DEPT. III. EDUCATION AND SCIENCE.						
NATIONS.	Mineral Products, Metallurgical Pro- ducts.	Mining Equipment, Tools, etc.	Chemical Products, Fertilizers, etc.	Textiles, Clothing, etc.	Food and Drink, Beverages, etc.	Manufactures, Machinery, etc.	Electricity, Lighting, etc.	Education, Science, etc.	Art, Literature, etc.	Religion, Morality, etc.	Physical Science, Mathematics, etc.	DEPT. IV. FINE ARTS.	DEPT. V. MUSEUMS.	DEPT. VI. LIBRARIES.
United States.....	47	55	60	105	106	109	112	113	114	115	116	117	118	119
Great Britain.....	48	56	61	107	110	111	113	116	117	118	119	120	121	122
New Zealand.....	49	57	62	108	111	112	114	117	118	119	120	121	122	123
New South Wales.....	50	58	63	109	112	113	115	118	119	120	121	122	123	124
Victoria.....	51	59	64	110	113	114	116	119	120	121	122	123	124	125
South of Wales.....	52	60	65	111	114	115	117	120	121	122	123	124	125	126
Queensland.....	53	61	66	112	115	116	118	121	122	123	124	125	126	127
Western Australia.....	54	62	67	113	116	117	119	122	123	124	125	126	127	128
British Columbia.....	55	63	68	114	117	118	120	123	124	125	126	127	128	129
Canada.....	56	64	69	115	118	119	121	124	125	126	127	128	129	130
United States.....	57	65	70	116	119	120	122	125	126	127	128	129	130	131
Canada.....	58	66	71	117	120	121	123	126	127	128	129	130	131	132
United States.....	59	67	72	118	121	122	124	127	128	129	130	131	132	133
Canada.....	60	68	73	119	122	123	125	128	129	130	131	132	133	134
United States.....	61	69	74	120	123	124	126	129	130	131	132	133	134	135
Canada.....	62	70	75	121	124	125	127	130	131	132	133	134	135	136
United States.....	63	71	76	122	125	126	128	131	132	133	134	135	136	137
Canada.....	64	72	77	123	126	127	129	132	133	134	135	136	137	138
United States.....	65	73	78	124	127	128	130	133	134	135	136	137	138	139
Canada.....	66	74	79	125	128	129	131	134	135	136	137	138	139	140
United States.....	67	75	80	126	129	130	132	135	136	137	138	139	140	141
Canada.....	68	76	81	127	130	131	133	136	137	138	139	140	141	142
United States.....	69	77	82	128	131	132	134	137	138	139	140	141	142	143
Canada.....	70	78	83	129	132	133	135	138	139	140	141	142	143	144
United States.....	71	79	84	130	133	134	136	139	140	141	142	143	144	145
Canada.....	72	80	85	131	134	135	137	140	141	142	143	144	145	146
United States.....	73	81	86	132	135	136	138	141	142	143	144	145	146	147
Canada.....	74	82	87	133	136	137	139	142	143	144	145	146	147	148
United States.....	75	83	88	134	137	138	140	143	144	145	146	147	148	149
Canada.....	76	84	89	135	138	139	141	144	145	146	147	148	149	150
United States.....	77	85	90	136	139	140	142	145	146	147	148	149	150	151
Canada.....	78	86	91	137	140	141	143	146	147	148	149	150	151	152
United States.....	79	87	92	138	141	142	144	147	148	149	150	151	152	153
Canada.....	80	88	93	139	142	143	145	148	149	150	151	152	153	154
United States.....	81	89	94	140	143	144	146	149	150	151	152	153	154	155
Canada.....	82	90	95	141	144	145	147	150	151	152	153	154	155	156
United States.....	83	91	96	142	145	146	148	151	152	153	154	155	156	157
Canada.....	84	92	97	143	146	147	149	152	153	154	155	156	157	158
United States.....	85	93	98	144	147	148	150	153	154	155	156	157	158	159
Canada.....	86	94	99	145	148	149	151	154	155	156	157	158	159	160
United States.....	87	95	100	146	149	150	152	155	156	157	158	159	160	161
Canada.....	88	96	101	147	150	151	153	156	157	158	159	160	161	162
United States.....	89	97	102	148	151	152	154	157	158	159	160	161	162	163
Canada.....	90	98	103	149	152	153	155	158	159	160	161	162	163	164
United States.....	91	99	104	150	153	154	156	159	160	161	162	163	164	165
Canada.....	92	100	105	151	154	155	157	160	161	162	163	164	165	166
United States.....	93	101	106	152	155	156	158	161	162	163	164	165	166	167
Canada.....	94	102	107	153	156	157	159	162	163	164	165	166	167	168
United States.....	95	103	108	154	157	158	160	163	164	165	166	167	168	169
Canada.....	96	104	109	155	158	159	161	164	165	166	167	168	169	170
United States.....	97	105	110	156	159	160	162	165	166	167	168	169	170	171
Canada.....	98	106	111	157	160	161	163	166	167	168	169	170	171	172
United States.....	99	107	112	158	161	162	164	167	168	169	170	171	172	173
Canada.....	100	108	113	159	162	163	165	168	169	170	171	172	173	174

* British Exhibits, Agricultural Series Part III., p. 125.

† For Spanish Exhibition Exhibits see Part III., p. 125.

3.7. 1893 Chicago Fuarı

1851 Londra Uluslararası Fuarı ve 1855-1867 Paris Evrensel Fuarlarından sonra 1893 Amerika’da 1 Mayıs-31 Eylül tarihleri arasında açılan Chicago Fuarı²⁹ yeni uluslararası fuarlar arasında önemli rol oynamıştır (Yıldız, 2011:133). Hatta o dönemde gözlem amaçlı fuarda bulunan Ubeydullah Efendi’nin hatıratında yer alan bilgilere göre; Chicago Fuarı o zamana kadar dünyada açılmış sergilerin en büyüğü ve masraflısıdır (Alkan, 1989: 178). Osmanlı İmparatorluğunun katılımı Sultan II. Abdülhamit’e gönderilen özel bir davetiye sonucu olmuştur ve bunun üzerine Abdülhamit Amerika’ya bir delege göndermiştir ve o zamanlar tüm dünya tarafından Avrupa’nın ‘hasta adamı’ olarak düşünülen Osmanlının bu konumunu çürütmek için bir komisyon kurdurmuştur (Sevinç ve Fazlıoğlu, 2000: 22). Fuarın Mayıs ayının ilk günü açılıp altı ay devam etmesi öngörülmüştür. O dönem sergiyi izlemek için gönderilen Ubeydullah Efendi’nin hatıralarına göre her ne kadar sergi resmi olarak Mayıs’ın birinde açılmalıydı inşaatı henüz bitmemiştir. İnşaatın iki ay sonra sona ermesiyle birlikte serginin son iki ayı özellikle son iki haftası o kadar ilgi görmüştür ki kendisinin ifadesi ile “züvvârdan hasıl olan (ziyaretçilerden oluşan) izdaham adeta dehşet vericidir” (Alkan, 1989:221).

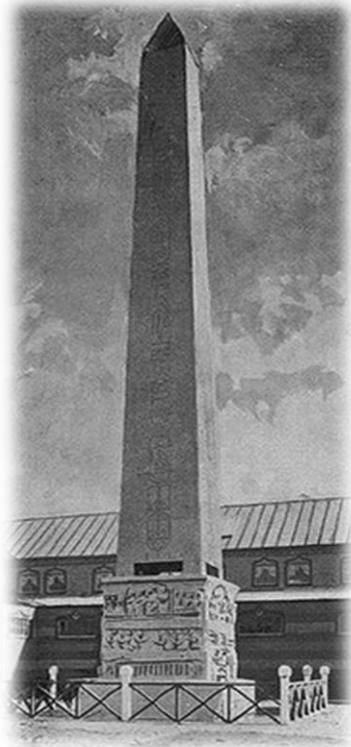
Fuarda bir Türk köyü inşa edilmiştir. “Köy, Konstantinopolis’in İş Sokağı olarak da bilinen, Osmanlı başkentindeki Bizans Hipodromunu hatırlatacak şekilde tasarlanmıştır” (Çelik, 1992:85). Kasabanın ortasında bir Türk restoranı, dükkanlar, Türk tiyatrosu; içinde ise yüksek kubbe ve minareli bir cami yapılmış ve bu Türk kasabasının sembollerinden biri haline gelmiştir. Dikilitaşın yazılarıyla birlikte birebir kopyası koyulmuş, bunlar İstanbul’dan temsillerle Bizans tarihini Osmanlının bir parçası olarak gösteren teşhirler olarak yorumlanmıştır (Çelik, 1992:85-87). “ ‘Türk

²⁹ World’s Columbian Exposition in Chicago olarak da geçer.

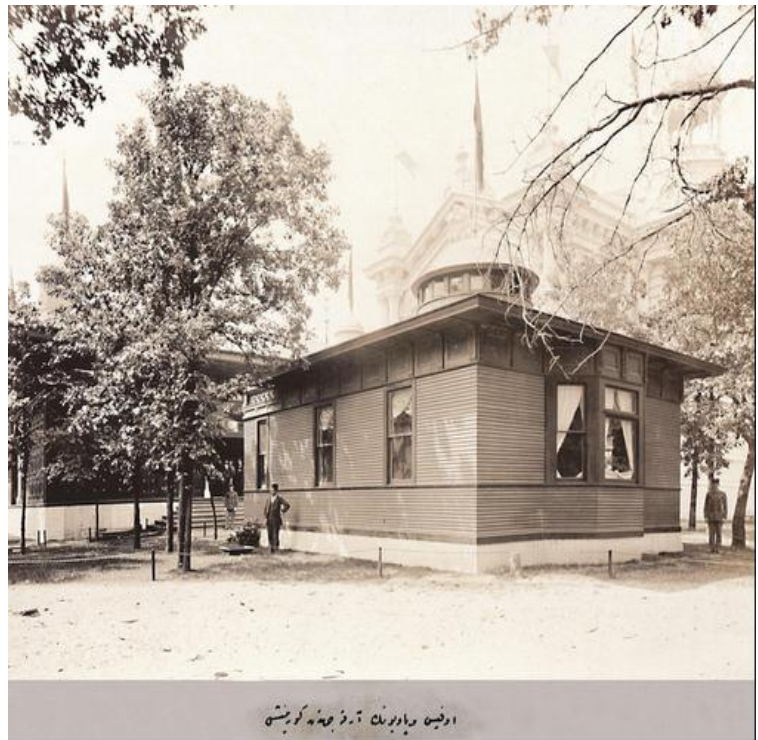
Köyü', Osmanlı İmparatorluğu algısının yenedünyada olumlu şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır" (Kurşun, 2010:186).

Deringil'in "*İktidarın Sembolleri ve İdeoloji-II.Abdülhamid Dönemi(1876-1909)*" (2002:162) kitabında bahsi geçen Osmanlı Tiyatrosu (İşaretlenmiş yerde 'Turkish Theatre' yazmaktadır).

Sultan Ahmet Meyda'ındaki Mısır Dikilitaş Replikası

Altındaki yazının tercümesi: Ofis ve pavyonun arkasından görünüşü

Selim Deringil'e göre bu sergiyle ilgili Osmanlı arşivlerinde bulunan hatırı sayılır malzeme; Osmanlı açısından en ilginç olanı olduğunu düşündürmektedir. Osmanlı fuara katılmaya karar vermesinden itibaren “devletin onuruna gölge düşürecek bir durum kabul edilmek zorunda kalınmasın diye” fuar yönetimi komitesi ile derhal görüşmelere başlanmıştır. Osmanlının itibarını sarsacak her konuda duyarlı olunmuştur. Örneğin, fuarın bir bölümünde oluşturulan tiyatronun, Müslümanların ibadeti için açılan bir caminin yanında oyun sergilememesi konusunda ve Müslüman kadınların iffet ve şerefine zararlı, milli onur ve saygınlığa aykırı şeylerin oynanmaması konusunda da titiz davranılmıştır ve bu konu müdahalelerde bulunulmuştur (Deringil, 2002:162).

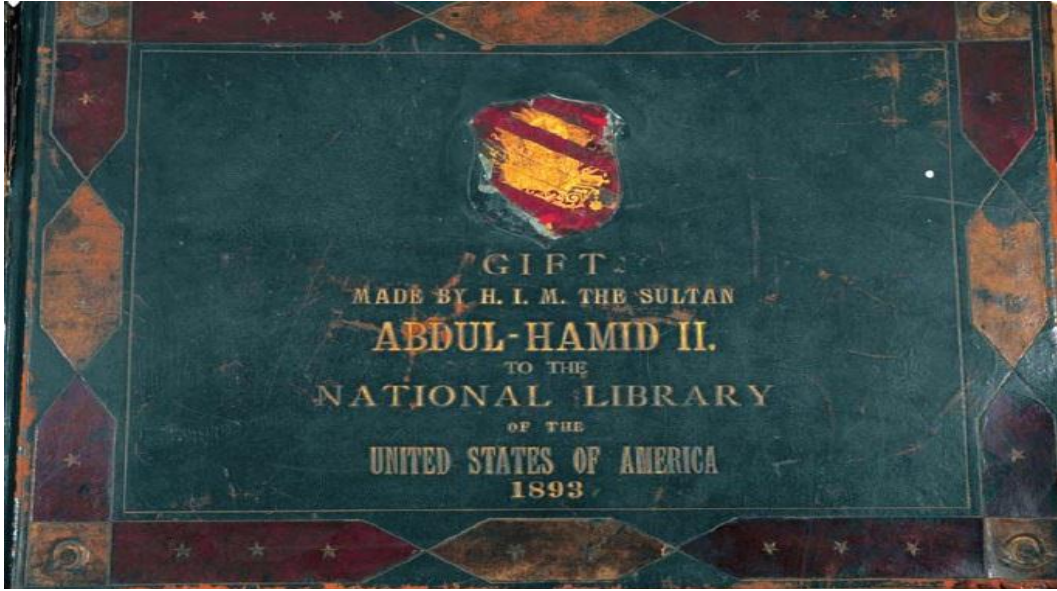
Chicago Fuarı başlıca iki kısımdan oluşmuştur. Bir kısmı resmi sergi (bu da kendi içinde on üç bölümdür), diğer kısmı da gayri resmi tarafıdır. İlk kısımda sergilenenler satılık değil görünümlüktür. Yine Ubeydullah Efendi'nin aktardıklarına göre; Orada görülen şey beğenilirse adres alınır fabrikasına ısmarlanırdı veya beğenilen herhangi birşeye ‘pey verilir’ yani kapora verilir ve sergi sona erdikten sonra alınabilirdi (Alkan, 1989: 187). Fuarın Osmanlı açısından zengilik ve güç kaynaklarını daha iyi bir şekilde dünyaya tanıtmak olanağı yaratacağı gibi, milletler arasındaki ilişki ve alışverişi geliştirmesi açısından faydalı olmuştur (Nazır, 2009:187). “Osmanlı ürünlerine gösterilen yoğun ilgi ve gerçekleştirdiği başarılı tanıtım açısından sonuca ulaşmıştır” (Akçura, 2009:41).

Bu fuar için ‘evrensel işbirliği’ kelimesi söylemsel olarak bir paroladır ve yeni ekonomik ve toplumsal düzenin gerçek ihtiyaçlarına karşılık insan hayatındaki somut gerçeklerin gelişimi için olumlu bir eylem olarak görülmüştür (Yıldız, 2001:131). Osmanlının 1893 Chicago Fuarı'na katılımı modern dünyanın bir üyesi olmak istemesinin somut bir örneğidir. “Abdülhamit dönemi, devletin iyi bir izlenim yaratması önkoşullardan biriydi. Denk olmayan partnerler [İslâm ve Batı] arasındaki bu iletişim,

tartışma ve tanışma sürecinde, Osmanlılar kendilerini, modern uygarlığa katılmak isteyen tek İslâmî Büyük Devlet olarak tanıtmayı amaçlayan yorucu ödevi üstlendi” (Deringil, 2002:171).

İmparatorluk Batıda ve dünyada olup bitenlerden kopuk olmasa da meydana gelen değişim ve dönüşümlere alışık değildi. “Modernleşme adını vereceğimiz bu değişimi görüp izlese de bizzat üretmiyor ve kendini ona seyirci hissediyordu.” İmparatorluk bu fuara hazırlık sürecinde dinsel aidiyete bakmaksızın ortak hazırlanıyor, fuar komisyonunda müslim gayrimüslim üyeler birlikte çalışıyordu. “Fakat ne var ki gidilen Batı şehirlerinde Şarkı temsil eden Müslüman heyet muamelesi görüyor, tek ve tanımlanmış kültüre sıkıştırılıyorlardı” (Zaptçioğlu, 2012:18).

Abdülhamit saltanat döneminde ‘Abdülhamid’ veya ‘Yıldız’ albümleri adıyla bir fotoğraf albümü hazırlatmıştır. Bu albümün içerik ve fotoğrafları Batı halkını hedeflemektedir ve onlara İmparatorluğun modernlik adımlarının tanıtımını yapmaktır. Albümde genelde İstanbul’dan sahneler, cami, hastane, okul, çeşme fotoğrafları bulunmaktadır. Chicago Fuarı içinde 51 albüm ve 1819 fotoğraf yollanmıştır. Fuarda sergilenmek için çoğunluğu İstanbul’dan askeriye, endüstri, hastane ve ünlü anıtların fotoğraflarına yer verilmiştir. Bunlarla kana susamış otokrat cahil Osmanlı erkeklerinin, ve Osmanlı kadınının pasif, erotikleşmiş köle imajının önlenmesi için yoğun bir çaba harcanmıştır (Özçeri, 2014:93, 94).

II. Abdülhamid'in ABD Milli Kütüphanesi'ne hediye ettiği fotoğraf albümünün ön kapağı.
(II. Abdülhamid: *Modernleşme Sürecinde İstanbul*. Editör: Coşkun Yılmaz. İstanbul: İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, 2010:186.)

III. Ahmet Çeşmesi'nin Viyana Sergisi'ndekinden mimari dizayn olarak farkı bulunmaktadır (Çelik 1992:108). (Mimari ayrıntıları Çelik'in çalışmasından incelenebilir.)

Türk Evi örneği

3.8. 1894 Dersaadet-i Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi

1894 yılında İstanbul'da yapılması planlanan sergi, büyük bir deprem yüzünden iptal olmuştur. Depremden sonraki gerekli ve büyük harcamalar devletin zaten sınırlı olan ekonomik kaynaklarını da tüketmiştir. Bu yüzden Osmanlının İstanbul'da düzenleyeceği ikinci uluslararası sergi yapılamamıştır (Çelik, 1992:139).

1894 Dersaadet-i Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi (İstanbul Tarım ve Sanayi Fuarı) sosyal amaç ve ekonomik faydaları bakımından umut vadeden bir sergi olarak nitelendirilmiştir. İhtişamda iddialı mimarisi ile batı kentlerindeki fuarlar gibi planlansa da pavyonlar hiç inşaa edilememiş ve çizimler, modeller kaybolmuştur (Çelik, 1992:144).

3.9. 1900 Paris Fuarı/ Sergisi

1867 Paris Fuarı'ndan sonra yine Paris'te gerçekleşen 1878'deki Dünya Fuarı, Fransa-Prusya Savaşı'ndaki yenilgisine ve Paris Komünü'nün olumsuz ekonomik durumuna karşın Fransa'nın halen Avrupa'da önemli bir güç olduğunu gösterme amacıyla gerçekleşmiştir. Pekçok açıdan 1867 Paris Dünya Fuarı'nın tekrarı niteliğindeki bu fuara Osmanlı İmparatorluğu, doğrudan katılmamışsa da, fuarı takip etmiş; sergilerin tüm ayrıntılarını içeren fotoğraflar Sultan II. Abdülhamit tarafından arşivlenmiştir.

1889 yılında ise, Fransız İhtilali'nin 100. yıl dönümünde Paris'de bir Evrensel Fuar gerçekleştirilmiştir. Fakat Osmanlının siyasi boykot nedeniyle katılmadığı bu fuara Fransa'nın sömürgesi ülkeler ile Amerika kıtasındaki devletler katılmıştır bunların dışında fuar çok uluslu devletler tarafından da ilgi görmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu katılmayı tercih etmese de Osmanlı Tütün Rejisi'nin inşaa ettirdiği bir baraka sergideki yerini almıştır (Işıklı, Durak ve Arca, 2008:77).

İmparatorluğun bu fuara katılmaması oradaki gelişmeleri takibine engel olmamıştır ve dönemin en önemli yazarlarından olan ve diğer aydınlardan farklı olarak II. Abdülhamit'in icraatlarını destekleyen, onun Osmanlı toplumunu modernleştirme sürecini takip eden Ahmet Mithat Efendi “1889’da Stockholm’de düzenlenen Şarkiyat Kongresi nedeniyle Avrupa’ya gitmiş oradan da fuarı gezmek amacıyla Paris’e geçmiş ve ayrıntılı bir şekilde anılarına not etmiştir” (Işıklı, Durak ve Arca, 2008:77).

Katılmadığı halde Osmanlı İmparatorluğunun dışında kaldığı olayları bile bu kadar takip etmesi, görülen yeniliklerin Osmanlı toplumuna uyarlama arzusu, merakı ve ilişkilerinin, iletişiminin kesilmemesi için çabasının bir örneğidir.

Osmanlı Tütün Rejisi'nin Sultan Ahmed Çeşmesi biçiminde inşaa ettirdiği yapı (Çelik, 1992:107).

1900 Paris Evrensel Sergisi'nde ise ana tema ‘19.yüzyıldaki deneyimleri özetlemek ve geçen yüzyılın felsefesini araştırmak’ olmuştur. Daha önceki fuarlardaki endüstriyel ve teknolojik temeller yerini tarihsel ve kültürel göndermelere bırakmıştır (Akyol Altun, 2003:59,60).

Osmanlı ise bu fuara daha önceki fuar pavyonlarından farklı olarak, geleneksel mimari anıtların kopyalarındansa yeni bir İslami stil yaratmaya çalışarak katılmıştır (Çelik, 1992:110).

Osmanlı pavyonunun ilk katında endüstri ürünleri sergisi, ikinci katında İstanbul'daki Aya İrini Kilisesi'ndeki müzeden esinlenilmiş bir askeri müze ve Türk yaşantısının yansıtan operaların gösterildiği bir tiyatro kurulmuştur (Çelik, 1992:110).

‘Ayrıca güzel sanatlar pavyonunda da Osmanlı resim sanatının örnekleri bulunmaktadır. Tiyatroda Türk günlük yaşantısı, kıyafetleriyle, İtalyan ezgileri eşliğinde Ermeni tiyatrocular tarafından sunulmuştur’ (Akyol Altun, 2003:167).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde gelişen teknoloji, kitle iletişim araçları ve küreselleşme insanlar arasındaki farkları, sınırları giderek kaldırsa bile çeşitli değer, inanç ve kültürler kişilerin farklılıklarını ortaya koymaktadır. Bu sebeple bir ülkede uygulamaya konulan halkla ilişkiler stratejileri başka bir ülkede uygulamaya konulmaya çalışıldığı zaman başarısız olması muhtemeldir. “Kültürel farklılıklar nedeniyle geniş ve bir çok uluslu şirketin halkla ilişkiler stratejisini ve politikasını ana merkezinde planlayabileceği, fakat programların yerel şartlara ve ihtiyaçlara göre uyarlaması gerekebileceği kabul edilmiştir.” İletişim, artan ticaret ağı ve uluslararası diyalog ve bu yönde yapılan uluslararası anlaşma ve organizasyonların artması uluslararası halkla ilişkilerin gelişimine büyük etki etmiştir (Okay & Okay, 2012:268-272).

Peki teknoloji gelişmeden önce bu nasıldı? Tabakalı güç ilişkisi içinde kendilerine yer bulmak için ulusların diğer ülkeler üzerinde kendi hegemonyalarını inşa edebilecekleri iki alan vardı. Bunlardan biri teknolojik üstünlüklerini diğeri ise kültürel üstünlüklerini sergilemektir. Bu açıdan fuarlar başkalarının gözünde tanınmak ve diğer ulusların gözünde bir imaj yaratmak için önemli araçlardı (Özçeri, 2014:24).

Osmanlı İmparatorluğunun Kanuni sonrası gerileme dönemine girdiği tasvir edilirken bu gerilemede daha çok askeri alanda yaşanan başarısızlıklar baz alınmıştır. Şu bir gerçektir ki bu dönemden sonra da hiçbir zaman eski askeri güce ulaşamamıştır. Goffman’a göre, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar ki dönem; “Osmanlı tarihi, ödün verme, geri çekilme ve yeniden mevzilenme ile şekillenmiştir” (Goffman, 2008:228). 17. yüzyılda İmparatorluğun ekonomik olarak geliştiğini, siyasi alanda istikrarlı bir şekilde yenileştiğini ve bürokratikleştiğini; hatta askeri alanda da dikkat çekici başarılar yaşadığını öne süren Goffman’ı, Suraiya Faraoghi’yi destekler örnekler vermektedir. Örneğin, İstanbul’u saldırılara açık hale getiren önemli konumdaki Girit Adası’nın alınması ve akabinde Lehistan ve Litvanya’ya yapılan seferberlik ve toprak kazancı

Osmanlı İmparatorluğunun topraklarını en geniş boyutlara ulaştırmıştır. Dönemin sadrazamları Köprülüler ailesi hükümdarlar üzerindeki etkisiyle yirmi yıl boyunca İmparatorluğun istikrarının korunmasında ve hem dış politikada hem de askeri alanda başarılar elde edilmesinde başarılar sağlamıştır. 17. yüzyılda sultanların rolünün giderek azalması Goffman'ın bahsettiği bürokratikleşme sürecinin başlangıcı olmuş ve sadrazamların yanında, Avrupa ile artan diplomatik ilişkilerin önemine istinaden elçilerin yabancı saraylarla ilgili bilgilerine bağlı olarak yükselebilecek avantajı kazanmaları ve çeşitli kamu görevlilerinin güç ve görünürlük kazanmasının yolu açılmıştır (Farooqi, 2010:69-71).

18. yüzyıla gelene kadar ihracatı ithalatından fazla olan Osmanlı İmparatorluğu, hem Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi hem de Avrupa devletlerinin birbirleri ile girdikleri ekonomik yarıştan özellikle kötü etkilenmeye başlamış ve bunun pazarda yıkıcı etkilerini görmüştür. Siyasi olarak da gerileme dönemine giren devlet bu durumun üstesinden Avrupa ile ticaret anlaşmaları ve fuarlara katılım ile gelmeye çalışmıştır. Fuarlarda Avrupa ve Amerika'nın öncelikli amacı boy göstermek, rekabeti kızıştırmak ve ekonomilerini kaldırmak iken Osmanlı'nın önceliği siyasi imajını düzelterek, ekonomisine can vermeye çalışmak olmuştur.

19. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Prusya siyasi, ekonomik ve sosyal kurum ve konularını geliştirerek modern ulus devleti yolculuğuna başlarken özellikle "Osmanlılar, Avrupalı ulus-devletlerin yükselişini şekillendiren ve onlarda ortak bir kamusal ruh ve yurttaşlık duyguları uyandıran modernleşme, demokratikleşme, anayasal özyönetim, merkezileşme ve sanayileşme süreçlerinde birçok engelle karşı karşıya kalmıştır" (Goffman, 2008: 276). Devlete ve hanedanlığa bağlılığı teşvik eden Osmanlı seçkinleri özellikle Fransız İhtilali sonrası bunun Balkanlar'da beklenen yanıtı vermediğini anlamışlar ve Abdülhamit İmparatorluğu İslami dayanışma fikrine dayanarak korumaya çalışsa da muhalifler Türk milliyetçiliği temasına vurgu yaparak karşı duruşa

geçmişlerdir. Türk milliyetçiliğine vurgu, daha çok Balkanlardaki bölünme ve milliyetçilik hareketlerinin doğrudan İmparatorluğun toprak bütünlüğüne karşı tehdit oluşturmalarına bir cevap olarak çıkmıştır (Faroqhi, 2005: 105). Özellikle Abdülhamit'in saltanat dönemi selefleri döneminde parça parça yaşanmış yapısal gelişimlerin bir sentezi olmuş ve ekonomik, sosyal, ideolojik açıdan büyüme, farklılaşma ve değişim dönemi olarak ortaya çıkmıştır (Karpas, 2006:51, 52).

Diğer taraftan, 19. yüzyılda Tanzimat ile gelen ihtiyaçlardaki kimi zaman doğal kimi zaman zorunlu değişiklikler öncelikle kıyafet olmak üzere Avrupa tarzı tüketim alışkanlıklarının edinilmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı tezgahları gelişen fazla talebe karşılık veremediğinden iç pazarda Avrupa ürünleri ve sanayisi karşısında erime başlamıştır. Osmanlı sanayisi hakkında dönemin sadrazamı Hayrettin Paşa'nın çizdiği tablo durumu daha iyi anlatmaktadır.

“Bugünkü durumumuzda ancak hammadde ürünlerine sahip bulunuyoruz. Özellikle bizde pamuk yetiştiricileri, ipek üreticileri, hayvan besleyicileri bütün yıl güç işlerle meşgul olduktan sonra ürünlerini düşük fiyata Avrupalılara satarlar ve kısa süre sonra ürünlerini onların fabrikaları tarafından işlenmiş haliyle on katı fiyatına satın alırlar. En basit ihtiyaçlar için bile yabancılara başvurmak gerekir. Bu memleketimizin ilim, sanat, sanayi bakımından geriliğini göstermektedir” (Gültekin, 1982:4)

Zamanla ticarete Osmanlı ve Avrupa'nın kaynaşmaya başlaması, çeşitli ticaret anlaşmalarının yapılması olumlu bir yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Karşılıklı denetim baskısı hafifleyince hem Osmanlı pazarı çeşitlilik kazanmış hem de çiftçiler ürünlerini çeşitlendirip, farklı pazarlara sunma olanağı yakalamışlardır. Bu süreç fuarların da temelini atan bir unsur olmuştur. Halk ve yönetim bu fikri önceden benimsedikleri için fuarlara katılımında Osmanlı başı çekmiş ve bütün imkanlarını ortaya koyarak fuarlara katılım sağlamıştır.

Sanayinin de gelişmesiyle pazarlama ihtiyacının getirileri olarak Avrupa'da 19.yy. boyunca açılan sanayi sergileri milyonlarca insan tarafından ziyaret edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda çeşitli ürünlerin pazarlandığı ve eğlence niteliği de olan

geleneksel panayırılar eskiden beri kurulmaktaysa da 1851'e kadar uluslararası fuarlar hakkında genel bir fikri olmamıştır. İmparatorluk 1851'de Londra'daki Dünya Fuarı'ndan bu yana, bu fuarların hemen hepsine katılım sağlamaya çalışmıştır (Nazır 2009:181). İmparatorluğun savaşı, "kendisini sürekli tarihin karanlıklarına itmeye çalışan bir dünyada varoluşunu ifade etme çabası" olmuştur (Deringil, 2014:182).

İmparatorluğun topraklarının Ortadoğu'dan Doğu Avrupa'ya kadar geniş bir alana yayılması, çok uluslu yapıyı da beraberinde getirmiştir. Bu yüzdendir ki, padişahlar bir süreden sonra özellikle 1789 Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan eşitlik ve özgürlük kavramlarının İmparatorluğa da sıçradığını görmüş ve onları bir arada tutmanın yollarını Avrupa'da da kendi imajlarını sağlamlaştırmakta bulmuşlardır. Bunun yanında 1800'lerden itibaren Avrupa'da hızla artan sanayileşme, Afrika ve Uzakdoğu'nun hızla sömürgeleştirilmesi; geri kalan, toprak kaybeden olarak görülen bir Osmanlı İmparatorluğu fikri devlet erkanı tarafından yürütölmek istenmiştir. 19. yüzyıl sonunda Doğu'nun Batı'dan daha zayıf olduğu düşüncesinin dayatılması, Osmanlıların imaja verdikleri önemin bir tepki olarak ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olmuştur (Deringil, 2014:167). "Çevrelerindeki dünya gitgide küçöldükçe, Osmanlılar, hayatta kalmanın hayatî bir yönünün, dışarıda olumlu bir imaj yaratmak olduğunu anlamışlardır." Böylece içeride padişahın çeşitli iktidar sembolleri (halifelik, diğler islami motifler, törenler gibi) ile sağladığı ve sürdürdüğü halkla ilişkisi; dışarı da fuarlar aracılığıyla sağlanmaya çalışılmıştır. "Dünya Fuarları, emperyalizmin en hızlı döneminde gösteriş için, en muhteşem arenalardan birini sunmuş" (Deringil, 2002:141-161) ve özellikle Abdülhamit döneminde 'uygar bir görünüm' sergilemek kaygısıyla fuarlara daha bir önem gösterilmiştir.

"Abdülhamit dönemi Osmanlı İmparatorluğunda görölen, demokrasiden arındırılabileneğine inanılan bir çağdaşlık arayışıdır. Bu durumda 'Kızıl Sultan' veya 'Korkunç Türk' imajlarına karşı çabalayan II. Abdülhamit, dünyadaki resmi simgeler ve

efsanelere dayanan yeni monarşi ideolojilerine ayak uydurmak istemiştir” (Deringil, 2007:91).

“Ancak, geçmişten gelen ve Batı’da inşa edilmiş ‘imaj’ maalesef ki kolay değişmiyor; zira, bir kurama göre, imaj ve önyargılar siyasal, kültürel ve ekonomik çalışmalarla beslenir, büyür ve gelişirler. Fakat biliyoruz ki, imaj bizatihi zaten gerçeğin ta kendisi değildir. İmaj, ‘öteki’nin algılayabildiği dinamikler çerçevesinde kurgulanmaktadır” (Baydur, 2005:171, 172).

19. yüzyılın uluslararası fuarları 19. yüzyılın temel kurumları arasında olmuştur ve o yüzyılın ekonomik, sosyal, politik ve kültürel çehresini önemli ölçüde etkilemiştir. Fuarlar dönemin hemen hemen bütün devletlerini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bu tezin asıl amacı, fuarlara katılım sağlayan devletlerden biri olan Osmanlı İmparatorluğunun temsilini analiz etmek ve fuarların İmparatorluğun imaj yaratma çabasının önemli bir aracı olduğunu göstermektir. Fuarlar İmparatorluğun ve ürünlerinin tanıtımını yapmak, uluslararası insanlarla iletişim kurarak onların ilgilerini arttırmak ve sosyal iletişimlerini geliştirerek yeni pazarlar oluşturmak açısından Osmanlıya büyük imkanlar yaratmıştır. İmparatorluk uluslararası fuarlara Londra ile başlayarak katılmış ve “bütün bu geç kalmışlığıyla belki de tam da bu yüzden içten ve saf bir tavırla yaklaşmıştır” (Zaptçioğlu, 2012:16). İmparatorluk bu fuarlarda eski ile yeni teknolojinin farkını anlayacak ve ticaretin çoğalması ile milletler arası ilişkilerin artmasını ve önyargıların kırılacağını umacaktır.

Sonuç olarak, İmparatorluğun, fuarların yalnızca ticari merkezler değil aynı zamanda kendi kendini temsil etme platformları olduğunu görmeyi başarabileceği sonucuna varmak mümkündür. Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi yeni Türkiye’nin doğuşunda da fuarlar kendini tanıtmanın önemli bir yolu olmuştur. Her iki dönemde bu yolla, kendilerini Batı’ya tanıtmayı başarmışlardır. Osmanlı benliğini yitirmeden Batılı olma uğraşını kanıtlamayı ve bende varım demeyi kolaylaştıran sembolleri; Türkiye ise yeni zihniyete sahip olduğunu ilan etmek ve bir ulusun imajını inşa etmeyi

kolaylaştırdığını düşündüğü enstürümanları fuarlar aracılığıyla dünyayla paylaşmıştır. 19. yüzyıl fuarlarını, günümüz halkla ilişkiler ve tanıtım çalışmalarının öncüsü olarak yorumlamak çok da yanlış olmaz. “Bu uluslararası etkinlikler, belirli mesajları ve istenen görüntüleri aktaran sembolik iletişim kaynakları olarak düşünülebilir. Bu olaylar ülkeyi tanıtmaya hizmet ederken aynı zamanda kültürler arasında doğrudan temas sağlamıştır” (Özdemir & Aktaş, 2018:79).

Osmanlı İmparatorluğunun fuarlara katılımındaki amaç; o zamanki toprak ve prestij kayıpları düşünüldüğünde bütün ekonomik zorluklara rağmen Deringil’in de dediği gibi “kendisini sürekli tarihin karanlıklarına itmeye çalışan bir dünyada varoluş hakkının simgesel bir ifadesinden başka birşey değildir” (Deringil, 2002:171). Sergilenecek eşyaların uzak masafelerdeki ülkelere giderken çıkan bütün problemlere karşın yüksek meblağda paralar dökülmesi ve padişahların kimi zaman olmazsa olmazlarını bu uğurda yıkması bunun en somut göstergeleridir.³⁰

Evrensel fuarlarda uluslararası kitleler üzerinde bir imaj yaratılmaya çalışılırken kültürel temsiller bazen gerçek bazen de istekleri yansıtmıştır ama onların etkisi karşılındakinin gözünde nadiren düzeltici olmuştur. Genelde Avrupa’nın Doğu’ya karşı kalıplaşmış yargıları ve Avrupalı güçlerin kabataslak çizdikleri kesin bir dünya düzeni kavramı baskın olmuştur (Çelik 1992:49). Bu yüzden her ne kadar fuarlar milletlere ürettiklerini az çok serbest piyasada tanıtma, tanıma ve değişim olanağı sunsa ve milletler arası ilişkilere olanak tanısa da kalıplaşmış bazı yargılar hiçbir zaman aşılamamıştır. Doğu’nun Batı’ya olmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğunun bile,

³⁰ Örneğin; II. Abdülhamit döneminde İmparatorluk sınırları dışına Arap atı çıkarmak yasaklanmıştır. 1906 yılında İstanbul ve Halep’e bir seyahat gerçekleştirmiş olan Amerikalı at yetiştiricilerinden Davenport (1909:9) seyahatnâmesinde; II. Abdülhamit’in ülkeden Arap atı ihracatını yasakladığı bilgisini verirken Sultan’ın İstanbul’u ziyaret eden ABD başkanlarından General Grant’ın Arap atı satın alma talebini geri çevirdiği örneğini vermektedir (Gürler, 2011:10).

Deringil'in de belirttiği gibi asıl mesele “en başından itibaren, eşitlik için mücadele etmesine karşın, Batı'nın Şark kavramını nasıl içselleştirmiş olduğudur”; İmparatorluk kimi fuarlarda tebaasındaki doğu kültürü öğelerini kendi sahip olduğu fakat “doğu” kavrayışı altında sunmasıyla göze çarpmıştır (Deringil, 2002:164).³¹

16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı hakkında belirsiz, çeşitli ve düzensiz bir yapıya sahip olduğu konusunda bir fikre sahip olan Avrupa, 18. ve 19. yüzyıllarda istikrarlı, kararlı ve uyumlu olarak fikirlerini değiştirmiştir (Özçelik, 2014:74). Bunda Osmanlı İmparatorluğunun zamanla geliştirmiş olduğu uluslararası diyalog ve fuarlarda milletlerin gösterdiği ilginin payı büyüktür.

Osmanlı İmparatorluğu açısından bu fuarların modernleşme süreci içerisinde ve uluslararası arenada ilişkilerini arttırmak, düzeltmek ve düzenlemek açısından yararı yadsınmamalıdır fakat neyi, ne kadar kendi istediği yöne çekebildiği veya nelerden kazanç sağladığı, kimin gözünde ne kadar modernleştiği veya ‘Batılı’ olarak kabul gördüğü tartışma konusudur. Dilek Zapçioğlu 1867 Paris Fuarı’nda Avrupalıların fuarda şark devletlerinden beklediklerinin aslında Batılı gibi görünmekten çok ‘Şark’ın temsili olduğunu yorumlamaktadır. “İnatçı ve siyasi bir tavidir bu: Paris Fuarı’ndan neredeyse yüz elli yıl sonra otantiklik arayışı hala bitmemiştir çünkü bu arayış Avrupa için aynı zamanda ‘kendini tanımlama’nın, özellikle üstün tanımlamanın önemli bir aracıdır” der (Zapçioğlu, 2012:26). İşte dışarıda yaratılmak istenen temsil, imaj, görüntü nasıl ifade edilirse edilsin, beklenen veya beklentisiz algılanan yansımaları dışarıda kimi zaman olumlu kimi zamanda olumsuz yorumlanmıştır. Giyim kuşam ile Batılılaştığı fakat ‘özün aynı ve geri kaldığı’ yani aslında ‘Batılıymış’ gibi davranıldığıdır. Aslında Avrupalıyı çoğu zaman hayal kırıklığına uğratan Osmanlının bazı durumlarda hiç

³¹ 1893 Chicago Fuarı’nda Arap atları üzerinde Arap binicilerin *Arap usulü* adı altında teşhir edilmesi ve İstanbul’un memnuniyetinin sağlanmaya çabalanması (Deringil, 2002:164).

Şarklı'ya benzememesidir. Fakat aksine, İmparatorlukta hayal kırıklığı yaratan, özellikle padişahın bizzat katılım sağladığı fuarlar yabancı basın tarafından yoğun ilgi gördüğünde yapılan Şarklı eleştirileridir.

Sultanların Osmanlıyı temsil ettikleri yerlerde kendilerine gelen yorumlar aslında İmparatorluğa gelen yorumlardır. Osmanlı Sultanlarının, çoğu Avrupalı ve Amerikalının gözünde Şark masallarından çıkmış, cariyelerle çevrili, parfüm kokularından sarhoş, değerli taşlar ve altınlarla süslenmiş göz kamaştırıcı kıyafetler içinde ve efsanevi saraylarda yaşayan hükümdarlar şeklindeki görünümü İmparatorluk tarafından olumsuz eleştiriler olarak kabul etmiş ve Padişahlar bunları değiştirmeye çabalamıştır. Fuarlardaki İmparatorluk temsilcileri ve fuara iştirak eden tek hükümdar olan Abdülaziz Avrupalı giyiniş, kusursuz Fransızca ve entelektüel bilgi birikimi bu imajı kırmaya çalışmıştır.

Osmanlının imaj yönetimi ve kendini temsil etme platformuna dönüşen fuarlarda, Batı her ne kadar Osmanlının ne Şarklı gibi ne de Batılı gibi görüldüğü arada kalmışlığını vurgulayan eleştiriler yapsa da Batılaşmaya çalışma çabasını takdirle karşılayanlar da vardı. 1867 Paris Fuarı'nda Fransız hazırlık komitesince hazırlanan katalogda İmparatorlu ve Padişah şöyle anılıyordu:

“Aydınlanmıştır. (...)Seleflerinin eski, dar kafalı önyargıları hızla ortadan kayboluyor. (...) Bir milletin ilerlemesine ve refahına en çok hizmet eden şey, ilişki kurmak istediği ülkelerin ticari politikaları hakkında bilgi sahibi olmaktır. Türkiye bu hedefe emin adımlarla ilerleyen ülkelerden biri (...) çünkü Avrupa'ya genç erkekler gönderiyor” (Francesca Vanke'den aktaran Zaptçioğlu, 2012: 33).

İmparatorluk çoğu zaman fuarlarda belki Avrupa'nın 'hasta adamı' olarak görülmemiş ama asıl amacının Müslümanların ve Şark'ın lideri olduğunu kanıtlamak gibi görülmesini de engelleyememiştir.

KAYNAKÇA

- Akçura, G., 2009, **Türkiye Sergicilik Ve Fuarçılık Tarihi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Akpınar, M., 2013, “Bir Tanzimat Bürokratinin Portresi: Krikor Ağaton Efendi (1823-1868)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 28, S.2, s. 329-354.
- Akşin, S., (2017), **Kısa Türkiye Tarihi**, 22. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş Ymanoğlu, M., Gençtürk Hızal, G.S. ve Özdemir, P., 2013, **Türkiye’de Halkla İlişkiler Tarihi: Kurumsallaşma Yılları 1960-1980**, Ankara: De Ki Yayıncılık.
- Akyol Altun, T. D. (2003). Dünya Fuarlarının/Expoların Mimari Değerlendirilmesi: Türk Pavyonları. (Master tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü/Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Alkan, A. T., 1989, **Sıradışı bir Jön Türk, Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hatıraları**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alkan, N., (2011), “Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid- Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi”, Erciyes Üniversitesi Yayınları içinde s. 93-115.
- Arca, H., Durak, B. ve Işıklı, A., 2008, **Osmanlı ve Avrupalı Yazarların Gözüyle 19.Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul: İstanbul Fuar Merkezi Yayınları.
- Asna, M. A., 1979, **Halkla İlişkiler**, İstanbul: Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.
- Asna, A., (1990), “Kuramda ve Uygulamada Halkla İlişkiler”, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimleri Enstitüsü/Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Bölümü, İstanbul.
- Auerbach, J.A. ve Hoffenberg, P.H., 2008, **Britain, The Empire, and The World at The Great Exhibition of 1851**, England: Ashgate Publishing.

- Balta Peltekoğlu, F., 1993, **Halkla İlişkilere Giriş**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Balta Peltekoğlu F., 2001, **Halkla İlişkiler Nedir**, İstanbul: Beta Baskı.
- Balta Peltekoğlu F., 2007, **Tüm Yönleriyle Halkla İlişkiler** içinde “İmajın Çekiciliği mi, Sokrates’in İtibarı mı?”, Ed. Metin Işık, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınevi.
- Balta Peltekoğlu, F., 2016, **Halkla İlişkiler Nedir?**, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Barkey, K., 2008, **Farklılıklar İmparatorluğu Karşılaştırmalı Tarih Perspektifinden Osmanlılar**, Çeviri: Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Kitap.
- Baydur, M., (2005), “Dünyada Türk İmgesi”, Ö. Kumrular (ed.), içinde, s.169-172, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bernays, E., 1980, **Public Relations**, Norman: Oklahoma Üniversitesi Yayınları.
- Bıçakçı, A. B., ve Hürmeriç, P., (2013), “Milestones in Turkish Public Relations History”, **Public Relations Review**, C.39, S.2, ss.91-100.
- Centennial Exhibition, Official Catalogue, (Philadelphia: J.R Nagle and Co., 1876), erişim tarihi: Şubat 2019, <http://pds.lib.harvard.edu/pds/view/4361169>.
- Charles B. Wood III, 2010, *Fairs & Expositions*, Catalogue. 144, No. 6. <http://www.cbwoodbooks.com/>.<http://www.historyofinformation.com/detail.php?id=3241>.
- Cutlip, S.M., 1995. **Public Relations History: From the 17th to the 20th Century**, Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Çelik, Z., 1992, **Displaying Orient Architecture Of Islam At Nineteenth-Century World's Fairs**, England: University of California Press.
- Demir, K., 2018, “Sergi-i Umumi-i Osmani'nin (1863) Açılışı ve Sergi'nin Duyurulmasında Gazetelerin Rolü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.28, S.1, s.155-169.

- Deringil, S., 2002, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji- Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deringil, S., 2007, **Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deringil, S., 2014, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji- Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Dikme, H., 2012, "Osmanlı'da Halkla İlişkiler: Sultan Abdülaziz Dönemi Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi**, C.5, S.21, s.294-305.
- Encyclopedia Britannica, 11th ed.
- Encyclopedia Britannica, A New Survey of Universal Knowledge, 1966 ed.
- Epstein, S.R., 1994, "Regional Fairs, Institutional Innovation, And Economic Growth In Late Medieval Europe", **Economic History Review**, C.49, S.3, s.459-482.
- Ergüney, D.,Y., (2015), "Ondokuzun Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları ve Osmanlı Devleti'nin Mimari Temsili", (Basılmış Doktora Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü/Mimarlık Anabilim Dalı/ Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı, İstanbul.
- Ersoy, Ahmet A. (2000), "On the Sources of the Otoman Renaissance: Architectural Revival and its Discourse During the Abdülaziz Era (1861-76)", (Basılmış Doktora Tezi), Harvard University, Cambridge, Massachusetts
- Faroghi, S., 2006, **Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı**, Çeviri: Emine Sonnur Özcan, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Faroghi, S., 2010, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çeviri: Ercan Ertürk, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Findling, J., Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/worldsfair>, erişim tarihi: Nisan 2019.

- Germaner, S., Kasım 1991, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Uluslararası Sergilere Katılımı ve Kültürel Sonuçları”, **Tarih ve Toplum**, S.95, ss.33-39.
- Goffman, D., 2008, **Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700**, Çeviri: Ülkün Tansel, İstanbul: Kitap YAYINEVİ.
- Göğüş, C., (2014), “19. Yüzyıl Avusturya Gazeteleri Işığında Osmanlı İmparatorluğunun 1973 Viyana Dünya Sergisine Katılımı”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü/ Mimarlık Anabilim Dalı/Mimarlık Tarihi Bölümü, İstanbul.
- Gök, N., 2000, “Osmanlı Diplomáticasında Fermân ve Berât Arasında Benzerlik ve Farklar”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.11, s. 211-226, erişim tarihi: 29 Ocak 2019, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14572.pdf>.
- Greenhalgh, P., 1988, **Expositions Universelles, Great Exhibitions and World's Fairs, 1851-1939**, Manchester: Manchester University Press.
- Gülen, S., (2011), “Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid- II. Abdülhamid ve Fotoğraf”, Erciyes Üniversitesi Yayınları içinde s. 377-393.
- Gültekin, M. E. (1982), “Sergi-i Umumi Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- Gültekin, B. “Türkiye’nin Uluslararası İmajında Yükselen Değerler ve Eğilimler”, **Selçuk İletişim**, C. 4, S.1, s.126-140.
- Gürler, A. Ş., 2011, “1893 Şikago Dünya Fuarı’nda Osmanlı Hipodromu ve Şirket-i Hamidiye”, **folklor/ edebiyat**, C.17, S.65, s.7-18.
- Greenhalgh, P., 1988, *Ephemeral Vistas: The Expositions Universelles, Great Exhibitions and World’s Fairs, 1851-1939*. Manchester: Manchester University Press.

- İşıklı, A., Balkan B., 2008, **Fotoğraflarla Türk Fuarçılık Tarihi**, İstanbul: İstanbul Fuar Merkezi Yayınları.
- İşıklı, A., 2012, **Türkiye Fuar Albümü**, İstanbul.
- İnalcık, H., 2003, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, İstanbul: YKY.
- İnalcık, H., 2009, Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1, 27. Baskı, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- İşler, E.İ.K. (2007). “Demokrat Parti’nin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1946–1960)”, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler Bilim Dalı.
- Karaer, N., 2007, **Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz’in Avrupa Seyahati**, 2.Baskı, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Karal, E.Z., 2007, **Osmanlı Tarihi ve Islahat Devri 1856-1861**”, VI.Cilt, 7. Baskı, Ankara: TTK.
- Karpat H. K., 2006, **Osmanlı’da Değişim Modernleşme ve Uluslaşma**, Çeviri: Dilek Özdemir, İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.
- Karpat H. K., 2016, **Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012**, 6. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazan, E., 2007, **Eski Türkler ve Osmanlı’da Halkla İlişkiler**, 1.Baskı, Kağıthane, İstanbul:Yakamoz Yayınları.
- Kazancı, M., 2005, “Türklerde Devletle İlişkiler Üzerine Bazı Notlar”, **İletişim Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.1,s.10-40, erişim tarihi: 25 Ocak 2019, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/5073/>,.
- Kazancı, M., 2006, “Osmanlı’da Halkla İlişkiler”, **Selçuk İletişim**, 4:3, 6-20, <http://josc.selcuk.edu.tr/article/view/1075000230>, erişim tarihi: 25 Ocak 2019.
- Kazancı, M., 2013, **Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler**, 10. Baskı, Ankara: Turhan Kitapevi.

- Keleş, E. (2009), “Osmanlı, İngiltere Ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı”, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kenndy, P., 2010, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar**, Çeviri: Birtane Karanakçı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kırmızı, A. (2010). “II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul = Istanbul: During The Modernization Processe”, C. Yılmaz (ed) içinde s. 20-37, İstanbul.
- Kunczik, M., 1997, Images of Nations and International Public Relations
- Kurşun, Z., 1999, “II. Abdülhamid Döneminde Batı Basınında İmaj Düzeltme Çabaları: Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti’nin Kurulması ve Faaliyetleri”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S.1,s.105-118.
- Kurşun, Z., (2010), II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul = Istanbul: During The Modernization Process, (ed: Coşkun Yılmaz) içinde 181-201, İstanbul.
- Küçükerman, Ö., 2002, “1855 Paris Güzel Sanatlar Sergisi: ‘Exposition Universelle des Beaux-Art’ ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yansımaları”, **Antik Dekor**, S.69, Şubat-Mart,s.74-83.
- Lamme, M.O.; Russell, K.M., 2009, “Removing the Spin: Toward a New Theory Public Relations of History”, **Journalism and Communication Monographs**, C.11, S.4, s.280-362.
- Lewis, B., 1988, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çeviri: Prof. Dr. Metin Kırıatlı, 3.Baskı, Ankara: TTK Basımevi.
- Madran, B., 2000, “19. Yüzyılda Evrensel Sergiler”, **Yapı Dergisi** 225, ss. 56-66.

- Memiş, Ş., (2015), “19. Yüzyılda Bir Sanayileşme Stratejisi Olarak Uluslararası Fuarlar: Osmanlı Örneği”, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/İktisat Anabilim Dalı, İstanbul
- Mitchell, T., 1991, **Colonising Egypt**, England: University of California Press.
- Nazır, B., 2009, “Dersaadet Ticaret Odası ve Uluslar Arası Sergiler”, **History Studies**, C.1, S.1, s. 180- 195.
- Neziroğlu, İ. & Yılmaz T., 2013, **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 – (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)**, Ankara: TBMM Basımevi.
- Okay, A. & Okay, A., 2012, “Uluslararası Halkla İlişkiler”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi** S.11, s.267-299, erişim tarihi: Ağustos 2017, <http://dergipark.gov.tr/iuifd/issue/22878/244577>.
- Ortaylı, İ., 1987, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Hil Yayınevi.
- Ortaylı, İ., 2006, **Son İmparatorluk İstanbul**, 1. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öney, A., 1976, **İktisadi Ve Ticari Deyimler Sözlüğü, Altıbinbeşyüz Deyim Kapsamlı**, Ankara: Kardeş Matbaası.
- Önsoy, R., 1983, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”, *Belleten*, C.47, S.185, s. 195-236.
- Özçeri, E., (2014), “Displaying The Empire: A Search For Self Representation of The Ottoman Empire in the International Exhibitions Of The Nineteenth Century”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Tarih Anabilim Dalı/ Ortadoğu Araştırmaları Bölümü, Ankara.
- Özdemir B.P., Aktaş M., 2018, “Public Relations in Turkey during 1920-1955: The Display of a Western Image”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, S. 46, Bahar, s.77-88.

- Özdemir, M., 2011, “Türkiye’de Turizmin Başlaması: Osmanlı’da Sanayileşme Çabaları: Sergi-İ Umum-İ Osmanî (1863 İstanbul Uluslararası Sergisi)”, **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, C.22, S.1,s. 87-90.
- Quartaert, D., 2004, **Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922**, Çeviri: Ayşe Berktaş, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sakaoğlu, N., 2004, **Bu Mülkün Sultanları 36 Osmanlı Padişahı**, 6. Baskı, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Salahaddin Bey,1867, **La Turquie à L’Exposition Universelles de 1867**, Paris.
- Sevinç G. Ve Fazlıoğlu A., 2000, “Turkish Participation to 1893 Chicago Exposition”, **The Turkish Yearbook of International Relations**, S.31, s.22-30.
- Şanlı, H. K., 2015, “The Historiography of Public Relations in Turkish Public Relations Books”, **Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi**, S. 23, s.135-149, DOI: 10.16878/gsuilet.285317.
- Şener, E., 1971, “Fuarların Tarihi ve İzmir Fuarı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, S.7, s.54-59.
- Tekdemir, A., 2013, “1867 Paris Sergisi ve Sultan Abdülaziz’in Sergiyi Ziyareti”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.3,S.6, s.1-19.
- Tekdemir, A., 2018, “1851 Londra Sergisi ve Osmanlı Devleti’nin Katılışı”, **Akademik İncelemeler Dergisi (AID)**, C.13, S.1, s.291-322, erişim tarihi: Temmuz 2018, <http://dergipark.gov.tr/akademikincelemeler/issue/36801/350115>.
- The Paris Exhibition,1855, The Crayon, C.2,S.20, s.309-310, erişim tarihi: Ocak 2018. <http://www.jstor.org/stable/25527278>.
- Turan, G., 2009, “Turkey in the Great Exhibition of 1851”, **Design Issues**, C.25 S.1, s.64-79, erişim tarihi: Eylül 2017, <http://www.jstor.org/stable/20627794>.

- Yalçın, E., 2015, “Şark Meselesi ve Emperyalistlerin Türk Politikası”, Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, C.2, S.4, s.75-104, erişim tarihi: 30 Ocak 2019, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270055>.
- Yıldız, G., 2001, “Ottoman Participation in World’s Columbian Exposition (Chicago-1893)”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S.9, s. 131-167.
- Zapçioğlu, D., 2012, “**Yeterince Otantik Değilsiniz Padişajım**” **Modernlik, Dindarlık Ve Özgürlük**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E.J., 2000, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çeviri: Yasemin Saner Gönen, İstanbul: İletişim Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://e-library.ircica.org/search/?act=direct-search&collections=58>

<https://www.bie-paris.org/site/en/1933-chicago#>

OSMANLICA GAZETELER

Ceride-i Havadis, 24 Zilkade 1266, No:501.

Takvim-i Vekayi, 8 Cemaziyelahir 1279, No:672.

Tasvir-i Efkar ,7 Cemaziyelahir 1279, No:45.

Tercüman-ı Ahval, 25 Şevval 1279, No:322.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Osmanlının İmparatorluğunun uluslararası Dünya Fuarlarına katılım sürecini ve orada bulunma amacını inceleyerek, iletişim ve halkla ilişkiler tarihi alanına ufak da olsa katkı sağlayabilmektir. Bu çerçevede, İmparatorluğun katıldığı uluslararası fuarlar daha çok benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden incelenmiş ve tarihsel bir sıralama içinde genel bir çerçeveye tartışılmıştır.

Öncelikle çalışmada, Osmanlı İmparatorluğunun kısa bir tarihsel sürecine gözetilmiş ve bu tarih anlatısında özellikle Osmanlının uluslararası fuarlara katıldığı dönem padişahlarının; saltanatlarında yaşanan siyasi olaylar, uluslararası dinamikler, sosyo-ekonomik çerçeve üzerinde durulmuştur. Sonrasında on dokuzuncu yüzyıl uluslararası fuarların ortaya çıkışına değinilerek, sergileme eyleminin sanayi öncesi çağdaki temel sorunları çözmenin yanında farklı amaçlara da hizmet etmeye başladığı, milletlerin güç ve prestij gösterme alanlarına evrilme süreci ortaya konmuştur.

Uluslararası fuarlar, on sekizinci yüzyıldan itibaren sanayileşmenin getirdiği ekonomik dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmış fakat on dokuzuncu yüzyıl devletlerinin ekonomik, sosyal ve politik güçlerini sergiledikleri alanlar haline gelmiştir. Bu süreçte Dünya güçleri arasında görünürlüğünü arttırmak isteyen İmparatorluğun fuarlara katılım sürecindeki temsiliyeti ve imaj yönetimi pratikleri değerlendirilmiş ve hedeflenen amaca ulaşip ulaşmadığı sorusuna yanıt aranmıştır. Bu çerçevede imaj kavramı halkla ilişkiler gözüyle ele alınıp, tarihte Osmanlı İmparatorluğu tarafından nasıl kullanıldığı ve imaj yönetimi yaparken uluslararası sahnede bunu nasıl paylaştığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Dünya Fuarları, İmaj, Osmanlı, Prestij, Temsiliyet

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine how and why the Ottoman Empire participated in international world fairs, and to make a humble contribution to the fields of history of communications and public relations. In this context, the international fairs in which the Empire participated were analysed mainly in terms of their similarities and differences, and discussed in a historical order within a general framework.

First of all, the study provides a brief insight into the history of the Ottoman Empire, and in this historical narration, it touches specifically upon the political events, international dynamics, and socioeconomic conditions that prevailed during the reigns of the then-Ottoman Emperors (*padişah*) when the Ottomans participated in international fairs. Then the study mentions the emergence of international fairs in the nineteenth century, and reveals that the act of exhibiting started to serve for different purposes than solving basic problems as it did in pre-industrial period and how it has evolved into platforms where the states display their powers and prestige.

International fairs first emerged as a result of economic transition triggered by industrialisation since the eighteenth century, but have turned into platforms where the states of the nineteenth century show off their economic, social and political powers. In this process, the representation and image management practices of the Empire in participating in international fairs to increase its visibility among the world powers were analysed, and an answer was sought to the question whether or not it achieved its intended purpose. In this context, the study addresses the concept of image in a public relations perspective as well as how the Ottoman Empire employed and displayed it in the past in international platforms as a part of its image management.

Key words: International World Fairs, Image, Ottoman, Prestige, Representation.